

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA EVROPSKÉ INTEGRACE

Chudoba a sociální vyloučení ve vybraných zemích EU

Poverty and Social Exclusion in the EU Selected States

Student: Bc. Monika Mrlinová

Vedoucí diplomové práce: Ing. Eva Kovářová

Ostrava 2010

Zadání diplomové práce

Student: **Bc. Monika Mrlinová**
Studijní program: N6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 6210T004 Eurospráva
Specializace: 00 Eurospráva
Téma: **Chudoba a sociální vyloučení ve vybraných zemích EU**
Poverty and Social Exclusion in the EU Selected States

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Chudoba a sociální vyloučení
 3. Role EU v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení
 4. Analýza chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU
 5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků diplomové práce
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

BALDWIN, R.; WYPLOSZ, CH. *Ekonomie evropské integrace*. Přel. S. Šároch; et al. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 480 s. ISBN 978-80-247-1807-1.
MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.
MUNKOVÁ, G.; et al. *Sociální politika v evropských zemích*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. 191 s. ISBN 80-246-0780-8.

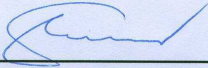
Formální náležitosti a rozsah diplomové práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

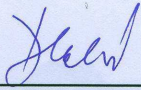
Vedoucí diplomové práce: **Ing. Eva Kovářová**

Datum zadání: 20.11.2009

Datum odevzdání: 30.04.2010

doc. Ing. Karel Skokan, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

„Místopřísežně prohlašuji, že jsem celou diplomovou práci včetně všech příloh vypracovala samostatně.“

Mé poděkování patří vedoucí diplomové práce Ing. Evě Kovářové za ochotu a vstřícný přístup. Dále mojí sestře Ing. Vendule Mrlinové za cenné rady a správně mířené připomínky a v neposlední řadě svým rodičům, kteří mi vytvořili vynikající podmínky a prostředí, bez kterých by tato diplomová práce nemohla vzniknout.

30. dubna 2010

.....

Bc. Monika Mrlinová

Obsah

1	ÚVOD	- 4 -
2	CHUDOBA A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ.....	- 6 -
2.1	Chudoba	- 6 -
2.1.1	Definice chudoby.....	- 6 -
2.1.2	Přístupy k vymezení chudoby	- 7 -
2.1.3	Klasifikace chudoby	- 9 -
2.1.4	Příčiny chudoby.....	- 9 -
2.1.5	Měření chudoby.....	- 10 -
2.2	Sociální vyloučení (exkluze).....	- 13 -
2.2.1	Definice sociálního vyloučení	- 13 -
2.2.2	Posun od chudoby k sociálnímu vyloučení	- 13 -
2.2.3	Příčiny sociálního vyloučení.....	- 14 -
2.2.4	Dimenze sociálního vyloučení	- 15 -
2.2.5	Multidimenzionální rozměr sociálního vyloučení na příkladu ekonomického a kulturního vyloučení	- 17 -
2.3	Sociální začleňování a role sociální politiky	- 19 -
2.3.1	Sociální začleňování	- 19 -
2.3.2	Sociální politika.....	- 20 -
3	ROLE EU V BOJI PROTI CHUDOBĚ A SOCIÁLNÍMU VYLOUČENÍ .-	24 -
3.1	Chudoba a sociální vyloučení v Evropské unii	- 24 -
3.2	Eliminace chudoby a sociálního vyloučení na úrovni EU.....	- 25 -
3.2.1	Vývoj SP EU s ohledem na boj proti chudobě a sociální exkluzi	- 26 -
3.2.2	Lisabonská strategie pro růst a zaměstnanost.....	- 27 -
3.2.3	Závěry summitů uskutečněných v Lisabonu a Nice	- 29 -
3.3	Sociální začleňování v EU	- 29 -
3.3.1	Vývoj strategie sociálního začleňování na úrovni EU.....	- 29 -
3.3.2	Dokumenty sociálního začleňování 2001-2006	- 31 -

3.3.3	Dokumenty sociálního začleňování 2006 -2010	33 -
3.3.4	„Laemenské“ indikátory chudoby a sociálního vyloučení	34 -
3.3.5	Datové základny zachycující chudobu a sociální vyloučení na úrovni EU.....	35 -
3.4	Současné aktivity EU v oblasti sociálního začleňování	36 -
3.4.1	Shrnutí chronologického vývoje boje proti exkluzi a chudobě v EU.....	36 -
3.4.2	Komunitární programy Společenství 2007 – 2013.....	38 -
3.4.3	Aktuální témata dotýkající se sociální oblasti v EU	39 -
3.5	Zhodnocení dosažených výsledků v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení do roku 2010 a nové výzvy pro další desetiletí.....	44 -
3.5.1	Zhodnocení dosažených cílů soc. pilíře lisabonské strategie do roku 2010.....	44 -
3.5.2	Chudoba do roku 2010 v Evropské unii vymýcena nebude	45 -
3.5.3	Strategie „EU 2020“	48 -
4	ANALÝZA CHUDOBY A SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EU.....	49 -
4.1	Kvalitativní analýza chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU	50 -
4.1.1	Bulharsko.....	50 -
4.1.2	Itálie	52 -
4.1.3	Polsko	54 -
4.1.4	Spolková republika Německo.....	56 -
4.1.5	Švédské království.....	58 -
4.1.6	Spojené království Velké Británie a Severního Irska.....	60 -
4.2	Kvantitativní analýza chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU	63 -
4.2.1	Vybrané ukazatele v oblasti chudoby a sociálního vyloučení.....	63 -
4.2.2	Komplementární ukazatele	67 -
4.3	Shrnutí kvalitativní a kvantitativní analýzy ve vybraných zemích EU.....	77 -
5	ZÁVĚR	82 -

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY- 85 -

SEZNAM ZKRATEK

SEZNAM SCHÉMAT, TABULEK A GRAFŮ

PROHLÁŠENÍ O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE

SEZNAM PŘÍLOH

1 Úvod

„Bída není jen nedostatek potravy. Jsou to i strašné podmínky, v nichž žije chudý člověk. Je to ubohá střecha nad hlavou, špína, hmyz, odpuzivé okolí, agresivita zločinců, pocit frustrace, beznaděje, žádná perspektiva ... žádná naděje.“ Ryszard Kapuściński.

Každému člověku „něco“ v životě chybí. Někomu chybí láska, někomu charakter, někomu zdraví a jinému třeba domov. Jedná se vlastně o subjektivní pocit přímého strádání nebo nepřímého očekávání v něco lepšího. Lidské pocity jsou však ryze subjektivní záležitostí, zatímco skutečný nedostatek je záležitostí již objektivní a většinou i měřitelnou. Chudoba a sociální vyloučení, však nepředstavují pouhý nedostatek, ale představují i ony subjektivní dojmy.

Chudoba je jednoduše řečeno vše, co představuje soužení, ať už ve fyzickém, duševním, sociálním či ekonomickém slova smyslu. Matka Tereza například řekla, že: *„ve světě je větší hlad po lásce a ocenění, než po chlebu!“* Z toho vyplývá, že základním problémem pojmu chudoba je jeho nejednoznačnost. Ve většině demokratických států je však chudoba vnímána jako nemoc, kterou si člověk způsobil sám svou vlastní nepozorností, neschopností či zahálčivostí. Sociální služby pro chudé jsou ve většině zemí vnímány pouze jako sociální dávky určené pro neschopné a nepřizpůsobivé občany. Přitom Evropská unie (dále jen EU) klade daleko větší důraz na chudobu a sociální vyloučení. Orgány EU označují právě chudobu a sociální vyloučení za původní příčiny, které ničí lidský potenciál, nadání, ale i sociální návyky.

Diplomová práce si proto, klade za *celkový cíl* popsat roli Evropské unie v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Pozornost je věnována zejména období 2000-2010, kdy došlo k největším posunům v této oblasti a poté následné analýze chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU.

Celkový cíl diplomové práce je doplněn dvěma dílčími cíly. První dílčí cíl představuje vymezení vývoje strategie sociálního začleňování EU od roku 2000 až po současnost se zaměřením, jak se podařilo dosáhnout cíle stanoveného na summitu v Lisabonu o vymýcení chudoby v EU do roku 2010. Druhý dílčí cíl představuje praktické naznačení sociální situace ve vybraných zemích EU v rámci kvalitativní a kvantitativní

analýzy chudoby a sociálního vyloučení za účelem objasnění složitosti chudoby, jak ve vybraných zemích EU, tak i v rámci celé EU.

Struktura diplomové práce odpovídá stanoveným cílům. Druhá kapitola se proto zabývá problematikou konceptu chudoby, sociálního vyloučení, sociálního začleňování a role sociální politiky. Podstatou druhé kapitoly je vymezení teoretických východisek chudoby a sociálního vyloučení v rámci diplomové práce.

Třetí kapitola se věnuje roli Evropské unie v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Jejím smyslem je popsat vývoj konceptu chudoby a exkluze na úrovni Evropské unie. Dále naznačit vývoj sociální politiky EU s důrazem na boj proti vyloučení ze společnosti a vývoj strategie sociálního začleňování. Tato kapitola směřuje svou pozornost také do okruhu současných aktivit EU v oblasti sociálního začleňování a zhodnocení jak bylo dosaženo cílů, které byly stanoveny na summitech v Lisabonu a v Nice do roku 2010.

V souvislosti s problematikou sociálního začleňování si diplomová práce stanovuje *hypotézu*. Strategie sociálního začleňování Evropské unie představuje nejkomplexnější a v současnosti nejúčinnější metodu v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Čtvrtá kapitola řeší analýzu chudoby a sociálního vyloučení v šesti vybraných zemích EU. Tato kapitola se dělí na kvalitativní část, zde se pozornost soustředí na hlavní sociální problémy vybraných zemí EU a na model jejich sociální politiky, dále na kvantitativní část a na shrnující část. Smyslem shrnující části je sumarizovat jaké ekonomické, sociální a životní úrovně analyzované země dosahují a určit pořadí sledovaných zemí podle udržitelnosti jejich sociálního modelu. Podstatou tohoto shrnutí je také zahájení diskuze o hlavních sociálních problémech, úspěších či nezdarech sociální politiky analyzovaných zemí.

Všechny informace, které jsou uvedeny v této diplomové práci, byly čerpány z odborných knižních a elektronických publikací a zdrojů a jsou v seznamu použité literatury řádně citovány.

2 Chudoba a sociální vyloučení

Bohatství a chudoba jsou pojmy, které obecně charakterizují nadbytek či nedostatek. Oba tyto pojmy znamenají jistý extrém, protože charakterizují na jedné straně život v hojnosti či v přepychu a na druhé straně život v bídě, strádání či nedostatku. Ve většině zemí EU je však aktuální, sociální vyloučení a relativní chudoba. Co však to je relativní chudoba a sociální vyloučení? Tak právě tyto pojmy jsou objasněny v rámci této kapitoly.

2.1 Chudoba

Tato podkapitola si klade za cíl vymezení chudoby. Pozornost je věnována zejména vývoji konceptu chudoby, klasifikaci chudoby a způsobům měření chudoby.

2.1.1 Definice chudoby

Definovat chudobu není až tak jednoduché. Existuje totiž nevyčerpatelné množství definic. Tyto jednotlivé definice chudoby mají určitý společný základ, ale většina z nich není komplexní a definují chudobu z různých úhlů pohledu. Za přijatelné se jeví tyto dvě definice:

1) Encyklopedické slovníky definují chudobu jako nedostatek (Vávrová, 2009):

- *materiálních potřeb* typických a nezbytných pro denní běžný život např. potraviny, ošacení, zvykové právo, vzdělání, zdravotní péče apod.,
- *ekonomického zajištění* např. nedostatek základního kapitálu, peněz, přírodních zdrojů apod.,
- *sociálních vztahů* např. svobody, právního zajištění, svobody vyznání, rovnoprávnosti žen a mužů atd.

2) Mezinárodní organizace definují chudobu takto (Vávrová, 2009):

- *Organizace spojených národů* (dále jen OSN) jako nedostatek lidských práv, včetně nedostatku základních potravin, pitné vody, zdravotního a hygienického zajištění, právní ochrany, vzdělání a přístupu k informacím.
- *Světová banka* jako výraznou deprivaci v oblasti blahobytu. Pro tyto účely byly na základě parity kupní síly v jednotlivých zemích vytvořeny přehlednější indikátory

chudoby. Pro globální srovnání příjmové chudoby mezi jednotlivými zeměmi se používá počet lidí žijících za méně než 1 USD/den (tzv. hranice extrémní nebo také absolutní chudoby) nebo 2 USD/den jako tzv. hranice relativní chudoby.

2.1.2 Přístupy k vymezení chudoby

V historii výzkumu chudoby se vyvinuly nejrůznější přístupy k vymezení hranice chudoby. V původním pojetí byla hranice chudoby stanovena pomocí tzv. *substitučního minima* tzn. prostředky, které umožnily uhradit potřeby pouhého přežití (Sojka, 2002).

Modernější přístup vymezení chudoby rozvinul Peter Townsend¹ jako tzv. *relativní deprivaci*. V tomto konceptu se silně prosazuje myšlenka, že nestačí, aby člověk měl prostředky na úhradu potřeb holého přežití. Důraz je kladen na takový příjem, při kterém by se jednotlivec necítil vyloučen či vykořeněn ze společnosti. Poprvé v historii výzkumu chudoby se zde prosazuje názor, že základem chudoby není fyzické, ale sociální tzv. nemateriální strádání (Sojka, 2002).

Amartya Kumar Sen² (1998) ve svých pracích věnovaných ekonomickému blahobytu zdůrazňuje, že chudý neznamena jen méně bohatý či méně movitý. Rozvíjí nový koncept, podle kterého nelze životní úroveň definovat druhem zboží, jejich vlastnostmi, ani jejich užitečností. Podstatou tohoto konceptu je schopnost lidí žít bez pocitu studu či určitých stigmat, podílet se na životě společnosti a zachovat si úctu sám k sobě (Sen, 1998). K naplnění těchto pocitů a potřeb však potřebují různí lidé různé absolutní prostředky. Je tedy možné konstatovat, že absolutní uspokojení potřeb je závislé na relativní pozici jednotlivce ve vztahu k druhým.

Konceptualizace chudoby se vyvíjela velmi pozoruhodným způsobem, jak vyplývá z předchozího textu. V počátku výzkumu chudoby byl kladen důraz na prostředky nutné k přežití. V průběhu několika desetiletí docházelo k odklonu od fyzického strádání směrem k sociálnímu a společenskému strádání, které je zejména pro vyspělé země typičtější.

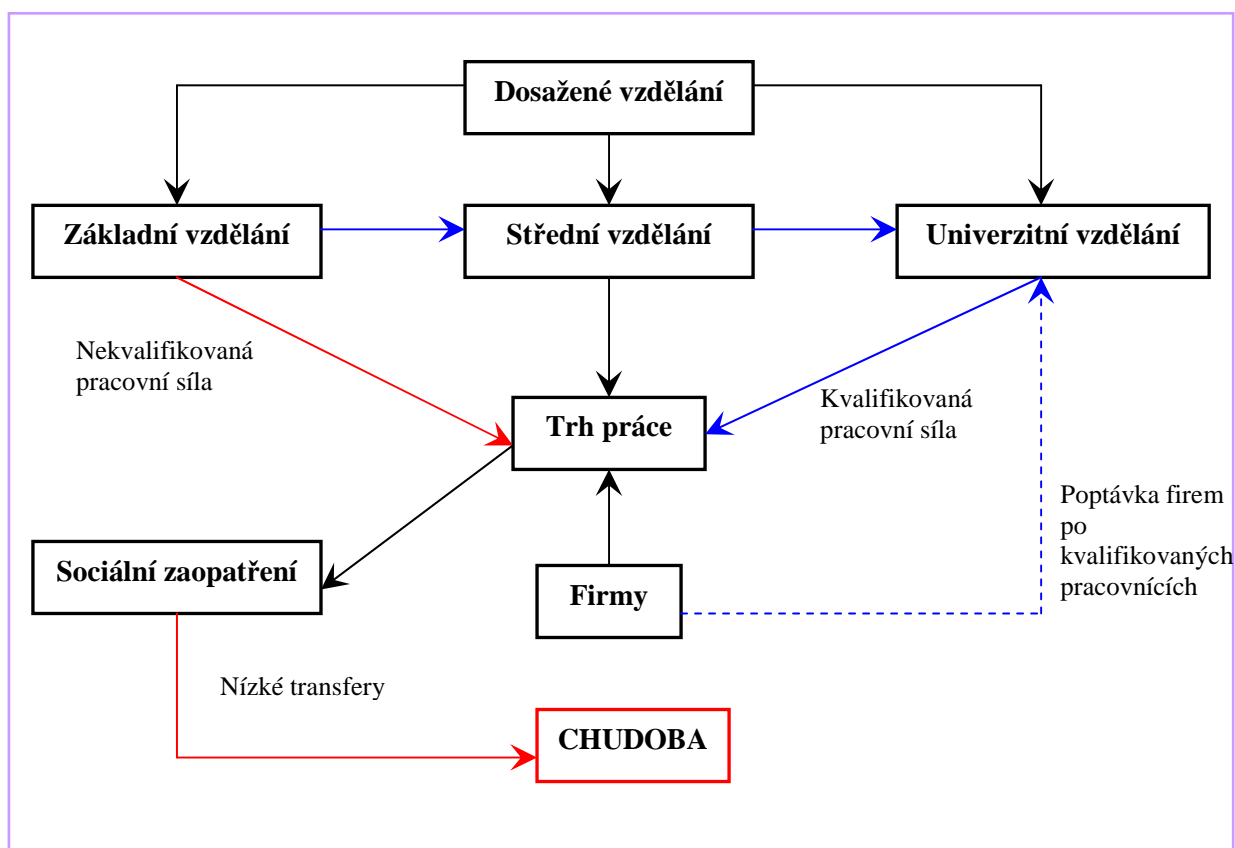
Objevují se tedy myšlenkové proudy, které vnímají chudobu jako synonymum pocitu studu či určitých stigmat. Je tedy možné zpozorovat odklon od příjmové (ortodoxní)

¹ Peter Townsend profesor mezinárodní sociální politiky. Ve svých publikacích se zabývá zejména problematikou chudoby, dále lidskými právy či sociálním zabezpečením apod.

² Amartya Kumar Sen (*1933 v Bengálsku) univerzitní profesor v Londýně, Dillí a Oxfordu. V roce 1998 získal Nobelovu cenu za ekonomii za přínos k rozvoji ekonomie blahobytu.

chudoby směrem k lidské (alternativní) chudobě. V současnosti jsou tyto myšlenky doplňovány dalšími názory a to, že se chudoba vyskytuje v určitých společenských souvislostech. Příklad tohoto společenského kontextu je zachycen ve schématu 2.1, ze kterého vyplývá, že ve společnosti se nacházejí určité faktory a jevy, které chudobu podněcují, stejně jako určité potenciály, které chudobu omezují či se snaží ji odstranit. Toto konkrétní schéma spojuje hrozby a příležitosti týkající se vzdělání.

Schéma 2.1: Vliv vzdělání na chudobu

Zdroj: Autorka

Schéma 2.1 objasňuje skutečnost, která obecně v ekonomii platí, a to že čím vyššího vzdělání jedinec dosáhne, tím se jeho šance uspět na trhu práce a vyhnout se chudobě zvyšuje. Firmy přicházející na trh práce jako poptávající, upřednostňují totiž vyšší vzdělání před nižším. Osoby, které dosáhly nízkého vzdělání, mají proto největší problém nalézt takové zaměstnání, které by bylo dostatečně finančně ohodnoceno. Dochází tak následně k tomu, že tito lidé nejsou schopni na přijatelné úrovni uspokojit své potřeby díky nízké mzdě a dostávají se tak do situace chudoby a sociálního vyloučení.

2.1.3 Klasifikace chudoby

Zcela obecně lze chudobu rozdělit na dvě základní skupiny, a to na absolutní a relativní. Toto rozdělení chudoby je v literatuře nejpoužívanější a nejčastěji uváděné. Existují však i další dělení chudoby, ty se však používají pouze na doplnění nebo okrajově a z tohoto důvodu jim není v práci věnována další pozornost.

Základní klasifikace (Mareš, 1999):

- *absolutní chudoba* představuje situaci, kdy člověk není schopen uspokojit své základní životní potřeby a je nebo může být ohrožen jeho život,
- *relativní chudoba* člověk je schopen uspokojit své základní životní potřeby, ale na výrazně nižší úrovni, než je uznávaná průměrná úroveň v dané společnosti.

2.1.4 Příčiny chudoby

Odpovědí na otázku, co je nebo může být příčinou chudoby, je celá řada. Na tuto otázku odpovídají ekonomové a sociologové různě. Víceméně jako u definice chudoby ani u jejích příčin neexistuje hromadný a jednotný názor.

Za jeden z akceptovatelných názorů se jeví názor, který uvádí Mareš (1999), a který konstatuje, že *existují tři základní příčiny chudoby, které jsou výsledkem:*

- nesprávného uspořádání ekonomického a sociálního systému společnosti,
- lenosti, neprozíravosti a nestřídmosti jedince,
- situačních faktorů tzn. životní neštěstí nebo daň pokroku.

Podle názoru Žižkové et al. (1997) může být vznik chudoby důsledkem různých faktorů, které nemusejí souviset s ekonomickou výkonností nebo politickou situací země, ale mohou být způsobeny přímo samotnými lidmi. Žižková et al. (1997) uvádí tři hlavní okruhy příčin vzniku chudoby:

- nízké výdělky ze zaměstnání,
- nezaměstnanost, zejména její dlouhodobá složka,
- rozdíly ve vlastněném bohatství.

Příčiny chudoby lze shrnout následně: Pokud je příčinou chudoby špatné uspořádání společnosti (korupce, vysoká zadluženost státu apod.) potom tyto příčiny

nejsou jednotlivci schopni ovlivnit ani vyřešit. Řešení musí být komplexní a na vyšší úrovni než na úrovni jednotlivce tzn. na úrovni státu a celé společnosti. Jsou-li však příčiny chudoby v samotných lidech v jejich vlastnostech, rysech a chování, potom tito lidé jsou sami odpovědní za tuto svou nevalnou životní situaci a řešení musí nalézt sami v sobě.

2.1.5 Měření chudoby

Mezi nejčastěji používané nástroje pro měření a sledování chudoby patří *spotřeba a příjmy*. Měření chudoby pomocí příjmů je však nepřímé, protože zohledňuje pouze velikost příjmů, ale nepřikládá žádný význam nemateriálním hlediskům, jako jsou např. příležitosti, životní úroveň, dostupnost služeb apod. (Mareš, 1999).

Vedle příjmové chudoby však existuje i tzv. *lidská chudoba*, která je dána určitými faktory, které omezují jedince plnohodnotně a zdravě se rozvíjet a žít. Lidská chudoba není dána tím, co lidé vlastní nebo nevlastní, ale tím co mohou a nebo nemohou dělat. OSN používá pro kvantifikaci této chudoby tzv. *index lidské chudoby* (HPI), který je rozlišován pro rozvojové země jako HPI-1 a rozvinuté (vyspělé) země jako HPI-2. Obecně se HPI skládá ze tří dimenzí, a to (Antošová, 2007):

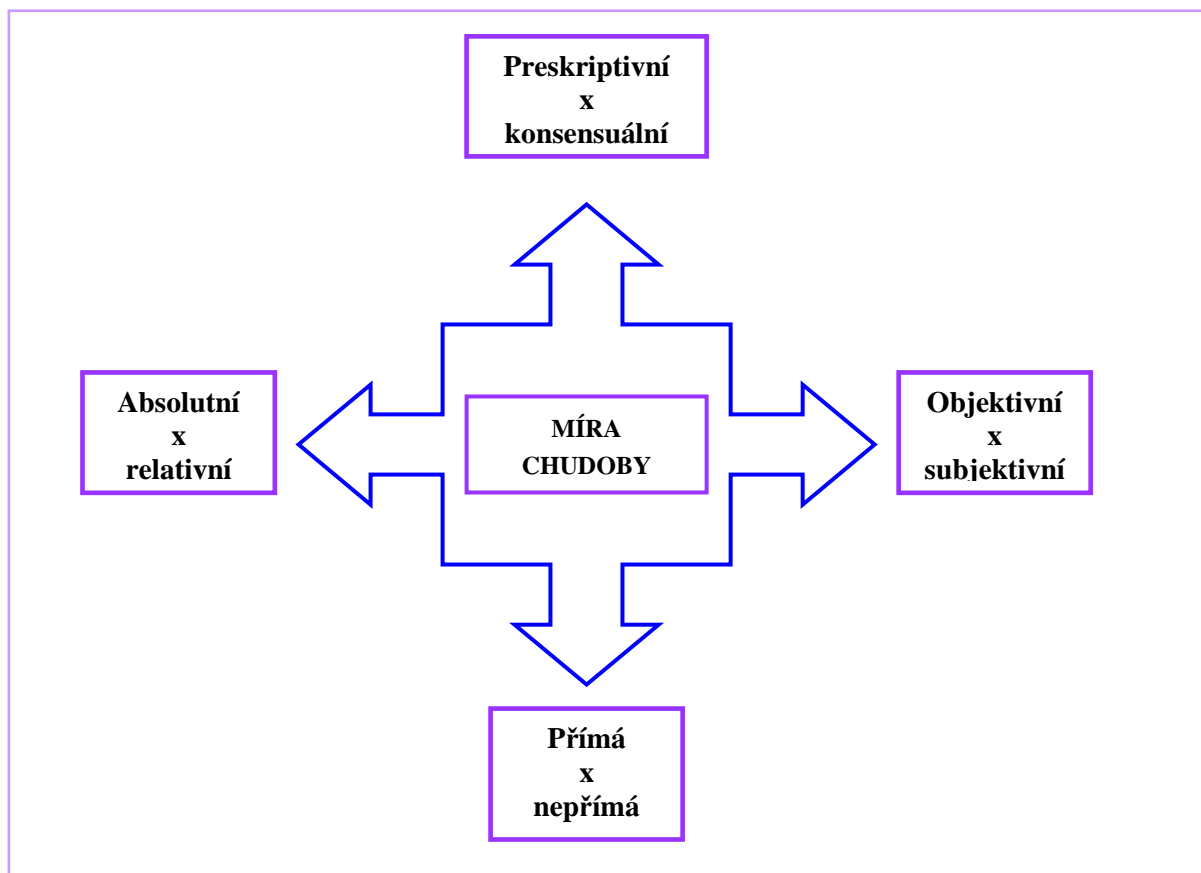
- ztráta dlouhého a zdravého života,
- nedostatek znalostí,
- strádání v oblasti přiměřené životní úrovně.

Kromě příjmové a lidské chudoby je možné najít celou škálu různých indexů, které s chudobou souvisejí. Jedná se např. o:

- *index lidského rozvoje* (HDI), který srovnává a porovnává životní úroveň mezi jednotlivými zeměmi,
- *index udržitelného blahobytu* (ISEW), který ukazuje, zda je ekonomický růst skutečně prospěšný tzn. eliminuje nedostatky hrubého domácího produktu,
- indexy, které souvisejí s měřením *ekonomické svobody, korupce, konkurenceschopnosti nebo podnikatelské důvěry*,
- indexy, které souvisejí s *genderovou spravedlností, segregací na trhu práce apod.*

Kromě indexů existují také různá kritéria, podle kterých je možné měřit chudobu. Hovoří se o tzv. *mírách chudoby*, které vystihují různé oblasti. Pro lepší přehlednost jsou používané míry vyobrazeny pomocí schématu 2.2.

Schéma 2.2: Používané míry chudoby

Zdroj: Mareš, Rabušic, 1996; vlastní zpracování

1) Absolutní a relativní míra chudoby (Mareš, Rabučic, 1996):

Absolutní míra chudoby považuje domácnosti za chudé, jestliže nejsou dostatečně uspokojovány jejich základní potřeby a to jak ve fyzickém tak sociálním slova smyslu. Tato míra dále zahrnuje tyto přístupy:

- *přístup k chudobě z hlediska základních potřeb,*
- *přístup k chudobě z hlediska základního spotřebního koše,*
- *přístup k chudobě z hlediska potravinového poměru.*

Relativní míra chudoby posuzuje chudobu ve vztahu k obecně vžitým standardům života v dané společnosti. Jde tedy o statistickou míru, pomocí které se zjišťuje o kolik procent se jednotlivci odchyluje od společensky uznávané míry. Relativní míra zahrnuje:

- *hranici chudoby Evropské unie* - hranice extrémní chudoby je formulovaná jako 50 % průměrného příjmu ekvivalentní jednočlenné domácnosti a hranice ohrožení chudobou jako 60 % průměrného příjmu či jiné míry založené na vztahu k střední

(mediánové) hodnotě ve společnosti. Ekvivalenční faktory se používají z důvodů, že např. u dvoučlenné domácnosti nejsou výdaje dvojnásobkem domácnosti jednočlenné, nýbrž jen 0,7 násobkem. Ekvivalenční faktory jsou pak v EU definovány jako 1,0 pro první dospělou osobu, 0,7 pro každou další dospělou osobu a 0,5 pro každé dítě.

- *pozici v prvním či druhém decilu příjmové distribuce* - představuje rozložení, které slouží ke konstrukci Lorenzovy křivky a výpočtu Giniho koeficientu příjmové nerovnosti.

2) Přímá a nepřímá míra chudoby (Mareš, Rabučic, 1996):

Přímá míra chudoby je založena na spotřebě statků a kvalitě života či na jeho deprivaci³. Tato míra zahrnuje *Index mnohonásobné deprivace*, který je zkonstruován z položek představujících určitý nedostatek. Naproti tomu *nepřímá míra chudoby* se opírá především o hodnocení disponibilního příjmu.

3) Preskriptivní a konsensuální míra chudoby (Mareš, Rabučic, 1996):

Zde se řadí různé spotřební koše označované jako *garantované minimální příjmy*. Jedná se o vymezené sociální dávky a různě vymezená životní minima, jako příjmové hranice zakládající nárok na sociální podporu. *Preskriptivní míra* se týká vymezení charakteristik chudých prostřednictvím expertních odhadů, zatímco *konsensuální míra* je založena na konsensu společnosti nebo vlády o tom, koho je možné za chudého považovat.

4) Objektivní a subjektivní míra chudoby (Mareš, Rabučic, 1996):

Objektivní míra chudoby je vymezena faktory nezávislými na mínění těch, kdo jsou pak za chudé považováni. *Subjektivní míra chudoby* je založena na hodnocení vlastní situace jednotlivými domácnostmi.

Tyto výše uvedené míry chudoby mají vést k vysvětlení proč se lidé stávají chudými. Zmíněny byly pouze ty míry, které se nejčastěji v zemích EU používají. Například Mareš (1999) uvádí, že česká sociální politika používá pro určení míry chudoby především objektivního přístupu. Významnou roli v ní hraje tzv. *životní minimum jako preskriptivní míra a zákonná hranice chudoby*.

³ Podle Klimeše (2005) deprivace představuje strádání z nedostatku podnětů např. citových, smyslových, sociálních apod.

2.2 Sociální vyloučení (exkluze)

Obsahem této podkapitoly je charakterizování sociálního vyloučení. Tato podkapitola se blíže věnuje zejména jednotlivým dimenzím sociálního vyloučení, které odrážejí jeho vícerozměrnost.

2.2.1 Definice sociálního vyloučení

Stejně jako u chudoby ani u konceptu sociální exkluze neexistuje jednotná a celoplošně uznávaná definice, která by tento výraz objektivně a v plné jeho šíři vystihovala. Za jednu z přijatelných definic je možné považovat definici uvedenou Brožem et al. (2007) a to, že sociální vyloučení (exkluze) je nepřetržitý proces, díky kterému jsou jednotlivci či celé skupiny vytěšňovány a vytlačovány na okraj společnosti a je jim určitým způsobem zamezován nebo omezován přístup ke zdrojům, právům a jiným požitkům, které jsou jinak běžně dostupné ostatním členům společnosti.

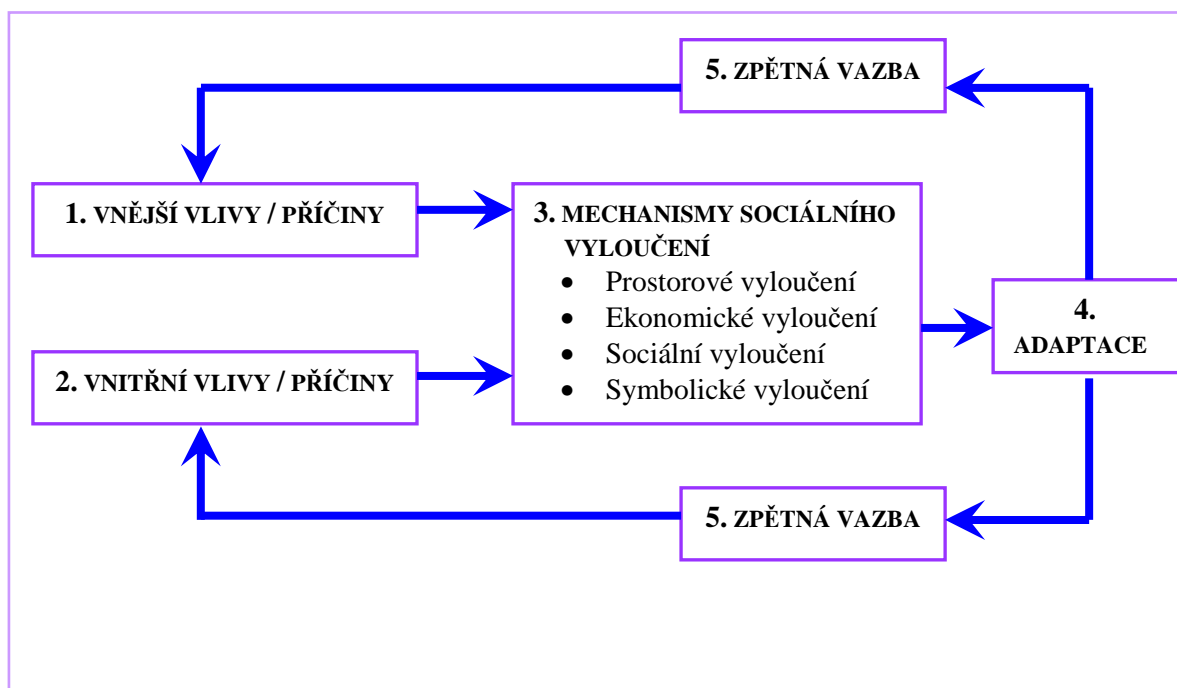
2.2.2 Posun od chudoby k sociálnímu vyloučení

Termín sociální vyloučení se začal používat na evropské úrovni v roce 1989 Evropskou komisí a představuje propojení sociálního vyloučení s nedostatečnou realizací sociálních práv. V roce 1990 bylo založeno *Evropské středisko pro národní politiky boje proti sociálnímu vyloučení* s cílem zkoumat sociální práva, životní úroveň a účast v hlavních společenských a ekonomických příležitostech ve společnosti. Sociální politika EU se přesunula od konceptu chudoby směrem k pojmu sociální vyloučení právě v tomto období tedy počátkem 90. let 20. století. Sociální vyloučení na evropské úrovni představuje v tomto období jakýsi nový výraz pro moderní společenské problémy, který mi byly např. zhoršené ekonomické klima, pohyblivost zaměstnanosti, změny v rodinných strukturách, nově vznikající migrační vzorce nebo omezení rozsahu sociálního státu (Mareš, 2000).

Sociální vyloučení se zejména v posledních dvaceti letech v Evropě změnilo. Dnes odráží nejen ekonomické ale i sociální změny. Tento termín je v současné Evropě vícerozměrný (multidimenzionální) tzn. objevuje se v různých aspektech lidského života, aniž by se měnilo ekonomické či sociální klima dané země.

Pro lepší pochopení všech souvislostí sociálního vyloučení a zejména vzájemné provázanosti jednotlivých hledisek sociálního vyloučení poslouží následující schéma 2.3.

Schéma 2.3: Provázanost jednotlivých hledisek sociálního vyloučení

Zdroj: Brož et al., 2007; vlastní zpracování

Ze schématu 2.3 vyplývá, že existují určité vnější a vnitřní příčiny sociálního vyloučení, které směřují k mechanismům nebo-li dimenzím sociálního vyloučení. Tyto mechanismy vyloučení představují vytěsnění osob v různých oblastech života. Ať už se jedná o jakoukoliv dimenzi (mechanismus) vyloučení všechny směřují k adaptaci nebo-li přizpůsobení se situaci vyloučení. Toto přizpůsobení je představováno určitými životními vzorci, které mohou být v rozporu s normami a hodnotami většinové společnosti. Tyto nové vzorce chování představují pak odezvu na zvláštní podmínky života na okraji společnosti. Jinak řečeno v důsledku přizpůsobování se sociálnímu vyloučení si lidé postupně osvojují návyky, které znemožňují zpětně uspět ve společnosti, a tak zpětně posilují a opakují stav vyloučení.

2.2.3 Příčiny sociálního vyloučení

Příčiny, které sociální vyloučení způsobují, jsou různorodé. Obecně se však dělí na příčiny vnější a příčiny vnitřní.

Vnější (strukturální) příčiny sociálního vyloučení jsou takové jevy, které mají tři základní charakterické rysy (Brož et al., 2007):

- jsou mimo dosah, kontrolu a kompetence vyloučených osob,
- sociálně vyloučení je nemohou ovlivnit vlastním úsilím, pokud by je chtěli ovlivnit, pak by takovéto úsilí bylo obtížné, složité a neefektivní,
- jsou dány širšími společenskými podmínkami nebo vyplývají z jednání lidí, kteří se nacházejí vně sociální vyloučení.

Základními strukturálními příčinami pak jsou například (Brož et al., 2007):

- trh práce a jeho charakter,
- bytová politika,
- sociální politika,
- praxe samospráv ve vztahu k sociální oblasti,
- rasismus a diskriminace apod.

Vnitřní (individuální) příčiny jsou jevy, které mají tyto tři charakteristické rysy (Brož et al., 2007):

- vznikly důsledkem neadekvátního jednání lidí, kterých se sociální vyloučení týká,
- jednotlivci svým chováním sociální vyloučení přímo způsobují nebo je posilují,
- jsou obvykle považovány za důsledek příčin vnějších.

Mezi vnitřní příčiny se pak obvykle řadí (Brož et al., 2007):

- ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti,
- dlouhodobá neschopnost hospodařit s penězi a dostát svým finančním závazkům,
- orientace na okamžité uspokojení potřeb vyplývající z dlouhodobé frustrace,
- apatie a nízká motivace k řešení vlastních problémů atd.

2.2.4 Dimenze sociálního vyloučení

Současný pojem sociálního vyloučení na evropské úrovni představuje odklon od dřívějších a dnes překonaných analýz a definic. V současnosti zohledňuje tzv. multi-rozměrné faktory lidského života, kterými jsou např. zdraví, vzdělání, přístup k zdravotní péči, bydlení, dluhy, kvalita života, autonomie, přístup k veřejným službám apod. (Mareš, 2000). Díky této mutidimenzionalitě umožňuje sociální vyloučení zohlednit

obrovské množství stránek lidského života, nejen tedy materiální nedostatek jak je tomu v případě konceptu chudoby.

Dle různých autorů lze např. analyticky rozlišit následující dimenze, ve kterých se sociální vyloučení projevuje. Toušek (2009) uvádí pět stěžejních dimenzí (mechanismů) sociálního vyloučení, a to:

- ekonomické,
- kulturní,
- sociální,
- symbolické,
- prostorové.

Ekonomické vyloučení

Představuje uzavření přístupu na primární i sekundární trh práce a následné uzavření životních šancí. Ekonomické vyloučení je charakterizováno ztíženým přístupem k finančním prostředkům.

Kulturní vyloučení

Představuje omezení přístupu ke vzdělání, znalostem a kulturním požitkům, které jsou většinovou společností ceněné. Brož et al. (2007) uvádí, že se jedná o vyloučení ze sdílení kulturního kapitálu společnosti.

Sociální vyloučení

V tomto případě je nutné chápat výraz sociální vyloučení, jako stav, při kterém dochází k omezování kontaktů jen na kontakty s lidmi, kteří mají stejné sociální postavení.

Symbolické vyloučení

Představuje přisuzování určitých stigmat skupinám osob nebo jednotlivcům na základě sociálního statusu.

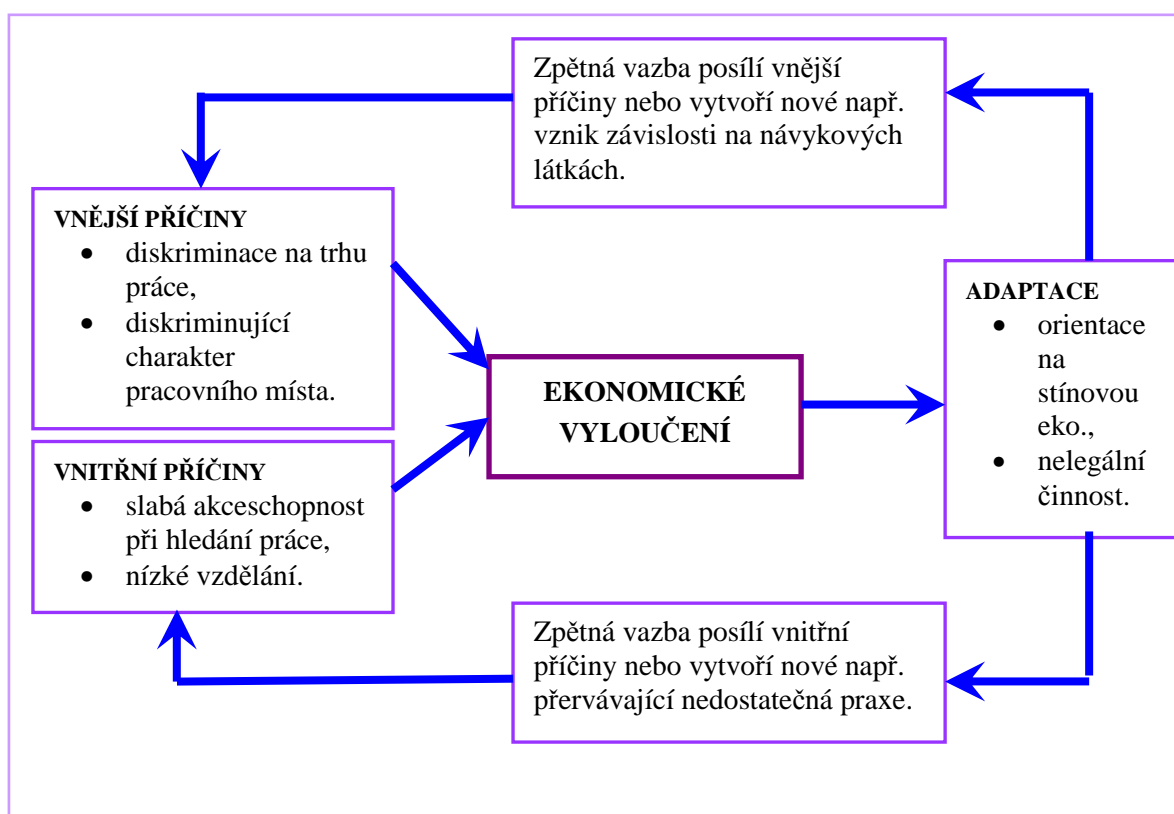
Prostorové vyloučení

Představuje vyloučení určitých jedinců na základě toho odkud pochází popřípadě, kde se sdružují nebo kde žijí.

2.2.5 Multidimenzionální rozměr sociálního vyloučení na příkladu ekonomického a kulturního vyloučení

Pro lepší pochopení jsem se rozhodla multidimenzionální rozměr sociálního vyloučení zachytit prostřednictvím dvou příkladů, jejichž konstrukce vychází ze schématu 2.3. Zvolila jsem si dvě odlišné oblasti, a to oblast ekonomického vyloučení (schéma 2.4) a oblast kulturního vyloučení (schéma 2.5). Obě tyto vyloučení mají jiné vnitřní i vnější příčiny. V případě ekonomického vyloučení je hlavním problémem přístup k zaměstnání, v případě kulturního vyloučení přístup ke vzdělání a znalostem. Obě tyto dimenze, ač mají rozdílné příčiny, směřují k velmi podobnému přizpůsobení, které je doprovázeno negativními vzorci chování a setrvávání jedince v bludném kruhu sociálního vyloučení.

Schéma 2.4: Multidimenzionální rozměr exkluze na příkladu ekonomického vyloučení

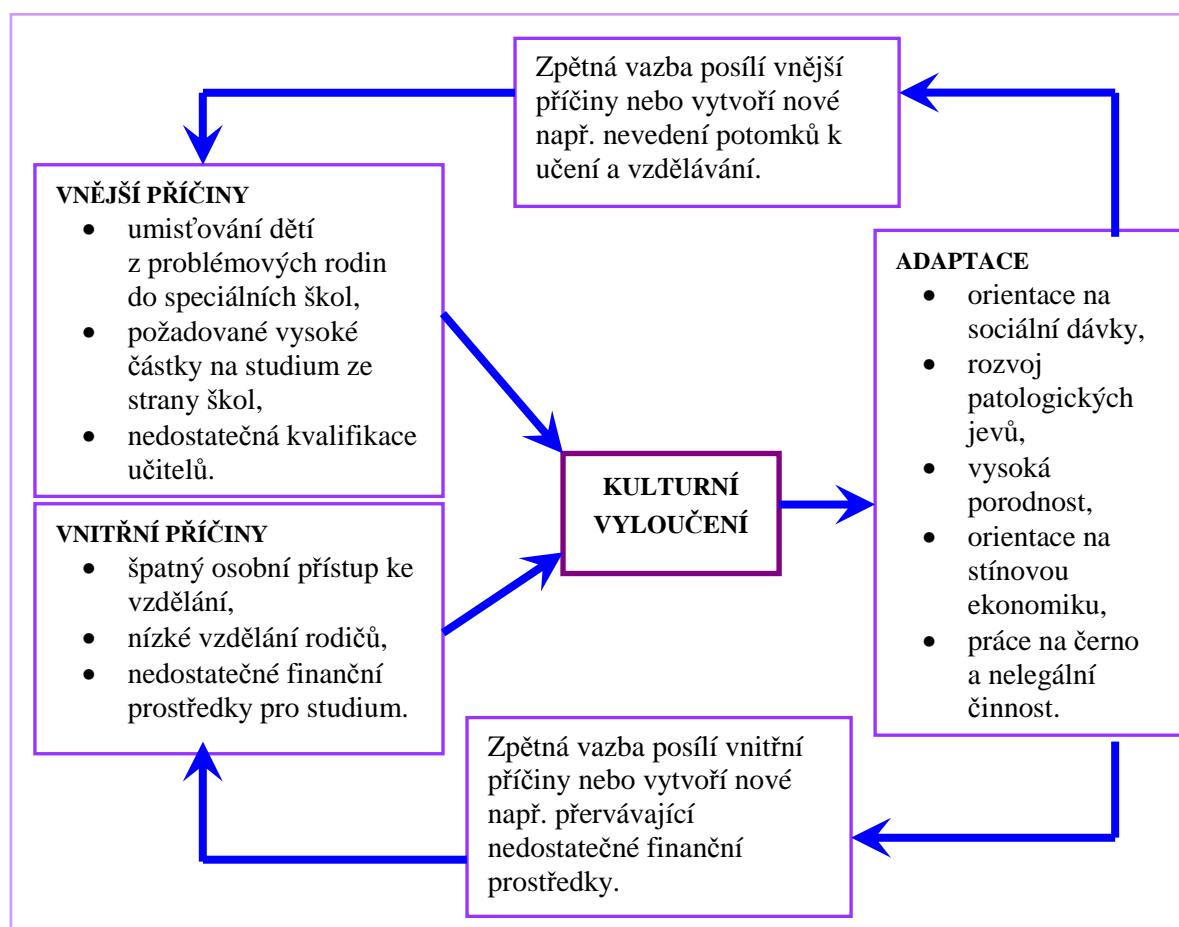

Ekonomické vyloučení spočívá v uzavření přístupu na trh práce. Za vnější příčiny tohoto vyloučení jsou obecně považovány diskriminace na trhu práce či diskriminující charakter pracovního místa. Vnitřními příčinami pak mohou být např. nedostatečná akceschopnost jedince při hledání zaměstnání nebo jeho nízké vzdělání. Adaptace ekonomickému vyloučení představuje hledání alternativních finančních zdrojů v podobě

stínové ekonomiky. Prostřednictvím zpětné vazby se posílí prvotní příčiny nebo popřípadě vzniknou ještě nové příčiny. Díky tomu se kruh ekonomického vyloučení uzavře a jedinec je fixován do pozice na okraji společnosti bez možnosti zpětného začlenění.

Jiným typem vyloučení je kulturní vyloučení, které má své kořeny v jiných příčinách a aspektech, ale ve své podstatě má stejnou adaptaci a zpětnou vazbu jak ukazuje schéma 2.5.

Schéma 2.5: Multidimenzionální rozměr exkluze na příkladu kulturního vyloučení

Schémata 2.4 a 2.5 se zaměřují na objasnění složitosti sociálního vyloučení. Největším problémem sociálního vyloučení, ať už se jedná o jakoukoliv jeho dimenzi, je schopnost jedinců se tomuto stavu přizpůsobit. Vyloučení lidé si na tento stav po určité době přivyknou a postupně si osvojí určité návyky, které jim život ve vyloučení ulehčí, ale zároveň jim znemožní navrátit se zpět do většinové společnosti. Jako nejúčinnější metoda boje proti sociální exkluzi, ale i chudobě bylo stanoveno účinné sociální začleňování a efektivní sociální politika.

2.3 Sociální začleňování a role sociální politiky

Zmírnění nebo odstranění sociálního vyloučení představuje proces *sociálního začleňování (inkluzi)*. Sociální začleňování je časově ohraničený proces, který formou podpory (intervence) usiluje o návrat sociálně vyloučeného člověka do běžného života či-li do většinové společnosti (EAPN ČR, 2008).

Podle Munkové et al. (2004) představuje sociální inkluze zajištění rovnosti v přístupu k jednotlivým oblastem sociální ochrany.

2.3.1 Sociální začleňování

Podle § 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ČR je možné sociální začleňování definovat jako: *„Proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.“*

Používané nástroje k dosažení sociální inkluze

Mezi nástroje, které se používají k dosažení sociální inkluze patří (Munková et al., 2004):

- aktivní politika zaměstnanosti,
- speciální pozornost věnovaná dlouhodobě nezaměstnaným a absolventům škol,
- integrace zdravotně postižených osob zpět do života,
- pomoc, která je tzv. „šita na míru“ podle potřeb jednotlivých občanů,
- pro osoby společensky nepřizpůsobivé speciální programy a akce pro jejich zpětné začlenění,
- zvyšování všeobecně dostupné zdravotní péče,
- zachování systému bezpečných a udržitelných důchodů apod.

Se sociálním začleňováním velmi úzce souvisí postavení sociální politiky ve společnosti. Proto je rovněž nutné i sociální politiku vhodně definovat, pro účely analýzy sociálního vyloučení a začleňování.

2.3.2 Sociální politika

Podle Tomeše et al. (2001) je možné sociální politiku chápat jako institucionálně zakotvené a záměrné snahy, které jsou vyjádřeny v programových cílech. Sociální politika je rovněž charakterizována svými aktivitami a prostředky, které směřují k ochraně, obnově a rozvoji sociálního systému, jeho částí, skupin nebo jedinců.

Krebs et al. (2007) uvádí, že: „*sociální politika je vždy specifická v každé zemi a době, ale jsou jí zároveň vlastní i určité společné znaky*“ (Krebs et al., 2007, s. 20). Tyto společné znaky vytváří tzv. paradigmatu nebo-li modely sociální politiky, které jsou typické pro dané země.

Podle dostupných zdrojů se nejčastěji používá pro určení modelů sociální politiky typologie Esping-Andersena. Ten rozlišuje tři typy modelů sociálního státu. Prvním uváděným je *model liberálního sociálního státu*. Příklady tohoto modelu je možné najít např. v Kanadě, Spojených státech amerických (USA), Austrálii apod. Ze zemí EU se k tomuto pojetí nejvíce blíží Velká Británie a Irsko. Druhý typ soustřeďuje takové státy jako je Německo, Francie či Itálie a jedná se o *konzervativní model sociálního státu*. Posledním a nejméně používaným typem je *sociálně demokratický model*, který se utvořil ve Švédsku a následně i v ostatních skandinávských zemích (Munková et al. 2004). S ohledem na zaměření jednotlivých kapitol diplomové práce, je bližší pozornost sociálním modelům, věnovaná až v čtvrté kapitole diplomové práce.

V následujícím textu je pozornost věnována *inkluzivní strategii*, která je nedílnou součástí sociální politiky. Ta spočívá především ve snaze čelit nezaměstnanosti, v zajištění rovného přístupu k sociálním institucím a dávkám a v pomoci začleňování se do sociálních vztahů prostřednictvím konkrétních projektů, opatření a programů mířených na cílové skupiny. Sociální politika (její inkluzivní strategie) dokáže spolehlivě pokrýt zejména ekonomickou dimenzi sociálního vyloučení. Na druhé straně však nedokáže plně pokrýt např. politickou, kulturní nebo symbolickou dimenzi, protože tyto dimenze leží mimo dosah jejího působení. Schéma 2.6 zachycuje dimenze sociální exkluze a její indikace, ale také předpoklady sociální inkluze a typy opatření sociální politiky, které o sociální začleňování usilují. Zatímco je ze schématu 2.6 patrné, že opatření sociální politiky mají výrazný vliv na ekonomickou dimenzi vyloučení, u sociální dimenze je její vliv pouze částečný a ještě omezenější je u politické či kulturní dimenze.

Schéma 2.6: Dimenze sociálního vyloučení/začleňování a oblasti sociální politiky

Dimenze	Indikace	Předpoklady	Sociální politiky
EKONOMICKÁ	chudoba a materiální deprivace	zdroje (redistribuce): příjem, jiné zdroje, bydlení	podpora příjmů, sociální služby, podpora bydlení
a) spotřeba	ne/zaměstnanost	flexibilita	pobídky k práci
		princip rovných šancí + sociální kapitál	opatření proti diskriminaci
	kvalita zaměstnání		pozitivní diskriminace
		lidský potenciál	aktivní politika zaměstnanosti
			celoživotní učení
			sociální služby
b) aktivity na trhu práce	ne (participace) v sociál. kontaktech	sociální kontakty a sítě	sociální práce a prevence izolace
	omezená šíře a kvalita kontaktů	kvalita kontaktů a sítí	
		důvěra v jiné lidi	empowerment, spoluúčast a partnerství
SOCIÁLNÍ	ne (participace) v politických aktivitách např. volby, organizovanost apod.	důvěra v instituce, legitimita reprezentací a politického systému	přístup k realizaci politických a občanských práv a politika uznání
POLITICKÁ			

Zdroj: Mareš, Sirovátka, 2008; vlastní zpracování

Jiný pohled na řešení jednotlivých dimenzí sociálního vyloučení uvádí Brož et al. (2007), který stanovuje tyto východiska pro jednotlivé oblasti vyloučení:

1) Ekonomické vyloučení

Představuje problém, který je spojen s řadou doprovodných faktorů jako je zadlužení, nízká kvalifikace, ztráta pracovních návyků apod. Tyto překážky jsou řešitelné změnou v legislativní oblasti např. reformou zákoníku práce, daní, systému sociálního zabezpečení, posílením systému veřejně prospěšných prací a posílením kontrolních systémů úřadu práce. Dále např. zesílením důležitosti rekvalifikačních kurzů, účinného potírání diskriminace na trhu práce a černého pracovního trhu.

2) Kulturní vyloučení

Představuje vyloučení ze vzdělání a znalostí. Právě však úroveň vzdělání určuje budoucnost sociálně znevýhodněných. Překážky v přístupu ke vzdělání je možné řešit např. zamezením soustředění sociálně znevýhodněných dětí do stejných tříd nebo škol, podporou mimoškolních aktivit, osvětou pořádanou pedagogickou sférou, motivováním studentů prostřednictvím prospěchových stipendií nebo podporou vzdělávání dospělých.

3) Sociální vyloučení

Spočívá v tzv. společenské izolaci, která spočívá pouze v kontaktech s osobami stejné společenské třídy. Toto vyloučení je možné řešit prostřednictvím maximálního zpřístupnění sociálních služeb a právního poradenství, podporou sociálních služeb směřujících do sociálně vyloučených lokalit a rozvojem aktivit, které jsou zaměřeny na stírání uměle vytvořených hranic mezi lidmi.

4) Symbolické vyloučení

Hlavním znakem je stigmatizace a diskriminace na základě určitých charakteristik, domněnek nebo symbolů. Řešení tohoto vyloučení má spočívat zejména v rozvíjení systému vzdělávání, posilování činností kontrolních orgánů v boji proti diskriminaci, potíráním organizovaných skupin zaměřených na genocidu, podporou rovných příležitostí a spravedlivého zacházení.

5) Prostorové vyloučení

Spočívá ve vyloučení na základě bydliště, sídla nebo lokality. Jako řešení tohoto vyloučení se jeví přijatelné např. nediskriminační bytová politika, zprůhlednění systému přidělování bytů či zastavení prodeje tzv. „problémových objektů“.

Druhá kapitola se zabývala teoretickými východisky chudoby a sociálního vyloučení. Smyslem bylo nastínit rozdíl mezi konceptem chudoby a sociálního vyloučení.

V úvodní kapitole bylo uvedeno, že základním problémem pojmu chudoba je jeho nejednoznačnost. V pojetí této práce však představuje chudoba sociální status spojený pouze s hmotným nedostatkem tzn. s nedostatečným příjmem. Sociální vyloučení představuje špatné životní poměry týkající se určitých skupin obyvatel, kteří jsou

vytlačení či vytěsnění ze společnosti. Bez rychlé a účinné pomoci, mohou tito lidé propadnout až na úplné sociální dno. Základní charakteristikou propadu na sociální dno je totiž nahromadění tzv. životních krizí, které vytvářejí bludný kruh exkluze. Vymanit se z tohoto bludného kruhu je prakticky nemožné. Je to proto, že lidé, kteří se dostanou na toto dno, jsou většinou společností vnímáni jako nepřizpůsobiví, neschopní či nepracovití. Jsou takto vnímáni bez ohledu na jejich osobní schopnosti, dovednosti či vlastnosti.

Pokud má tedy být boj proti chudobě a sociální exkluzi účinný a efektivní, pak je nutné posílit opatření sociální politiky. Ta musí být zejména schopna pokrýt všechny dimenze vyloučení. To, že sociální politika dokáže teoreticky pokrýt všechny dimenze vyloučení, neznamená, že to dokáže také prakticky. V praxi toho většinou není schopna, proto bývá sociální vyloučení často dáváno do souvislosti s jejím selháním. Důvodem pro to je tomu tak, že systémy sociální ochrany jsou pro většinu zemí velmi citlivým tématem a údaje o chudobě a vyloučení patří mezi vysoce citlivá, což vede ke konečnému zkreslování účinnosti sociální politiky.

Z pohledu sociální politiky představuje však samotná chudoba a sociální vyloučení nejobtížněji řešitelný problém, se kterým se setkává. Na druhé straně však chudoba a exkluze představují jedny z nejvíce motivujících prvků pro sociální politiku, které se stávají motorem pro rozvíjení sociálních nástrojů v podobě např. zlepšování přístupu ke zdravotnictví, vzdělání, znalostem, právům apod.

Sociální politika i přesto všechno představuje jedinečný nástroj, který přispívá k přetrhávání kruhu exkluze a vede k sociálnímu začleňování a v konečné fázi ke zvyšování životní úrovně chudých domácností.

3 Role EU v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Tato kapitola se člení na pět podkapitol. První se zabývá konceptem chudoby a sociálního vyloučení na úrovni EU a vymezení hranice ohrožení chudobou v Evropské unii. Druhá podkapitola se věnuje roli EU v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Smyslem této podkapitoly je nastínit vývoj sociální politiky EU s důrazem na boj proti sociálnímu vyloučení ze společnosti, dále chce představit Lisabonskou strategii pro růst a zaměstnanost jako strategický dokument, který si stanovil obnovu EU do roku 2010. Problematika sociálního začleňování na úrovni EU je stěžejní částí této práce, proto je jí věnována třetí samostatná podkapitola. Poslední dvě podkapitoly se zabývají současnými aktivitami EU v oblasti sociálního začleňování a zhodnocení jak bylo dosaženo cílů, které byly stanoveny na summitech v Lisabonu a v Nice do roku 2010.

3.1 Chudoba a sociální vyloučení v Evropské unii

Zrod konceptu sociálního vyloučení (sociální exkluze) je datován přibližně do 70. let 20. století ve Francii. Zde se lidé setrvávající v chudobě označovali jako „vyloučení“ či „vytěsnění“ (Toušek, 2009). Francie byla vůbec první evropskou zemí, která kladla důraz na princip občanství, sociální solidaritu, integraci a participaci občanů na státním sociálním systému.

Koncept sociálního vyloučení pocházející z Francie se poměrně rychle ujal i v ostatních evropských zemích. Podle dostupné literatury byla poslední zemí, která zavedla tento koncept Velká Británie.

Ve Velké Británii zpočátku převažoval koncept chudoby, který byl založen na *anglosaském liberálně individualistickém diskursu*, který zastával názor, že společnost se nachází v otevřené soutěži. Chudoba byla tudíž statistickou záležitostí a představovala špatný výsledek v otevřené soutěži společnosti (Atkinson, 1998). Koncept sociální exkluze se začal ve Velké Británii používat až po vítězství Labouristické strany v roce 1997.

Rozvinutí pojmu sociální exkluze v dnešním slova smyslu je většinou přisuzováno R. Lenoirovi, který tento pojem vztahoval na osoby a skupiny osob, které byly vyloučeny ze státního systému sociálního zabezpečení (Toušek, 2009). V Lenoirově pojetí sociální

vyloučení nepředstavuje sociální uzavírání jedné skupiny před druhou. Představuje však negativní fakt, že mohou existovat jedinci, kteří propadnou systémem sociálního zabezpečení a následně mohou být vyloučení administrativně státem.

Současná chudoba na úrovni Evropské unie nepředstavuje bídu ani strádání spojené s ohrožením života, ale představuje sociální vyloučení, které je spojeno s nedostatkem sociálních zdrojů. K základním sociálním zdrojům přitom patří např. zaměstnání, vzdělání, sociální služby, zdravotnictví, důstojné bydlení apod. Pokud těmito zdroji v dostatečné míře nějaký jedinec nedisponuje nachází se v sociální izolaci nebo-li v relativní chudobě.

Právě ve vyspělých zemích se používá pojem relativní chudoba, která je určena vzdáleností od průměrného životního standardu, který je v dané zemi běžný. Podle metodiky EU je *hranice ohrožení chudobou* stanovena jako 60 % národního vyrovnaného mediánového příjmu (Sonntagová, Pilát, 2004). Člověk pod touto hranicí sice uspokojuje své životní potřeby, ale na relativně nižší úrovni než je v dané společnosti běžné a je v jistém slova smyslu *izolován* nebo-li vyloučen.

Členské státy EU a orgány EU se shodly na tom, že chudoba a sociální vyloučení jsou důsledkem strukturálních změn, které jsou spojeny se sociálně-ekonomickou evolucí společnosti. Mezi současné strukturální změny společnosti patří např. měnící se prostředí na trhu práce, technologický pokrok společnosti, negativní demografické trendy zejména problém stárnutí populace a nízké porodnosti, dále etnická nesourodost nebo změny ve struktuře domácností tj. zvyšuje se rozvodovost, oslabuje se institut rodiny, roste emancipace a zaměstnanost žen apod.

3.2 Eliminace chudoby a sociálního vyloučení na úrovni EU

Boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení je na úrovni Evropské unie realizován prostřednictvím *strategie sociálního začleňování*. Již od vzniku Společenství byly přijímány různé dokumenty, smlouvy apod., které definovaly hlavní směry a oblasti zájmů. Za nejvýznamnější posun je považováno ustanovení *sociální politiky EU*. Další významný posun přinesla Lisabonská strategie pro růst a zaměstnanost. Právě summit v Lisabonu a v Nice přispěly k tomu, že se začalo diskutovat o chudobě a sociálním vyloučení jak na supranacionální, tak na národní úrovni.

3.2.1 Vývoj sociální politiky EU s ohledem na boj proti chudobě a sociální exkluzi

Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství z roku 1957 stanovila v úvodní části této Úmluvy závazek pro členské státy, a to že budou rozvíjet své aktivity tak, aby docházelo k snižování rozdílů v jejich vývoji. Zvláštní důraz měly přitom členské země klást na zlepšování podmínek dotýkajících se osobního života a práce. Jako reakce nato byl v roce 1957 ustanoven *Evropský sociální fond*, který měl napomáhat ke zvyšování mobility pracovníků a k snižování nezaměstnanosti.

Původní představy o evropské integraci vycházely z pojetí, že: „*fungování společného trhu bude pozitivně působit na sociální situaci a sociální podmínky v jednotlivých členských státech*“ (Peltrám et al., 2009, s. 120), proto nebyly Společenství svěřeny mimořádné pravomoce v sociální politice.

Důležitým momentem ve vývoji sociální politiky EU bylo přijetí v roce 1989 *Charty Společenství základních sociálních práv zaměstnanců*⁴. Byl to první krok, kdy se členské státy Evropských společenství (dále jen ES) shodly na formulaci sociálních práv. Tuto Chartu přijaly všechny členské státy ES kromě Velké Británie.

Při jednání o přijetí Maastrichtské smlouvy se vedla dlouhá debata o nové kapitole věnované *sociální politice*. Její znění mělo vycházet z Charty Společenství základních sociálních práv zaměstnanců, čemuž ale oponovala Velká Británie. Na základě toho bylo přijato kompromisní řešení. Maastrichtská smlouva byla doplněna o články týkající se sociální politiky přijaté všemi státy ES včetně Velké Británie a přílohou Maastrichtské smlouvy byla zvláštní „*Dohoda o sociální politice*“, uzavřená mezi členskými státy ES s výjimkou Velké Británie (Peltrám a kol., 2009 str. 122). Británie se přidala k sociální politice EU až v roce 1997, kdy ve volbách zvítězila Labour Party. Díky tomu mohla Amsterodamská smlouva v roce 1999, zařadit *Úmluvu o sociální politice* do revidované Smlouvy o založení Evropského společenství. Tak došlo k završení právní opěry pro zajišťování spravedlivých příležitostí, rovného zacházení i pro účinný boj proti exkluzi.

Významným mezníkem v boji proti exkluzi bylo také vytvoření *Výboru pro sociální ochranu* v roce 1999. Jeho činnost byla primárně zaměřena na odstraňování chudoby a sociálního vyloučení a na realizaci opatření směrem k sociálnímu začleňování.

⁴ Charta Společenství byla přijata jako právně nezávazná. Byla pouhým programovým dokumentem pro legislativní činnost ES.

Následující *summit v Nice v prosinci 2000* přinesl novou revizi Smlouvy o založení Evropského společenství ve znění Smlouvy z Nice platné od 1. února 2003. V rámci této Smlouvy byl přijat *Evropský sociální program* (Sociální agenda) (Sonntagová, Pilát, 2004). Ústředním cílem tohoto Programu bylo zajistit dosažení pozitivní interakce mezi politikou zaměstnanosti se sociální a ekonomickou politikou v souladu s lisabonským cílem (viz podkapitola 3.2.2). Program se zaměřil na produktivitu a konkurenceschopnost a na solidaritu a sociální kohezi a byl realizován prostřednictvím otevřené metody koordinace (viz podkapitola 3.3.1).

Evropský sociální program si stanovil *šest strategických směrů*, které definovaly priority evropské sociální politiky na léta 2000-2005. Jednalo se o (Oriniaková, 2001):

- lepší pracovní místa a předvídání změn v pracovních prostředích,
- modernizaci sociální ochrany a prosazování rovnosti pohlaví,
- posilování sociálně politických aspektů procesu rozšiřování a vnějších vztahů EU,
- boj proti chudobě a všem formám vyloučení ze společnosti.

3.2.2 Lisabonská strategie pro růst a zaměstnanost

Na počátku nového tisíciletí se uskutečnil summit v Lisabonu, kde byla přijata *Lisabonská strategie pro růst a zaměstnanost* (dále jen lisabonská strategie). Bylo stanoveno, že bude pokrývat období 2000-2010 s tím, že v roce 2010 bude dosažen její ambiciózní cíl, a to stát se (Urban, 2004): „*nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomikou světa, založenou na znalostech, schopné udržitelného růstu, nabízející větší množství kvalitnějších pracovních míst a zajišťující větší sociální soudržnost.*“

Dále byly stanoveny tři klíčové úkoly, které měly vést k dosažení lisabonského cíle, a to (Urban, 2004): *připravit přechod k ekonomice a společnosti založené na znalostech, modernizovat evropský sociální model a bojovat proti vyloučení ze společnosti a udržet zdravou ekonomickou perspektivu.*

Lisabonská strategie byla postavena na třech pilířích, ekonomickém, sociálním a environmentálním⁵ a představila dlouhodobý scénář pro všestrannou obnovu EU. Z pohledu primárního zaměření diplomové práce je stěžejní *sociální pilíř* lisabonské

⁵ O ekologickou dimenzi byla lisabonská strategie obohacena v roce 2001 na summitu Evropské rady v Göteborgu, který se týkal trvale udržitelného rozvoje.

strategie, který zahrnuje *modernizaci evropského sociálního modelu a aktivní politiku zaměstnanosti*.

Modernizace evropského sociálního modelu

Lisabonská strategie určila, že lidé jsou a i nadále budou hlavním aktivem EU. Z toho důvodu je nezbytně nutné primárně směřovat pozornost právě k nim a k jejich potřebám. Chce-li EU být akceschopným sociálním hráčem, musí být co nejdříve vyřešeny tři hlavní sociální problémy EU, a to *nezaměstnanost, chudoba a vyloučení ze společnosti*.

Modernizace evropského sociálního modelu má spočívat zejména v přechodu ke znalostní ekonomice. Společnost, která se opírá o znalosti vytváří totiž potencionální možnosti pro nové pracovní příležitosti. Tyto nové pracovní příležitosti by zároveň mohly napomoci při odstraňování chudoby a exkluze. Právě totiž boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení představuje jeden z ústředních bodů modernizace evropského sociálního modelu.

Aktivní politika zaměstnanosti

Lisabonská strategie stanovila, že je nutné zahájit skutečnou aktivní politiku zaměstnanosti, která se bude zabývat zejména nesouladem mezi kvalifikací a poptávkou na trhu práce. Dále stanovila, že je nutné začít řešit problém týkající velmi nízké mobility pracovní síly a nízkého zapojení pracovníků do systémů celoživotního vzdělávání.

Kučerová (2004) uvedla, že lisabonská strategie vyvíjela tlak na orgány EU a členské státy v oblasti zaměstnanosti ve dvou směrech. Za prve stanovila, že je nutné zásadním způsobem vyřešit vysokou nezaměstnanost na evropském trhu práce⁶ a za druhé zdůraznila, že je nedostatečným způsobem využíván lidský potenciál, což je nutné okamžitě řešit. Především šlo o zbytečně vysokou míru nezaměstnanosti mladých lidí a o vysoké procento nepracujících žen a osob starších 55 let.

Na základě toho lisabonská strategie stanovila primární cíl v oblasti zaměstnanosti, a to do roku 2010 zvýšit míru zaměstnanosti na 70 % z původních 62 %, přičemž míra zaměstnanosti žen by měla dosáhnout 60 % a míra zaměstnanosti starších pracovníků 50 %.

⁶ V roce 2000 bylo téměř 10 % práceschopného unijního obyvatelstva bez práce (BusinessInfo, 2003).

3.2.3 Závěry summitů uskutečněných v Lisabonu a v Nice

Zasedáním Evropské rady v Lisabonu a v Nice v roce 2000 byl zahájen tzv. *proces sociálního začleňování*, prostřednictvím kterého, by mělo dojít do roku 2010 k vymýcení chudoby v EU (Kořínková, 2008).

Tento cíl – vymýtit chudobu v EU do roku 2010, se postupně začlenil do mnoha politik, a to jak na národní úrovni, tak na nadnárodní úrovni. V této souvislosti EU zdůraznila, že je nutné (Sonntagová, Pilát, 2004):

- vytvořit a rozvíjet začleňující trh práce a podporovat zaměstnanost,
- garantovat adekvátní příjem pro zajištění důstojného života,
- odstranit znevýhodnění v přístupu ke vzdělání, zejména prevence předčasného opuštění školy, rozvoj celoživotního vzdělávání,
- zabezpečit bydlení pro všechny,
- zaručit rovný přístup ke službám vysoké kvality,
- zajistit lepší poskytování služeb.

3.3 Sociální začleňování v EU

Tato podkapitola se věnuje strategii sociálního začleňování od jejího přijetí v roce 2000 až po současnost.

3.3.1 Vývoj strategie sociálního začleňování na úrovni EU

Prvním důležitým mezníkem ve vývoji strategie sociálního začleňování EU bylo přijetí *agendy sociálního začleňování Evropské unie* na summitu v Nice v roce 2000 (Mareš, Sirovátka, 2008).

V rámci tohoto summitu došlo také k zavedení *otevřené metody koordinace*. Při zasedání v Lisabonu byl v roce 2000 ustanoven ambiciózní cíl, který měl být dosažen do roku 2010 (viz podkapitola 3.2.2) a jako metoda k dosažení tohoto cíle byla stanovena právě otevřená metoda koordinace. Tato metoda spočívá v (Sonntagová, Pilát, 2004):

- *společném postupu při zavádění nebo zdokonalování opatření* v oblastech jako je zaměstnanost, bydlení, sociální ochrana, zdravotní péče, vzdělání atd.,

- *vzájemné kooperaci hospodářské politiky, sociální politiky a politiky zaměstnanost, přičemž zvláštní důraz při snižování sociálního vyloučení má být kladen na usnadnění přístupu k zaměstnání,*
- *mobilizaci všech zainteresovaných stran k dosažení strategického cíle Evropské unie.*

Na summitu Evropské rady v Nice byly rovněž stanoveny první společné cíle v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Jednalo se o tyto *čtyři dohodnuté cíle* (MEPCO, 2002):

1) Usnadnit účast v zaměstnání a přístup ke zdrojům, právům, zboží a službám

- podporovat přístup ke kvalitnímu zaměstnání pro všechny muže a ženy,
- předcházet vyloučení lidí z trhu práce,
- realizovat politiky tak, aby všichni měli přístup k slušnému a zdravotně nezávadnému bydlení, základním službám pro běžný život a zdravotní péči,
- rozvíjet služby pro skupiny lidí, kterým nejvíce hrozí vyloučení.

2) Předcházet rizikům sociálního vyloučení

- rozvíjet společnost založenou na znalostech a nových informačních technologiích,
- rozvíjet politiky založené na prevenci životních krizí.

3) Pomáhat nejzranitelnějším skupinám obyvatelstva

- podporovat sociální začleňování mužů a žen, kterým hrozí riziko trvalé chudoby z důvodů toho, že jsou např. postižení, mají nízké vzdělání, jsou přistěhovalci apod.,
- realizovat opatření s cílem odstranit vyloučení mezi dětmi,
- realizovat akce ve prospěch oblastí zasažených vyloučením.

4) Mobilizovat všechny strany účastnící se boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

- podporovat účast a vlastní vyjádření lidí trpících vyloučením,
- začlenit boj proti sociálnímu vyloučení do celkové politiky zejména prostřednictvím mobilizace veřejných orgánů či rozvojem koordinačních postupů,
- podporovat dialog a partnerství mezi zainteresovanými stranami.

3.3.2 Dokumenty sociálního začleňování 2001-2006

Podle dostupných zdrojů za nejdůležitější dokumenty sociálního začleňování v letech 2001-2006 byly považovány tyto dva druhy dokumentů: Národní akční plán sociálního začleňování vypracovávaný členskými státy EU a Akční program Společenství na podporu spolupráce mezi členskými státy v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení, který byl součástí otevřené metody koordinace.

1) Národní akční plány sociálního začleňování 2001-2006

Na základě cílů definovaných na summitu v Nice bylo rozhodnuto, že členské státy budou vypracovávat *Národní akční plány sociálního začleňování* (dále jen NAPSÍ), které jsou základem sociálního začleňování na národní úrovni (Kotýnková, Laňka, 2002). V roce 2001 předkládaly členské státy za aktivní spolupráce Výboru pro sociální ochranu, Evropské komisi své první NAPSÍ.

Zanesení NAPSÍ do vnitrostátních strategií vedlo ke zvýšení informovanosti o chudobě a sociálním vyloučení, což ihned zdůraznilo nutnost tyto problémy na národní úrovni řešit. Členské státy tak mohly poprvé kriticky analyzovat své politiky v této oblasti. První NAPSÍ předložené v roce 2001 ukázaly, že některé země si v určitých oblastech vedly lépe než jiné, což podnítilo horší země k dosažení lepších výsledků pro příští NAPSÍ. Zejména zapojení různých partnerů např. nevládních organizací, místních a regionálních orgánů, odborné veřejnosti vytvořilo lepší základ pro realizaci politiky v této oblasti.

V oblasti sociálního začleňování činnost EU vedla k shodě v těchto klíčových oblastech (Kořínková, 2008):

- vymýtit dětskou chudobu a přerušit mezigenerační bludný kruh chudoby,
- přeorientovat pracovní trhy na skutečné sociální začleňování,
- zajistit všem slušné bydlení,
- překonat diskriminaci a zlepšit integraci zdravotně postižených,
- bojovat proti finančnímu vyloučení a předluženosti.

2) Akční program Společenství na podporu spolupráce mezi členskými státy v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2002 – 2006

Akční program byl zřízen na základě rozhodnutí Evropského parlamentu v prosinci 2001 a ustanoven na období od 1. ledna 2002 do 31. prosince 2006. Tento program byl součástí otevřené metody koordinace a jeho cílem byla podpora spolupráce mezi zeměmi EU k posílení efektivity a účelnosti politik při boji proti vyloučení, a to prostřednictvím (MPSV ČR, 2005):

- důkladnějšího poznání problému vyloučení a chudoby prostřednictvím srovnatelných ukazatelů,
- organizováním výměny informací o politikách a opatřeních, které jsou realizovány a podporou vzájemného učení se v kontextu NAPSÍ,
- rozvíjením schopností partnerů a sociálních aktérů v zaměření na efektivní řešení sociálního vyloučení a chudoby.

V polovině roku 2002 připravil Výbor pro sociální ochranu (dále jen Výbor) metodickou zprávu pro členské země EU. Tato zpráva měla zemím EU pomoci s přípravou druhých NAPSÍ předkládaných na rok 2003. Ve zprávě je nejprve věnována pozornost cílům, na kterých se orgány EU dohodly s členskými zeměmi EU na summitu v Nice v prosinci 2000. Výbor uvedl, že cíle stanovené v Nice prokázaly svou akceschopnost, vyváženost a pevnost, nicméně je nutné klást větší důraz na provázanost těchto cílů s procesem sociálního začleňování (MEPCO, 2002).

V druhé části této zprávy Výbor stanovil, jakým směrem by se členské státy při vypracovávání svých druhých NAPSÍ měly ubírat. Určil, že nejlepším řešením chudoby a sociálního vyloučení je právě *zaměstnanost*. Aby bylo možné podpořit kvalitní zaměstnanost, je nutné rozvíjet v členských zemích EU zejména aktivity spojené se zvyšováním kvalifikace a rozvíjení systému celoživotního vzdělání. Dalším klíčovým prvkem mají být systémy sociální ochrany zejména státní garance minimálního příjmu a vytváření moderních sociálních systémů s větším důrazem na důchody, přístup ke zdravotní péči, které rovněž sehrávají důležitou roli v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Na závěr Výbor poukazuje také nato, že členské státy věnují malou pozornost vyloučení z informační společnosti, přičemž právě společnost založená na znalostech nabízí velké možnosti při snižování vyloučení ze společnosti.

Z těchto výše uvedených důvodů doporučil Výbor, aby se členské státy při vypracování svých druhých NAPSÍ zejména zaměřily na přechod k informační společnosti a znalostní ekonomice, dále na podporu rovnosti pohlaví a stanovení konkrétních nikoliv obecných opatření, která povedou k výraznému snížení počtu lidí na pokraji chudoby a vyloučení do roku 2010 na základě společně definovaných ukazatelů stanovených na summitu v Laekenu (viz podkapitola 3.3.4).

3.3.3 Dokumenty sociálního začleňování 2006 -2010

V roce 2005 bylo rozhodnuto, že budou ustanoveny nové dokumenty sociálního začleňování. Důvodem této změny byla revize lisabonské strategie, která mimo jiné pozměnila i primární cíl týkající se chudoby. Členské státy i nadále měly vypracovávat Národní akční plány sociálního začleňování, které ale byly nově součástí Národní zprávy o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování. Evropská komise nově začala vypracovávat Společnou zprávu o sociální ochraně a sociálním začleňování.

1) Národní akční plány sociálního začleňování 2006-2010

Určitou změnu ve strategii sociálního začleňování přinesl summit Evropské rady v roce 2005 v Bruselu, kdy došlo k *revizi lisabonské strategie*. Tato revize stanovila, že lisabonská strategie se bude prioritně orientovat na ekonomický růst a zaměstnanost. Zodpovědnost za její naplňování byla přenesena z nadnárodní úrovně na jednotlivé členské státy. Nástrojem realizace revidované lisabonské strategie se stal *Národní program reform*.

Změna ve strategii sociálního začleňování se týkala toho, že dřívější tři samostatné procesy spolupráce v oblastech *sociálního začleňování, důchodů, zdravotní a dlouhodobé péče* byly sladěny v jeden proces (MPSV ČR, 2008). Od roku 2006 členské státy tak Evropské komisi předkládaly *Národní zprávu o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování* (dále jen Národní zpráva), kterou sestavily podle společně definovaných cílů schválených Evropskou radou na summitu v březnu 2006.

Národní zpráva vlastně představuje *integrovanou zprávu*, které se skládá ze čtyř částí, a to (MPSV ČR, 2008): společný přehled, národní akční plán sociálního začleňování

(NAPSI), národní strategická zpráva v oblasti důchodů a národní strategie zdravotní a dlouhodobé péče.

První Národní zprávy předkládaly členské státy EU na období 2006–2008. Druhé Národní zprávy předkládaly členské státy EU již na tříleté období 2008–2010 (včetně roku 2010). Struktura NAPSI na období 2008-2010 je následující (MPSV ČR, 2008):

- pokrok ve vztahu k předchozímu NAPSI 2006-2008,
- klíčové výzvy, cíle a nástroje,
- prioritní oblasti,
- zlepšení institucionálního zabezpečení procesu (tato kapitola se dělí na pět částí, a to: přípravný proces, koordinace politik, mobilizace a zapojení všech aktérů, mainstreaming a nástroje monitorování a hodnocení),
- přílohy (příklady dobré praxe a další přílohy).

2) Společná zpráva o sociální ochraně a sociálním začleňování

Je základním nástrojem nově sladěného procesu od roku 2005, kterou každoročně vydává Evropská komise, a ve které hodnotí Národní zprávy o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování předkládané členskými státy. Společná zpráva představuje klíčový dokument pro přípravu každoročních jarních summitů EU, ve které jsou vymezeny hlavní trendy, které vznikají jak v EU, tak v jednotlivých členských státech. Tato zpráva obsahuje profily jednotlivých zemí EU, ve kterých jsou definovány hlavní problémy ve třech oblastech, a to *sociální začleňování, důchody a zdravotní péče* (Evropa, 2007).

3.3.4 „Laekenské“ indikátory chudoby a sociálního vyloučení

Aby byl boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení na úrovni EU účinný, je zapotřebí, aby členské státy EU byly ve svých NAPSI schopny změřit, kde se nachází nyní a pokrok, kterého dosáhly směrem k dohodnutým cílům na základě srovnatelných informací (Guio, 2004). Právě z těchto důvodů vypracoval Výbor pro sociální ochranu soubor osmnácti ukazatelů chudoby a sociálního vyloučení. Tyto ukazatele byly přijaty na summitu Evropské rady v Laekenu v roce 2001, pro které se vžilo označení jako Laekenské indikátory. Tyto indikátory byly vytvořeny tak, aby odrážely relativní chudobu, příjmovou nerovnost a participaci na trhu práce (Sirovátka et al., 2005). Opomíjí však tzv.

kvalitativní aspekty sociální exkluze a další významné dimenze sociálního vyloučení, které právě vedly k posunu EU od konceptu chudoby k sociálnímu vyloučení.

Laekenské ukazatele se skládají z deseti primárních ukazatelů, které přímo procentuálně vyjadřují chudobu a exkluzi a osmi sekundárních ukazatelů, které popisují zejména nerovnost ve společnosti. Primární i sekundární indikátory jsou společně dohodnuté a definované a všechny členské státy je musí používat ve svých NAPI (The Poverty Sity, 2010a). Seznam indikátorů chudoby a sociálního vyloučení přijatý v Laekenu je uveden v příloze č. 1.

3.3.5 Datové základny zachycující chudobu a sociální vyloučení na úrovni EU

Pro zpracování ukazatelů, jejichž cílem je zachytit situaci chudoby a sociálního vyloučení na úrovni EU se používají tzv. *datové základny*. První datové základny, které byly koordinované Evropským statistickým úřadem (Eurostatem) byly *Statistika o pracovní síle a Panel domácností Evropského společenství*. V současnosti byly nahrazeny novou datovou základnou, a to *Statistikou Společenství v oblasti příjmů a životních podmínek* (dále jen EU-SILC) (Kotýnková, Laňka, 2002).

EU-SILC slouží jako nástroj pro sběr aktuálních a srovnatelných údajů o *příjmech, chudobě, sociálním vyloučení a životních podmínkách*. Byl ustanoven v roce 2004 v rámci Evropského statického systému. Nejprve byl spuštěn v třinácti členských státech, a to v Belgii, Dánsku, Estonsku, Řecku, Španělsku, Francii, Irsku, Itálii, Lucembursku, Rakousku, Portugalsku, Finsku a Švédsku a také v Norsku a na Islandě. V roce 2005 byl rozšířen i o nové členské země střední a východní Evropy. Bulharsko, Rumunsko a navíc i Turecko a Švýcarsko zahájily spolupráci s EU-SILC v roce 2006 (UNICEF, 2010).

Při spuštění této nové datové základny bylo nutné, aby všechny členské země akceptovaly vytvoření a zpracování této základny svými národními statistikami s cílem zajistit poskytování aktuálních dat vysoké kvality. Ukazatele chudoby a sociálního vyloučení na úrovni EU by neměly zachycovat pouze příjmy domácností a zaměstnanost, ale měly by také pokrývat další oblasti sociálního začleňování např. zdravotní péči, vzdělání, bydlení, dostupnost veřejných služeb, dodržování práv apod. (UNICEF, 2010).

3.4 Současné aktivity EU v oblasti sociálního začleňování

Tato podkapitola se nejprve zaměřuje na chronologické shrnutí vývoje boje proti exkluzi a chudobě. Následující podkapitoly se pak věnují již současným aktivitám a novým výzvám v oblasti sociálního začleňování.

3.4.1 Shrnutí chronologického vývoje boje proti exkluzi a chudobě v EU

Problematicke, které se orgány a členské státy EU věnují, aby byly úspěšné při odstraňování chudoby a exkluze, jak vyplývá z předchozích podkapitol, pokrývají širokou základnu.

Právě z těchto důvodů je uvedena tab. 3.1, která prostřednictvím chronologického shrnutí vývoje sociální dimenze EU usiluje o zpřehlednění diplomové práce.

Tab. 3.1: Důležité mezníky sociálního vývoje evropské integrace

Rok	Událost
1957	Smlouva o EHS → podpora ekonomického rozvoje mezi regiony
1957	Založen Evropský sociální fond
1989	Přijata Charta Společenství základních sociálních práv zaměstnanců
1993	Maastrichtská smlouva → příloha „Dohoda o sociální politice“
1997	Přijata Evropská strategie zaměstnanosti
1999	Amsterodamská smlouva včlenila Dohodu o sociální politice do revidované Smlouvy o ES
2000 (březen)	Přijata Lisabonská strategie pro růst a zaměstnanost
2000 (prosinec)	Přijata agenda sociálního začleňování a Evropský sociální program v rámci Smlouvy z Nice
2001	Předkládání prvních NAPSI členskými státy, představeny Laekenské indikátory chudoby a sociálního vyloučení, summit ve Stockholmu a Göteborgu
2005	Revize lisabonské strategie → změny ve strategii soc. začleňování
2006	Vypracovávání Národního programu reforem státy EU
2007	Podpis Lisabonské smlouvy jejíž součástí je Listina základních práv EU, začátek nového programovacího období
2008	Světová finanční krize, představena Obnovená sociální agenda
2009 (konec roku)	Konzultace o budoucnosti EU, předběžná hodnocení lisabonské strategie, Lisabonská smlouva vstoupila v platnost
2010 (leden)	Spuštění Evropského roku boje proti chudobě a vyloučení

Zdroj: Vlastní zpracování dle různých zdrojů

Z tab. 3.1 vyplývá, že samotná problematika chudoby a sociálního vyloučení se stala jádrovým tématem diskusí na úrovni EU až v druhé polovině 90. let 20. století. Stěžejní pohnutkou k tomu byla špatná situace na trhu práce, demografické změny ve struktuře obyvatelstva nebo růst lidí závislých na sociálních dávkách. Na popud této neutěšené situace na evropském trhu práce, se v roce 1997 konal mimořádný summit v Lucemburku. Ten stanovil návrh na řešení vysoké nezaměstnanosti prostřednictvím *Evropské strategie zaměstnanosti*, která se týkala čtyř klíčových oblastí: *podnikatelské kultury, kultury zaměstnanosti, adaptability a rovných příležitostí* (Kučerová, 2006).

Neopomenutelným datem v historii evropské integrace se stal březen 2000, kdy se uskutečnil Lisabonský summit, na kterém byla přijata *Lisabonská strategie pro růst a zaměstnanost* s ambiciózním cílem do roku 2010. Sociální pilíř lisabonské strategie byl orientován na *modernizaci evropského sociálního modelu a aktivní politiku zaměstnanosti*. Co se týká otázek sociálního vyloučení a chudoby byl v lisabonské strategii stanoven závazek ve smyslu „významným způsobem ovlivnit chudobu do roku 2010“. Následně v prosinci 2000 se uskutečnil summit ve Francii v Nice, kde byl schválen *Evropský sociální program*, který si kladl za cíl *zvýšit míru zaměstnanosti, snižovat regionální disparity a zvyšovat kvalitu pracovních pozic*. V rámci summitu v Nice byly ustanoveny také první čtyři společné cíle v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

V březnu 2001 se uskutečnil summit ve Stockholmu a následně v Göteborgu, prostřednictvím těchto summitů byla dimenze lisabonské strategie doplněna o třetí, a to *ekologický pilíř*. V prosinci 2001 se uskutečnil summit na předměstí Bruselu Laeken, kde bylo ustanoveno *osmnáct společně dohodných ukazatelů chudoby a sociálního vyloučení*, které používají členské státy ve svých NAPSÍ, a zároveň byly také potvrzeny cíle ze summitu v Lisabonu z roku 2000.

V listopadu 2004 proběhlo jednání v Bruselu, které se věnovalo otázkám nedostatečného pokroku v realizaci lisabonské strategie, zejména nedostatečnému růstu zaměstnanosti. Summit v roce 2005 v Bruselu přinesl *revizi lisabonské strategie*, která se měla primárně orientovat na růst a zaměstnanost. Ve zprávě týkající se sociální politiky na období 2006-2010 Evropský parlament tvrdě odsoudil skutečnost, že právě summit, který revidoval lisabonskou strategii zeštíhlal cíle sociálního začleňování a boj proti chudobě zaměřil pouze na boj proti chudobě dětí. Na základě toho Evropský parlament v této zprávě stanovil, že je nezbytně nutné dosáhnout původních lisabonských cílů, zejména

snížení chudoby v EU. Proto bylo tolik uvítáno vyhlášení roku 2010 jako Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

3.4.2 Komunitární programy Společenství 2007 – 2013

Komunitární programy Společenství jsou finančním nástrojem EU. Mají sloužit k prohlubování spolupráce a k řešení společných problémů zemí EU v oblasti konkrétních politik EU. Tyto programy jsou víceleté a jsou financovány přímo z rozpočtu EU. Členské země mají možnost získat finanční prostředky v rámci komunitárních programů např. v těchto oblastech: vzdělání, výzkum a technologický vývoj, sociální politika, doprava, energetika, podnikání, životní prostředí, kultura, informační společnost, ochrana spotřebitele apod. Za provádění komunitárních programů nese odpovědnost ve většině případů Evropská komise, pouze u vybraných projektů je část odpovědnosti přenesena na vnitrostátní orgány (MF ČR, 2005).

S ohledem na zaměření diplomové práce je konkrétněji věnována pozornost těmto komunitárním programům Společenství:

- *Program Společenství pro zaměstnanost a sociální solidaritu (Progress)*
- *Sedmý rámcový program pro výzkum a technický rozvoj (RP7)*

1) Program Společenství pro zaměstnanost a sociální solidaritu (Progress)

Program Progress je určen pro všechny členské státy EU, kandidátské státy EU a státy Evropského hospodářského prostoru a Evropského sdružení volného obchodu. Byl zřízen za účelem finančně podpořit cíle EU v oblasti *zaměstnanosti, sociálních věcí a rovných příležitostí*, které jsou stanoveny v sociálním programu EU.

Program Progress nahradil čtyři programy z předchozího programovacího období, které se zaměřovaly na *diskriminaci, rovnost pohlaví, opatření v oblasti zaměstnanosti a v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení* (Evropská komise, 2010).

Stěžejní myšlenkou tohoto programu je zajistit, aby sociální politika EU se i nadále věnovala svým hlavním problematickým okruhům. Cílem programu Progress je navíc také přispět k dosažení cílů lisabonské strategie, zejména poskytnout zemím EU podporu, aby plnily své závazky týkající se vytváření kvalitnějších pracovních míst a rovných příležitostí pro všechny.

Celkový rozpočet programu Progress na období 2007-2013 činí 743,25 milionů eur. Tyto prostředky mají být využity jako nástroj pro dosažení změny a modernizace v pěti oblastech, a to: *zaměstnanosti, sociálního začleňování a sociální ochrany, lepších pracovních podmínek, nediskriminace a rovnosti pohlaví* (Evropská komise, 2010).

2) Sedmý rámcový program pro výzkum a technický rozvoj (RP7)

RP7 je finanční nástroj EU pro financování výzkumu na období 2007-2013. Je navržen tak, aby reagoval na potřeby EU v oblasti zaměstnanosti a konkurenceschopnosti. RP7 se skládá ze *čtyř hlavních oblastí (spolupráce, myšlenky, lidé, capacity)* a jednoho specifického programu, který se týká jaderného výzkumu. Celkový rozpočet RP7 na sedmileté období činí 50,5 miliardy eur a rozpočet pro oblast jaderného výzkumu 2,7 miliardy eur (Evropská komise, 2006).

Z hlediska zaměření diplomové práce je užší pozornost věnována pouze programu „*Spolupráce*“, neboť součástí tohoto programu jsou oblasti týkající se *společensko-ekonomických věd a humanitních oborů*. Tyto oblasti se totiž primárně orientují na výzkum EU v oblasti otázek, které souvisejí s *demografickými změnami, kvalitou lidského života, vzděláním a zaměstnaností* s ohledem na aktuální ekonomické trendy a globální provázanost světa. V rámci programu „*Spolupráce*“ se prioritně výzkum zaměřuje na (Evropská komise, 2006):

- ekonomický růst, zvyšování zaměstnanosti, konkurenceschopnost ve znalostní společnosti a rozvíjení konceptu celoživotního vzdělávání,
- propojení hospodářských, sociálních a ekologických cílů v evropskou perspektivu,
- hlavní trendy ve společnosti a jejich důsledky, zejména demografické změny ve společnosti, sociální vyloučení a diskriminace, politika vztahu k mládeži, kvalita života apod.,
- občan v Evropské unii tzn. zkoumání jeho účasti na politickém životě, role náboženství ve společnosti, životní úrovně v zemích EU apod.

3.4.3 Aktuální témata dotýkající se sociální oblasti v EU

Tato podkapitola se dotýká aktuálních témat, které ovlivnily sociální klima a sociální dimenzi evropské integrace. Jedná se zejména o:

- Iniciativu „i2010 - evropská informační společnost pro růst a zaměstnanost“

- Obnovenou sociální agendu z roku 2008
- Lisabonskou smlouvu a Listinu základních práv EU
- Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2010
- Světová finanční krize jako impuls pro sociální rozvoj

1) Iniciativa „i2010 - evropská informační společnost pro růst a zaměstnanost“

Zasedání Evropské rady v Bruselu na jaře 2005 stanovilo, že růst a zaměstnanost budou primárním cílem obnovené lisabonské strategie. Jako hlavní hnací síla k dosažení cílů obnovené lisabonské strategie byly stanoveny *znalosti a inovace*. Toto zasedání také rozhodlo o tom, že je nutné vytvořit informační společnost, která bude přístupná pro všechny, a to na základě rozšířeného využívání informačních a komunikačních technologií (dále jen ICT) ve veřejných službách, malých a středních podnicích a domácnostech. Evropská rada stanovila, že hlavním důvodem proč je nutné rozšířit ICT je, že přispívají k růstu HDP, zaměstnanosti a začleňování vyloučených zpět do společnosti. Na základě toho byly také stanoveny tři hlavní cíle iniciativy „i2010“. První cíl se týkal vytvoření integrovaného přístupu k informační společnosti, druhý cíl si stanovil propagaci otevřeného a zejména konkurenceschopného hospodářství. Třetí cíl byl postaven na myšlence zdůrazňující význam ICT, který zvyšuje kvalitu lidského života a podněcuje začleňování všech skupin (Komise Evropských společenství, 2005). Tento poslední cíl se nesl v myšlence tzv. elektronického začleňování nebo-li e-Inclusion.

e-Inclusion

Představuje *začleňování občanů do informační společnosti prostřednictvím využívání ICT*. Je primárně určen ke snižování rozdílů ve využívání ICT a k překonání vyloučení z informační společnosti. Mimo jiné má také napomáhat zvyšovat hospodářskou výkonnost, pracovní příležitosti, zkvalitňovat lidský život a zefektivňovat sociální začleňování a soudržnost (Europe's Information Society, 2010a).

Na základě ministerského prohlášení z Rigy k e-Inclusion z roku 2006 přijaly členské státy EU závazek, že se ve svých NAPSÍ budou věnovat pozornost také situaci v oblasti informačních a komunikačních technologií. Členské státy EU se tak zavázaly, že zajistí přístup k ICT pro všechny své občany. Evropská komise na základě těchto závazků v oblasti informační společnosti stanovila *šest témat na podporu e-Inclusion*, a to (Europe's Information Society, 2010b):

- 1) *Otevírání informační společnosti*: hlavním cílem je zajistit přístupné ICT pro všechny zejména pak pro osoby, které vyžadují speciální přístup.
- 2) *Stárnutí*: hlavním cílem je pomáhat starším občanům se zapojením do informační společnosti s cílem zlepšit jejich život a zvýšit jejich nezávislost.
- 3) *E-kompetence*: hlavním cílem je vybavit zejména pracovníky znalostmi, dovednostmi a rozvíjet celoživotní učení nezbytné ke zvýšení sociálního inkluze.
- 4) *Sociálně-kulturní e-začleňování*: hlavním cílem je podporovat kulturní rozmanitost a umožnit menšinám, migrantům, absolventům škol, lidem na okraji společnosti plně se integrovat do společnosti pomocí ICT.
- 5) *Zeměpisné e-začleňování*: hlavním cílem je vymýtit geografické vyloučení skrze zapojení osob žijících ve venkovských a ekonomicky znevýhodněných oblastech do ICT. V rámci tohoto tématu přijala Komise dokument nazvaný *Překlenutí propasti v širokopásmovém připojení*, jehož cílem je zlepšit dostupnost ICT v odlehlých regionech.
- 6) *Rovný přístup k veřejným službám*: hlavním cílem je zefektivnit a usnadnit život pro všechny občany prostřednictvím webového rozhraní.

2) „Obnovená sociální agenda: Příležitosti, přístup a solidarita v Evropě 21. století“

Současné úmysly EU v oblasti sociální politiky jsou uvedeny ve Sdělení Komise z července 2008 nazvaném „Obnovená sociální agenda: Příležitosti, přístup a solidarita v Evropě 21. století“. Tento dokument zhodnotil dosavadní kroky EU v sociální politice a zdůraznil řadu změn ovlivněných technologickým pokrokem, globalizací a stárnutím obyvatelstva, které způsobují změny v celé Evropě. V tomto dokumentu je stanoveno, že za provádění sociální politiky jsou i nadále odpovědné členské státy EU. Pravomoci a kompetence EU v oblasti sociální politiky jsou i nadále omezené, neboť představují kombinaci sdílených hodnot, společných pravidel a mechanismů solidarity EU (Peltrám et al., 2009).

Tato obnovená agenda stanovuje, že je nutné v budoucnu se více dotknout nejen tradičních sociálních oblastí, ale také oblastí jako je trh práce, vzdělávání, efektivnější sociální začleňování, přistěhovalectví apod. Na základě toho byly stanoveny nové cíle, a to: *vytváření nových příležitostí, přístup ke kvalitnímu vzdělání, sociální ochrana, zdravotní péče* apod. Sociální agenda poukazuje také nato, že pokud orgány EU chtějí odstranit nerovnost mezi regiony, oblastmi či lidmi musí být výrazněji podpořena integrace

a sociální začleňování. V oblasti sociálního začleňování je proto pozornost věnována (Peltrám et al., 2009):

- dětem a mládeži, které představují budoucnost Evropy,
- investicím do lidí a podpoře mobility a flexibility na trhu práce,
- delšímu a zdravějšímu životu prostřednictvím investic do systému sociální ochrany,
- boji proti chudobě a vyloučení ze společnosti,
- boji proti diskriminaci a podpoře rovnosti pohlaví.

3) Lisabonská smlouva a Listina základních práv EU

Lisabonská smlouva byla podepsána v Lisabonu 13. prosince 2007 a všechny členské státy EU se zavázaly k její ratifikaci. Poslední zemí, která završila ratifikační proces byla Česká republika v listopadu 2009. Na základě toho 1. prosince 2009 vstoupila v platnost. Přinesla celou řadu institucionálních změn, jejichž cílem je posílit roli EU na celosvětové scéně (Evropská komise, 2009). Pro oblast sociální politiky je nesmírně důležité, že *Charta základních práv EU*, která byla formálně přijatá na summitu v Nice v prosinci 2000 jako právně nezávazná se na základě Lisabonské smlouvy stala právně závaznou. Sjednotila tak dosavadní roztržštěnou úpravu danou ostatními úmluvami a judikaturou Evropského soudního dvora (Kořínková, 2008).

Článek 34 Listiny základních práv EU se věnuje sociálnímu zabezpečení a sociální pomoci. Je v něm uvedeno, že (2007/C 303/01): „*za účelem boje proti sociálnímu vyloučení a chudobě Unie uznává a respektuje právo na sociální pomoc a pomoc v oblasti bydlení, jejichž cílem je zajistit, v souladu s pravidly stanovenými právem Unie a vnitrostátními právními předpisy a zvyklostmi, důstojnou existenci pro všechny, kdo nemají dostatečné prostředky.*“

Pokud některý stát pokládá některá z ustanovení Listiny základních práv EU za nepřijatelná, musí tuto skutečnost vyjádřit. Takovéto vyjádření podalo Polsko, které prohlásilo, že Listina se nijak nedotýká práva přijímat vlastní předpisy v oblasti „*veřejné mravnosti, rodinného práva a dodržování fyzické a mravní integrity člověka*“ (Peltrám et al., 2009, s. 51). Další země, které si vyjednaly výjimku z Listiny jsou Česká republika a Velká Británie.

4) Rok 2010 – Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Revidovaná lisabonská strategie z roku 2005 pozměnila *původní cíl v oblasti chudoby*. V původní lisabonské strategii bylo stanoveno, že je nutné do roku 2010 významným způsobem omezit chudobu v EU. Revize lisabonské strategie namísto tohoto cíle stanovila, že rok 2010 bude vyhlášen jako Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení (Stulík, 2005).

Evropská komise stanovila *čtyři základní cíle* Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2010, a to (EurActiv, 2007):

- *uznání práva osob žijících v chudobě a čelících sociálnímu vyloučení na důstojný život a plnou účast na životě společnosti,*
- *podpora přebírání odpovědnosti za politiky a činnosti v oblasti sociálního začleňování veřejností a zdůrazňování odpovědnosti každého jednotlivce za boj proti chudobě a marginalizaci,*
- *soudržnější společnost, ve které nikdo nepochybuje o tom, že z odstranění chudoby má prospěch společnost jako celek,*
- *ochota ke spolupráci ze strany všech účastníků, protože skutečný pokrok vyžaduje dlouhodobé úsilí, které zahrnuje všechny úrovně státní správy.*

Tyto cíle odrážejí hodnoty, na kterých je EU postavena, a to že nikdo nesmí být ze společnosti vyloučen, že každý má právo na pracovní příležitosti či na sociální ochranu. Na základě toho bylo také rozhodnuto, že v průběhu programovacího období 2007-2013 bude z Evropského sociálního fondu vyčleněna částka 75 miliard eur právě na sociální ochranu a začleňování. Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2010 představuje jakousi reakci na končící desetiletou platnost lisabonské strategie. Aktivita tohoto evropského roku mají znovu potvrdit původní politický závazek EU, že je nutné odstranit chudobu a posílit sociální začleňování a rovněž má přispět ke zvýšení informovanosti o chudobě a sociálním vyloučení v EU (Sociální revue, 2009).

5) Světová hospodářská krize jako impuls pro rozvoj sociální dimenze

Finanční krize byla odstartována v srpnu 2007 na americkém hypotečním a úvěrovém trhu. V roce 2008 se díky globální provázanosti světa přenesla do globální finanční krize. Celá řada zemí se tak dostala na pokraj recese. Do této recese se poprvé od konce druhé světové války dostaly i klíčové ekonomiky světa tj. Spojené státy americké,

Japonsko či eurozóna (Fojtíková, 2009, s. 214). V současnosti média, politikové ale i ekonomové hovoří o nejhorší krizi od roku 1929, která způsobila masový růst nezaměstnanosti, propady téměř všech ekonomik světa a rychlý vzrůst chudoby a sociálního vyloučení.

V říjnu 2009 Evropská komise zdůraznila, že světová finanční krize by mohla představovat nový impuls pro rozvoj sociální dimenze EU. Světová krize podle Komise představuje zásadní zkoušku pro členské státy, jak obstojí v sílící nerovnosti vyvolané krizí. Zároveň rozhodla, že je nutné stanovit nový pohled na sociální dimenzi EU, kdy jádrem jednotného vnitřního trhu má být sociální model trhu. Tento sociální model EU má spočívat zejména v podpoře rovnosti, solidarity a rovnoměrném rozdělování bohatství, stejně jako v dostupném vzdělání, zdravotnictví a veřejných službách. Pokud má EU skutečně podporovat své občany, je nezbytně nutné, aby se vyrovnala se sociálními propastmi prostřednictvím vyšších investic do vzdělání dětí, zajištění praxe mladých lidí a finanční pomoci rodinám s dětmi. Komise dále podotkla, že je nezbytně nutné nalézt nový inovativní systém přerozdělování, který by zajistil vyšší sociální spravedlnost v takto nejisté době (EurActiv, 2009a).

3.5 Zhodnocení dosažených výsledků v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení do roku 2010 a nové výzvy pro další desetiletí

3.5.1 Zhodnocení dosažených cílů sociálního pilíře lisabonské strategie do roku 2010

Sociální pilíř lisabonské strategie zahrnuje aktivní politiku zaměstnanosti tzn. vytváření většího množství kvalitnějších pracovních míst a modernizaci evropského sociálního modelu prostřednictvím jeho orientace na informační společnost. Předběžně zhodnotit, jak se podařilo dosáhnout cílů stanovených na summitu v Lisabonu a v Nice v roce 2000, není vůbec jednoduchou záležitostí. Dosažení těchto cílů bylo totiž mimo jiné ovlivněno i určitými vnějšími faktory např. světovou hospodářskou krizí, která silně zpomalila ekonomiky EU nebo rozšířením EU z původních 15 členů na 27 členů, přičemž nové členské země jsou charakterizovány výrazně slabšími ekonomikami než staré členské země EU.

V únoru 2010 byl uveřejněn pracovní dokument Evropské komise, který si kladl za cíl posouzení lisabonské strategie. Z toho dokumentu vyplývají tyto skutečnosti týkající se sociální dimenze lisabonské strategie (European Commission, 2010):

- 1) Do roku 2010 nebude dosaženo míry zaměstnanosti 70 %. Přesto však míra zaměstnanosti v roce 2008 dosáhla 66 % oproti roku 2000, kdy se pohybovala okolo 62 %.
- 2) Před světovou hospodářskou a finanční krizí bylo vytvořeno 18 milionů nových pracovních míst. Tyto nová pracovní místa však ve většině případů nevedla ke snížení chudoby a zvýšení sociálního začleňování u osob, které byly označeny za nejvíce vzdálené trhu práce.
- 3) Některé skupiny i nadále čelí bariérám v přístupu ke vzdělání či podpůrným službám.
- 4) Výrazným problémem zůstává rozšířená segmentace pracovního trhu v zemích EU a neadekvátní přístup k absolventům škol, kteří poprvé vstupují na trh práce.
- 5) Závazek členských států EU, že budou usilovat o vymýcení chudoby do roku 2010, nebude do konce roku 2010 rovněž splněn. Navíc výrazným problémem zůstává přetrvávající dětská chudoba, která se dokonce v některých členských státech EU udržuje ve vysoké míře.

3.5.2 Chudoba do roku 2010 v Evropské unii vymýcena nebude

V roce 2008 uveřejnil Evropský parlament usnesení týkající se *podpory sociálního začleňování a boje proti chudobě*. Tato zpráva zhodnotila sociální situaci v EU takto (Evropský parlament, 2008):

- nerovnost v příjmech v zemích EU v letech 2000-2005 vzrostla o 4,9 %,
- 16 % všech unijních pracujících je zdravotně postiženo,
- v roce 2001 bylo v EU příjmovou chudobou ohroženo 55 milionů osob, což je 15 % obyvatelstva EU-15, v roce 2005 počet takto ohrožených vzrostl na 78 milionů, což je 16 % EU-25,
- ženy jsou ohroženy příjmovou chudobou více než muži, kvůli přetrvávajícímu rozdílu v odměňování za stejnou práci. Průměrný příjem žen i nadále dosahuje pouze 55 % příjmu mužů za stejnou práci,
- 19 milionů dětí v EU je ohroženo chudobou,

- jedna osoba z pěti žije v nevyhovujících podmínkách a asi 1,8 milionů osob každý den vyhledává ubytování v zařízeních pro lidi bez domova,
- 10 % lidí žije v domácnostech, kde nikdo nepracuje,
- mzda asi 31 milionů pracovníků EU je nedostatečná a asi 17 milionů pracovníků žije v příjmové chudobě,
- přibližně 44 milionů obyvatel EU nemá žádné internetové ani počítačové dovednosti.

Nejnovější statistiky vyplývající z Eurobarometru⁷ ze září 2009 byly zaměřeny na chudobu a sociální vyloučení a byly uveřejněny v souvislosti s Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2010. Eurobarometr 2009 stanovil, že sociální situace v EU je i nadále nepříznivá, a že závazek *vymýtit chudoby v EU do roku 2010* se splnit nepodaří. Navíc tento průzkum upozornil na další skutečnost, a to na zhoršující se nepříznivou sociální situaci v některých zemích EU. Z průzkumu z roku 2009 tedy vyplývají tyto informace (European Commission, 2009):

- 80 milionů občanů EU žije pod hranicí chudoby (stanovena jako 60 % mediánu příjmu), což představuje 16 % evropské populace,
- jeden z deseti unijních obyvatel žije v domácnostech, kde nikdo nepracuje,
- přibližně 8 % pracujících občanů EU, žije v příjmové chudobě,
- přibližně 24 % populace EU má tak nízký příjem, že se nemohou plně zapojit do společnosti a asi 22 % občanů EU má tak nízký příjem, že nejsou schopni si zajistit základní potřeby k životu,
- přibližně 19 % dětí je silně ohroženo chudobou a odhaduje se, že 19 milionů dětí žijících v EU je postiženo.

Na základě těchto informací se začaly vést debaty o tom, že strategie sociálního začleňování nebyla doposud příliš úspěšná. Za hlavní důvody jejího neúspěchu byly označeny tyto argumenty (Cmakalová, 2009):

- 1) Evropská strategie sociálního začleňování pojala sociální vyloučení jako problém jednotlivců nikoliv jako překážku celé společnosti.

⁷ Eurobarometr je průzkum veřejného mínění, který přibližně od 70. let 20. století zadává sekce Analýz veřejného mínění Evropské komise. V rámci tohoto průzkumu jsou pravidelně uveřejňovány zprávy o veřejném mínění v různých oblastech, které souvisejí s tematikou Evropské unie.

- 2) Systémy sociální ochrany odráží rozdílný historický, politický a ekonomický vývoj jednotlivých zemí EU.
- 3) Sociální politika EU je realizována prostřednictvím sdílených pravomocí a rozhodující slovo při její realizaci mají členské státy EU.
- 4) Současná evropská sociální politika je zaměřena především na zaměstnanost a podporu ekonomických cílů, než na podporu skutečného začleňování.
- 5) Strategie sociálního začleňování byla v mnoha zemích EU nedostatečně institucionálně zakotvena v sociálních politikách a nebyla podpořena takovou politickou vůlí ze strany členských zemí EU, jak bylo předpokládáno.
- 6) V mnoha oblastech byly příliš obecně nebo příliš široce definovány cíle a priority EU v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení, což vedlo k nemožnosti jejich naplnění.
- 7) V mnoha oblastech jsou výsledky a dosažený pokrok v oblasti začleňování stále špatně měřitelné nebo ověřitelné, což vede ke konečnému zkreslování výsledků.

Na druhé straně je nutné zmínit i *pozitivní aspekty*, které evropská strategie sociálního začleňování přinesla. Jako argumenty v její prospěch se například uvádí:

- 1) Členské státy prostřednictvím vypracovávání NAPSÍ mohly v mnoha oblastech změřit sociální úroveň ve své zemi a poté ji srovnat s jinými zeměmi EU. Díky tomu došlo ke zvýšení motivace zemí EU neustále pracovat na zlepšování sociálních podmínek.
- 2) Byly stanoveny cíle a priority v oblasti chudoby a exkluze, kterými se členské země EU musely podrobněji zabývat a zejména je začít účinněji řešit.
- 3) Problematika sociálního začleňování se stala tématem mnoha diskuzí a debat, jak na úrovni EU, tak i na národních úrovních, což vedlo k pochopení, že součástí demokratické společnosti je nejen dynamické tržní hospodářství a dosahování vysoké úrovně zaměstnanosti, ale i posilování soudržnosti a solidarity ve společnosti.
- 4) V neposlední řadě přispěla k rozvoji úzké spolupráce jak mezi členskými zeměmi EU navzájem při řešení určitých sociálních problémů, tak k rozvoji spolupráce s orgány EU zejména s Výborem pro sociální ochranu.

3.5.3 Strategie „EU 2020“

Konzultace o strategii, která má po roce 2010 nahradit Lisabonskou strategii pro růst a zaměstnanost byla zahájena v listopadu 2009. Nástupcem lisabonské strategie po roce 2010 má být Strategie EU do roku 2020. Tato strategie, staví na výsledcích lisabonské strategie a navíc zohledňuje i nové úkoly, které stojí před EU. Tyto nové úkoly jsou obsaženy ve třech klíčových prioritách Strategie „EU 2020“.

S ohledem na zaměření diplomové práce je stěžejní prioritou této Strategie týkající se *posilování úlohy občanů ve společnosti vstřícných vůči začleňování*. Smyslem této priority je posilování adaptability, získávání nových schopností a dovedností, posilování kreativity a účinnější sociální začleňování (Komise Evropských společenství, 2009).

Strategie „EU 2020“ si v oblasti posilování sociální dimenze EU stanovuje tyto nové cíle (Zpravodaj BIVŠ z EU, 2010):

- 1) Zvýšit zaměstnanost mužů i žen ve věku 20 až 64 let na 75 %.
- 2) Zvýšit investice do výzkumu na 3 % ze současných 1,9 %.
- 3) Zvýšit podíl osob ve věku 30 až 34 let s ukončeným vysokoškolským vzděláním z 31 % na 40 % do roku 2020.
- 4) Intenzivnější podpora sociálního začleňování prostřednictvím dalších vhodných ukazatelů a sjednocení legislativního ukotvení ve všech členských státech EU.
- 5) Snížit míru chudoby ze současných 17 % na prozatím nespecifikovanou míru.

Tato kapitola diplomové práce se stěžejně věnovala vymezení role EU v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Jejím hlavním smyslem bylo vymezit strategii sociálního začleňování, jako nástroje v boji proti chudobě a exkluzi. Tato kapitola představila, že strategie sociálního začleňování má v EU nejen svůj logický rámec a svá centrální témata, ale i svůj historický vývoj. Vyvíjela se tedy od boje proti chudobě (materiální nouzi) přes boj proti sociálnímu vyloučení, až k současnému pojetí, a to úsilí o dosažení sociální inkluze.

4 Analýza chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU

Tato kapitola diplomové práce představuje aplikační tedy praktickou část tzn. zabývá se analýzou chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU. Analýza je směřována na *Bulharsko, Itálii, Polsko, Spolkovou republiku Německo (SRN), Švédské království a Velkou Británii (Spojené království Velké Británie a Severního Irska)*.

Odůvodnění proč byly zvoleny právě tyto země, jsou objasněny v rámci kvalitativní analýzy, která představuje první podkapitulu této části práce. V rámci kvalitativní analýzy je nejprve pozornost věnována vymezení základních příčin, které způsobují chudobu a sociální vyloučení v těchto zemích. Dále pak je nastíněna sociální situace ve vybraných zemích a model sociální politiky, který používají. Co se týká modelu sociální politiky, východiskem je Esping-Andersenovo pojetí sociálního státu, což už bylo naznačeno v druhé kapitole. Jak již bylo uvedeno Esping-Andersen identifikoval tři modely sociální politiky, a to *liberální model, konzervativní model a sociálně demokratický model sociální politiky*.

Druhá podkapitola se zabývá kvantitativní analýzou. V rámci ní jsou nejprve sledované země analyzovány pomocí vybraných indikátorů chudoby a sociálního vyloučení, které byly ustanoveny v roce 2001 na summitu v Laekenu. Následně jsou vybrané země zanalyzovány prostřednictvím doplňkových (komplementárních) ukazatelů. Tyto doplňkové ukazatele jsou v práci uváděny z důvodů, že Laekenské indikátory nezohledňují celou řadu důležitých dimenzí sociálního vyloučení. Laekenské indikátory se totiž zaměřují na příjmovou chudobu, nerovnost v příjmech či dlouhodobé vyloučení na trhu práce, ale opomíjí tzv. *kvalitativní charakter sociálního vyloučení* např. očekávanou délku dožití, lidskou chudobu či nerovnost mezi pohlavím apod.

Třetí podkapitola se zabývá shrnutím kvalitativní a kvantitativní analýzy. Smyslem je shrnout jakou životní, sociální a ekonomickou úroveň sledované státy mají a určit pořadí analyzovaných zemí s nejlepší a nejhorší udržitelností sociálního modelu. Smyslem tohoto srovnání je také zahájit diskuzi o stěžejních sociálních problémech, úspěších či neúspěších sociální politiky v rámci vybraných zemí EU.

4.1 Kvalitativní analýza chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU

4.1.1 Bulharsko

Bulharská republika s hlavním městem Sofie leží v jihovýchodní Evropě, v oblasti východního Balkánského poloostrova. Bulharsko společně s Rumunskem se staly řádnými členy EU 1. ledna 2007. Jejich přistoupení po sedmi letech příprav, uzavřelo šesté, a zároveň také poslední kolo rozšíření EU.

Bulharsko je analyzováno z těchto důvodů:

- 1) Je na něj stále vztahována pozornost v souvislosti s jeho životní úrovní, která je obecně považována za nižší, než v ostatních bývalých socialistických zemích.
- 2) Po jeho vstupu do EU se neustále hovořilo o tom, zda mělo Bulharsko (i Rumunsko) přistoupit do EU, zda bylo nato připraveno, a zda bude schopno plnit všechny požadavky ze strany EU. Smyslem analýzy Bulharska je tedy tyto hypotézy potvrdit či vyvrátit.

Hlavní problém: korupce a organizovaný zločin

Bulharsko vstupovalo do EU, ačkoli zcela nesplňovalo stanovené podmínky. Nedostatky byly shledávány v nedostatečné reformě soudního systému, nedostatečném potírání organizovaného zločinu a vysoké korupci. Evropská komise, si proto vyhradila právo každoročně vypracovávat *Zprávu o pokroku reformního procesu*⁸. Bulharsko je v současnosti již třetím rokem členem EU, ale bohužel stále neplní požadavky ze strany orgánů EU (EurActiv, 2009b).

Důvody proč tomu tak je, je možné spatřovat v příliš nevalné ekonomice a v nepříliš stabilním politickém systému. Bohužel ani dnes není sociální situace v Bulharsku příliš pozitivní. V současnosti největším problémem v zemi je *korupce a organizovaný zločin*, jak vyplývá z druhé hodnotící zprávy o pokroku Bulharska v reformním procesu (zveřejněné v červenci 2009). Kvůli tomu také došlo k zastavení

⁸ Se stejným problémem se potýká i Rumunsko, proto i pro Rumunsko Evropská komise vypracovává *Zprávu o pokroku v reformním procesu*.

čerpání dotací z evropských fondů⁹ v roce 2008 (EurActiv, 2009c). Bulharsko je dokonce v rámci EU vnímáno jako nejvíce zkorumpovaný stát (viz podkapitola 4.2.2). Orgány EU na základě toho označily právě korupci za jev, který je v rozporu s tradičními hodnotami EU a je jednou ze základních příčin způsobující chudobu a špatnou životní úroveň v Bulharsku.

Model sociální politiky

Bulharsko se nejvíce blíží *konzervativnímu modelu*. Podle Potůčka (1995) už na konci 19. století začalo Bulharsko implementovat Bismarckovy sociální zákony. V současné době je velká část dávek vyplácena univerzálně (plošně) a je zde vysoká míra redistribuce. Stát garantuje tzv. životní minimum a je hlavním sociálním subjektem. Pro všechny skupiny je stanoveno základní minimum, které je však značně diferencované a sociální podpory se určují dle potřeb rodin.

Sociální situace v dnešním Bulharsku

Sociální situaci v Bulharsku dnes ovlivňují zejména tyto negativní trendy:

- záporný demografický vývoj např. v roce 2007 byl průměrný roční přírůstek obyvatelstva v záporných hodnotách okolo (–5 %),
- rostoucí míra chudoby u osob mimo pracovní trh a tzv. rizikových skupin. Nově problematickými oblastmi se stalo zajištění rovného přístupu určitých skupin zejména k školství, zdravotnictví, životnímu prostředí a dostupnému bydlení (Council of Ministers of the Republic of Bulgaria, 2008),
- korupce, organizovaný zločin a nejnižší HDP v EU.

Podle průzkumu investiční banky Merrill Lynch žije v Bulharsku přibližně 10 000 milionářů, a dokonce se zde nachází nejvyšší počet multimilionářů ve východní Evropě (Bulgaria Gazette, 2009). Na druhé straně se v Bulharsku nacházejí velmi chudé až vysoce zaostalé regiony v rámci EU. Z toho vyplývá, že se otevírají jakési pomyslné nůžky mezi bohatou částí Bulharska a chudou (téměř bez prostředků) částí Bulharska. Velikost těchto nůžek způsobuje nepokoje, neboť bohatí se stávají díky korupci, slabému soudnictví ještě bohatšími a chudí ještě chudšími.

⁹ Bulharsko v roce 2008 přišlo o částku 500 milionů eur právě z důvodů, že špatně pokračovalo v reformních procesech v oblasti korupce a organizovaného zločinu (Euraktiv, 2009c).

Bohužel priority vládnoucích stran např. boj proti korupci a organizovanému zločinu, lepšímu a spravedlivějšímu soudnictví, zůstávají i nadále tématy volebních kampaní a politickými sliby, které mají za následek rostoucí chudobu a sociální exkluzi určitých skupin bulharského obyvatelstva.

4.1.2 Itálie

Italská republika leží na Apeninském poloostrově v jižní Evropě s hlavním městem Řím. Itálie byla signatářskou zemí Evropského společenství uhlí a oceli v roce 1951 společně s dalšími pěti zeměmi.

Itálii je analyzována z těchto důvodů:

- 1) Několikrát jsem Itálii navštívila. Je to země, která má jedinečnou kulturní a uměleckou historii, kterou sdílí s Řeckem např. v období Antiky byly vytvořeny kulturní hodnoty, které se stály základem evropské vzdělanosti. V Itálii leží uprostřed Říma enkláva, kterou tvoří Vatikán v jehož čele stojí papež Benedikt XVI.
- 2) Na druhé straně je to země obrovských sociálních rozdílů mezi třídami i jednotlivými oblastmi např. existují obrovské rozdíly mezi severem a jihem země.

Propast mezi bohatým severem a chudým jihem, aneb dvě území a jeden národ

Jednou z vyspělých evropských zemí, kde se chudoba stala viditelným problémem, je právě Itálie. Důvodem jsou výrazné ekonomické rozdíly mezi severem a jihem země, které byly dány nerovnoměrným rozvojem hospodářství v této zemi. Současná italská vláda v čele s kontroverzním pravicovým Silviem Berlusconi si stanovila za cíl vytvořit nový redistribuční model sociální politiky, který by směřoval právě ke snížení rozdílů mezi severem a jihem. Hlavním cílem tohoto nového modelu má být snížení neustále rostoucí chudoby v jižní části země zejména v Sicílii a Basilicatě, kam se chudoba zejména soustředí (Munková et al., 2004). Právě vysoká nezaměstnanost a zaostávání jihu za severem země je problém, který přetrvává dodnes. Podle dostupných informací je nezaměstnanost na jihu přibližně třikrát vyšší než na severu země. Dopláčení bohatší části na chudý jih vyvolává na severu separatistické tendence a na jihu frustrace, nepokoje a rozvoj nebezpečných aktivit.

Dalším významným problémem, který se týká celé Itálie je, že opatření přijatá s cílem eliminovat chudobu a sociální vyloučení jsou v Itálii méně účinná než v ostatních zemích EU. Ve zprávě italské Charity bylo uvedeno, že např. ve Švédsku, Dánsku, Německu, nebo Irsku dokáží sociální výdaje snížit nebezpečí chudoby až o 50 %, v Itálii se jedná o pouhých 4 %. Důvodem je vysoká zranitelnost země. S cílem snížit zranitelnost země stanovila italská Charita čtyři priority, kterými by se italská vláda měla zabývat, a to zajistit transparentní, spravedlivé a efektivní fungování sociálních služeb v celé Itálii, umožnit lidem přístup k bydlení, imigrantům zajistit soběstačnost a integraci a věnovat zvýšenou pozornost nejzranitelnějším skupinám, kterými jsou důchodci, nezaměstnaní, rodiny s více jak třemi dětmi či ženatý muž se základním vzděláním (Holčáková – Mastro, 2010).

Další faktory, které přispívají k špatné sociální situaci v zemi jsou (Encyclopedia of the Nations, 2010):

- vysoká zadluženost, nezdravý stav veřejných financí a nerovnoměrné rozdělení bohatství a zdrojů v zemi,
- organizovaný zločin, stínová ekonomika, nízká úroveň vzdělání zejména v jižní části,
- nízké podpory v nezaměstnanosti a nízké penze, dále poměrně nízké platy, které narážejí na vysoké životní náklady,
- nízké zapojení žen do pracovního procesu,
- v rámci EU-15 se nachází pět nejchudších regionů právě v Itálii,
- přes 41 % italských občanů má obavy z kriminality a mafie (Gola, 2009a).

Model sociální politiky

Itálie patří k zemím s *konzervativním modelem* sociálního státu. V sociální politice Itálie sehrává nezastupitelnou roli *katolická sociální péče*, která silně prosazuje princip křesťanské solidarity, ale zároveň zachovává výrazné statusové rozdíly. Mezi stěžejní negativní rysy italského sociálního státu patří (Munková et al., 2004):

- klientelismus a partikularismus,
- poměrně přísné podmínky pro vyplácení některých sociálních dávek a nerovný přístup k nim,

- poslední významnou komplikující skutečností je, že Itálie je zemí, kde právo na vlastní bydlení není zaručeno ústavou a ani bytová politika není legislativně ošetřena.

Přetrvávajícím problémem Itálie je i nadále její rozdílný vývoj v jižní a severní části. Severní Itálie reprezentuje demokratickou, vyspělou a bohatou část, zatímco jižní Itálie představuje chudou, zaostalou a svým způsobem nebezpečnou oblast. Tato roztržičnost ve vývoji i nadále představuje pulzující tepnu chudoby, sociálního vyloučení, nepokojů a obav obou stran jedné země.

4.1.3 Polsko

Polská republika s hlavním městem Varšava leží ve střední Evropě u pobřeží Baltského moře. Polsko je naším východním sousedem a do EU vstoupilo společně s ČR v rámci největšího rozšíření EU k 1. 5. 2004.

Důvody proč je i Polsko analyzováno, jsou následující:

- 1) Polsko je označováno za zemi několika identit. Je to způsobeno tím, že částečně patří do baltického regionu a částečně do východní Evropy.
- 2) Komunistické režimy ponechaly zejména v zemích střední Evropy v mnoha oblastech komplikované dědictví. Právě jako jedna z komplikujících pozůstalostí zůstala i otázka vztahu státu a církve. V případě Polska se role náboženství stala stěžejní dominantou této země. Podle mnohých kritiků je dnes právě polská církev vnímána jako ta, která omezuje svobodu a rovnost občanů a tím napomáhá k rozvoji ztížené sociální situaci.

Postavení římsko-katolické církve v polské společnosti

Římsko-katolická církev si dodnes drží v Polsku velmi silnou pozici, neboť kolem 98 % polské populace se k ní aktivně hlásí. Je to jedna z nejbohatších společenských organizací, která vlastní školy, publikační agentury, má vlastní televizi i celostátní rozhlas. Rovněž se snaží sehrát svou roli i v politickém životě země tzn. od roku 1989 se církev angažuje v každých volbách na straně pravicových uskupení (Explore Poland, 2007). Prostřednictvím svých kázání se snaží aktivně ovlivňovat voliče i politiky.

Rezultátem politických opatření, které vycházely z podnětů církve bylo např. (Klusák, 2009):

- návrh strany Ligy polských rodin na úplné zrušení potratů, a to ve všech případech,
- konzervativní reformy ve školství tzn. zákaz čtení knih od autorů, kteří jsou homosexuálové nebo kteří by mohli ohrozit mravní vývoj mládeže,
- zákaz prodeje alkoholu těhotným ženám,
- xenofobie, nacionalismus, odpor k homosexuálům a kruté vystupování proti nim,
- kampaň proti hormonální antikoncepci a ostrá kritika vůči EU kvůli nepodporování protipotratového zákona.

Model sociální politiky

Polsko se nejvíce blíží *konzervativnímu modelu*, neboť základem je sociální pojištění. Zdravotní pojištění je povinné pouze pro pracovníky v zemědělství, pro ostatní je dobrovolné. V případě Polska je základem systém sociálních plateb, který je financován z Fondu sociálního zabezpečení. Nosnou myšlenkou polského modelu je, že výše sociálních dávek má odrážet předchozí pracovní výkon.

Sociální situace v dnešním Polsku

Sociální situaci v Polsku dnes ovlivňují zejména tyto *negativní trendy* (Gola, 2007):

- *nezaměstnanost*, která se pohybuje okolo 18 % a u mladých lidí dosahuje až 39 %, což je nejvyšší v rámci EU. Právě nezaměstnanost následně vytváří plodnou půdu pro růst sociálních rozdílů.
- V Polsku se dále velmi výrazně rozvíjí negativní trend tzv. nepracujících domácností. V roce 2007 dokonce Polsko zaujímalo jednu z prvních pozic nepracujících rodin v rámci EU.
- Efektivita sociálních výdajů je v Polsku velmi nízká a v rámci EU patří k nejnižším.

Polsko i dnes v 21. století je zemí se silnou pozicí církve ve své společnosti, která disponuje obrovským vlivem. Tento vliv sebou přináší jistá pozitiva, ale i negativa. Na jedné straně totiž Polsko patří k zemím s nejmladší populací v rámci EU s obrovskou vazbou na rodinu. Na druhé straně však přináší zakořeněný pohled, ve kterém lidé s jinou sexuální orientací nemají své místo. Skličujícím problémem Polska je také vysoká míra

nezaměstnanosti zejména mladých lidí, která má za následek růst sociálních rozdílů a vznik společensky negativních vzorců.

4.1.4 Spolková republika Německo

Spolková republika Německo (dále jen SRN) je federací s hlavním městem Berlín a je největší a druhou nejlidnatější zemí Evropy. SRN tvoří třináct spolkových zemí a tři svobodná města se statutem spolkové země (Fojtíková, 2006). SRN byla signatářskou zemí Smlouvy o Evropském společenství uhlí a oceli podepsané v Paříži 18.dubna 1951 (Zlý et al., 2006).

Důvody proč je zvolena pro analýzu i SRN jsou následující:

- 1) SRN byla vždy klíčovým účastníkem historických událostí v Evropě, ale i ve světě.
- 2) V roce 1990 došlo k zvláštnímu sjednocení SRN, ale dodnes se diskutuje o tom, zda existují rozdíly mezi východem a západem země.

Východní a západní Německo

Po skončení 2. světové války byla SRN rozdělena do čtyř vojenských zón (americká, britská, francouzská a sovětská zóna). Německá demokratická republika (NDR) se vytvořila v zóně, která podléhala sovětskému svazu, ve které se zároveň vytvořil model plánovitého hospodářství podle sovětského vzoru. Ostatní okupační pásma byla sjednocena v jednotnou hospodářskou oblast, kde se začal budovat samostatný demokratický stát (SRN) (Fojtíková, 2006). V roce 1949 se v SRN začala formovat tzv. *západoněmecká verze státu blahobytu*, jako demokratický a sociální spolkový stát (Munková et al., 2004).

Až 1. července 1990 došlo k znovusjednocení dvou německých států (NDR a SRN). Sjednocení Německa byl politicky odůvodněný krok, který měl závažné důsledky pro ekonomiku obou částí. Snaha vyrovnat životní úroveň obyvatelstva východní části na úroveň západní části, byla spojena s obrovskými transfery z německého rozpočtu (Fojtíková, 2006). Kromě problémů s rozpočtem se postupně objevily další problémy, a to např. vyostření sociální situace v zemi, nespokojenost západních Němců, pokles růstu produktivity práce, vysoká nezaměstnanost a jiné.

Dnes se hovoří o tom, že prakticky neexistují rozdíly mezi východem a západem Německa *v přístupu ke vzdělání a k zdravotní péči*. Roční příjem obyvatel východního

Německa byl v roce 2006 přibližně dvakrát vyšší ve srovnání s rokem 1991, ale i přesto existují tzv. *přetrvávající rozdíly mezi východním a západním Německem*. Jde např. o poměrně vysokou míru nezaměstnanosti ve východní části (v některých oblastech až 30 %), rozdíly v HDP, kulturní odlišnost, která je dána odlišným vývojem obou částí či rostoucí nelibost západních Němců stále přispívat na obnovu východní části.

Model sociální politiky

Konzervativní (pracovně výkonný, korporativistický) model vznikl právě v SRN. Tento model staví na myšlence, že míra zabezpečení člověka v okamžiku, kdy nastane sociální událost má odrážet jeho předchozí pracovní úsilí tzn. výši jeho předchozího pracovního příjmu. Jeho vznik sahá až do 19. století, kdy německým kancléřem byl Otto von Bismarck a položil jeho základy. Německo bylo vůbec první zemí, která do sociální politiky vnesla prvek *povinného důchodového pojištění*. Základem tohoto modelu je tedy pojištění prostřednictvím pojišťovacích fondů. Základní rysy německého modelu sociální politiky dnes jsou (Klvačová et al., 2004):

- nosnou myšlenkou je, že *sociální potřeby lidí jsou vnímány jako sociální práva*,
- dávky sociálního zabezpečení poskytované státem v nepříznivé sociální situaci odpovídají výši příspěvků do systému sociálního zabezpečení,
- potřebnost dávek se netestuje a nerozlišuje se zaviněná a nezaviněná chudoba,
- důraz je kladen na prevenci tzn. základem tohoto modelu je aktivní sociální politika.

Sociální situace v dnešním SRN

Sociální situaci v SRN dnes ovlivňuje zejména pomalý růst ekonomiky, vysoká nezaměstnanost zejména ve východní části, dále demografické problémy spojené se stárnutím populace a klesající porodnost.

SRN od roku 1990 prošla bolestným obdobím díky znovusjednocení dříve rozdělených částí. Dodnes existují jisté přetrvávající rozdíly mezi východním a západním Německem. Dokazuje to například skutečnost, že míra chudoby je vyšší až o 7 % na východě než na západě. Tyto rozdíly však nejsou tak markantní jako v případě jižní a severní Itálie. Co rovněž nelze přehlédnout je, že SRN je mateřským domovem konzervativního modelu a zakládající zemí povinného důchodového pojištění.

4.1.5 Švédské království

Švédsko je konstituční monarchie, která leží na Skandinávském poloostrově v severní Evropě s hlavním městem Stockholm. V čele Švédska stojí král Carl XVI Gustav z rodu Bernadotte. Členem EU je od roku 1995, kdy přistoupilo společně s Rakouskem a Finskem.

Hlavními důvody proč je analyzováno i Švédsko jsou:

- 1) Švédsko patří k zemím s nejpropracovanějším sociálním systémem, kdy základy „švédského modelu“ byly položeny už v roce 1932.
- 2) Dnes se Švédsko řadí mezi země s vysokou životní úrovní a minimální chudobou, i když v polovině 19. století patřilo k nejchudším zemím.

Švédský stát blahobytu: nejpropracovanější, a zároveň nejnákladnější sociální model v Evropě

V 19. století se Švédsko řadilo mezi nejchudší a nejzaostalejší země v Evropě. Po roce 1930 zvítězila ve volbách Sociálně demokratická strana, která položila základy švédského modelu hospodářské politiky. Přibližně o třicet let později byl švédský model vnímán jako nejlepší na světě.

Ústřední myšlenkou švédského modelu se stala snaha *zajistit důstojné životní podmínky cestou plné zaměstnanosti*. Sociální politika byla primárně zaměřena na odstranění chudoby. V tomto období se začíná také rozvíjet postoj Švédska k *testovaným dávkám*. Testované dávky začaly být vnímány jako stigmatizující, proto se prosadil názor, že sociální dávky mají představovat univerzální právo nikoliv dobročinnost (Munková et al., 2004).

Při vzniku švédského modelu bylo hlavním cílem dosažení plné zaměstnanosti a od 50. letech 20. století navíc ještě respektování nízké míry inflace. Sladění těchto požadavků při respektování solidárního rozdělení příjmů vedlo k vytvoření tzv. *Rehn-Meidnerova modelu hospodářské politiky* (R-M model). Musil (1996) uvádí, že R-M model byl postaven na vysokém zdanění pracovních příjmů, restriktivní fiskální i monetární politice, solidaristické mzdové politice, aktivní politice zaměstnanosti a vysokých dávkách v nezaměstnanosti.

Od roku 1970 začínalo Švédsko postupně za evropskými zeměmi zaostávat. Důvodem byla tzv. krize švédského modelu (Urban, 1995). Na počátku 90. let 20. století se Švédsko nacházelo v nejtěžší krizi od 30. let 20. století (Musil, 1996). Kliková, Kotlán (2003) uvádí, že příčinou krize bylo především zdanění vyšších příjmů, které překročilo únosnou hranici. Šlo o hranici, za kterou se již lidem nevyplatilo lépe a více pracovat, neboť výsledky vyššího pracovního nasazení si ve formě daní přivlastnil stát. Tato skutečnost je patrná i z tab. 4.1.

Tab. 4.1: Příklady příjmové nivelizace ve Švédsku v roce 1992

Povolání	Mzda před daní	Mzda po zdanění
Zdravotní sestra	9 700	6 200
Řidič autobusu	10 000	6 400
Lékař	23 000	10 600
Inženýr	19 000	9 600

Zdroj: Kliková, Kotlán, 2003; vlastní zpracování

Model sociální politiky

Sociálně demokratický model (severský model) má svůj domov ve Švédsku za vlády sociálních demokratů v 30. letech 20. století. Dnes je typický i pro další skandinávské státy (Finsko, Norsko). Jeho stěžejní myšlenkou je, že prostřednictvím rozsáhlého *přerozdělování vytvořeného hrubého domácího produktu je možné s úspěchem odstraňovat sociální rozdíly*. Autoři tohoto modelu chtěli zejména odstranit chudobu a obrovské příjmové rozdíly, které v zemi přetrvávaly.

Sociální situace v dnešním Švédsku

Švédský model sociálního státu je i dnes založen na co nejvyšší zaměstnanosti, která je u mužů i žen vyšší než v jiných evropských zemích. Dnešní sociální situace ve Švédsku díky sociálně demokratickému modelu odráží jistá pozitiva, ale zároveň také určitá negativa.

Dlouhodobě *k pozitivům patří*: vysoká míra zaměstnanosti mužů i žen, vysoká odpovědnost státu za snižování a prevenci sociálních problémů, štědré sociální dávky, kdy klienty sociálního zabezpečení jsou všichni občané, vysoké procento kvalifikované pracovní síly, vysoká míra ekologického citění a nízká míra chudoby a vyloučení.

K negativům tohoto modelu patří zejména skutečnost, že účinnost tohoto modelu je podmíněna vysokou mírou zaměstnanosti a vysokými příspěvky do systému. Na základě toho se švédský model řadí k nejnákladnějším sociálním modelům v Evropě. Další negativum, které se uvádí je rozvoj tzv. dvoukariérové rodiny a vysoká emancipace žen na úkor rodiny. Dalším často zmiňovaným problémem je na jedné straně nízká sňatečnost u párů, které mají děti (více než 50 % párů žije jako nesezdaní) a na druhé straně rozvoj tzv. jednočlenných rodin.

Švédsko, které začalo s budováním „welfare state“ již ve 30. letech minulého století, má v současné době nejpropracovanější, ale zároveň i nejnákladnější model v Evropě. Díky němu si udržuje i nadále nejvyšší zaměstnanost v EU. Na druhé straně si však tento model vybírá i svou daň. Podle psychologů vznikají ve Švédsku nové modely rodin např. roste počet nesezdaných párů s dětmi, což zvyšuje tlak na sociální dávky nebo dochází k odsunování rodinného života do pozdějších let. Díky tomuto trendu je dynamika stárnutí populace ve Švédsku jedna z největších v Evropě, což může zejména v příštích desetiletích vyvolávat obrovský tlak na veřejné systémy dlouhodobé péče ve Švédsku.

4.1.6 Spojené království Velké Británie a Severního Irska

Spojené království Velké Británie a Severního Irska (dále jen Velká Británie) s hlavním městem Londýn, je ostrovním státem v severozápadní Evropě. Zahrnuje ostrov Velká Británie a severovýchodní část ostrova Irsko. Jedná se o konstituční monarchii složenou ze čtyř zemí: *Anglie, Skotsko, Wales, Severní Irsko a přilehlé ostrovy*.

Současnou panovnicí Británie je Alžběta II., která se stala královnou v roce 1952. Velká Británie vstoupila do EU v rámci prvního rozšíření v roce 1973 (Fojtíková, 2006).

Hlavní důvody proč je analyzována i Velká Británie jsou následující:

- 1) Velká Británie je jedinou zemí v Evropě, která se nejvíce blíží liberálnímu pojetí sociálního státu.
- 2) Má nejdelší průmyslovou tradici na světě např. Britové byli první, kteří vynalezli železnici či parní stroj. Dále je spojována např. s jménem Johna Maynarda Keynese, představitele keynesiánské teorie, prostřednictvím které byla Velká Británie vyvedena z krize v 30. letech 20. století.

Liberální pojetí sociální politiky ve Velké Británii

Během 2. světové války se rozvinula představa o tom, jak bude vypadat poválečný, britský sociální stát. Tyto představy byly formulovány pod vlivem Sira Williama Beveridge a Johna Maynarda Keynesa, založené na myšlenkách plné zaměstnanosti, rovném přístupu ke vzdělání a zdravotní péči. Sociální politika v pojetí Beveridge měla být zaměřena na potírání pěti klíčových problémů tehdejší společnosti, a to: *hlad, nemoc, nevzdělanost, bída a zahálčivost* (Munková et al., 2004). Ideovým východiskem britské sociální politiky se tak stalo přesvědčení, že *každý se má umět postarat sám o sebe, a to jak v současnosti, tak i v budoucnosti*, proto byl důraz kladen na silnou participaci jedince na trhu práce.

Britský sociální model za vlády konzervativních stran postavil základy sociální politiky na tzv. *meritokracii*¹⁰. Ta vedla k neúměrné sociální exkluzi, k zhoršující se situaci na trhu práce a k prudkému rozvoji patologických jevů. Bylo nutné stanovit nové představy o sociální rovnosti ve společnosti.

Ke změnám došlo až po vítězství Labouristické strany v roce 1997, kdy se stal premiérem Tony Blair. Vláda T. Blaira zavedla např. v roce 1997 poprvé v dějinách Velké Británie *minimální mzdu* a začala rovněž provádět aktivní politiku zaměstnanosti. Záměrem bylo minimalizovat dlouhodobou nezaměstnanost a nebezpečí vyřazení nezaměstnaných z trhu práce. Hlavní podpora byla zaměřena na regiony, kde nezaměstnanost byla největším problémem (Fojtíková, 2006). Labouristická vláda také transformovala koncept sociálního státu tzn. rovnost byla definována jako sociální začleňování, které vychází z občanských a politických práv. Vláda T. Blaira stanovila, že nový sociální stát musí odrážet také příležitosti zejména pak pracovní a vzdělávací. Základem britského sociálního státu zůstává fakt, že koncept dávek a služeb je nastaven tak, aby nutil nezaměstnané aktivně si hledat práci, neboť sociální dávky nemohou dlouhodobě pokrýt jejich životní náklady. Nástrojem jsou aktivní investice do lidského kapitálu prostřednictvím celoživotního vzdělávání, rekvalifikace, zvyšování mobility pracujících a sladování vzdělání s požadavky trhu práce.

Nejdůležitější sociálně – politické kroky vlády T. Blaira na počátku 21. století jsou tedy následující (Munková et al., 2004):

¹⁰ Vláda nejschopnějších úředníků (odborníků), kteří jsou do funkce dosazováni podle výše IQ, schopností apod.

- důraz je kladen na přerozdělování ve prospěch chudých,
- zaměření na boj s dětskou chudobou prostřednictvím daňových nástrojů,
- kombinace různých opatření mají vést k růstu příjmu nejchudších rodin,
- ustanovení minimální mzdy,
- posílení aktivní politiky zaměstnanosti, zpřísnění podmínek pro vyplácení dávek v nezaměstnanosti apod.

Model sociální politiky

Velká Británie je zemí s *liberálním pojetím* sociálního státu. V odborné literatuře se používá označení pro tento typ jako *anglosaský model*. Klvačová et al. (2004) popisuje britský model sociálního státu jako model zbytkové povinnosti státu, který vychází z předsvědčení, že pokud někdo bez vlastní viny není schopen se o sebe postarat, potom je toto povinností jeho nejbližších. Teprve v okamžiku, kdy *neexistuje nikdo*, kdo by se mohl o takového člověka postarat, nastupuje stát. Základem britského sociálního státu je silný důraz na participaci jedince na trhu práce. Pokud někdo není schopen participovat na trhu práce bez vlastní viny, jsou mu poskytovány sociální dávky, ale jen v minimální výši.

Sociální situace v dnešní Velké Británii

Velká Británie se vyznačuje nerovnoměrným sociálně-ekonomickým rozvojem svého území. Tento nerovný vývoj území byl dán historickými událostmi, kdy sídlem monarchů byl Londýn. Dnes je vnitřní Londýn finančním a obchodním centrem, sídlem monarchů a významných osobností. V rámci světa se řadí k nejbohatším městům a v EU dosahuje nejvyššího HDP na obyvatele. Na druhé straně oblast jihovýchodní nebo střední Anglie zahrnuje velmi chudé až zaostávající lokality. Stěžejním sociálním problémem Británie je tudíž nerovnoměrné soustředění bohatství, vlivu a moci.

Problémem zde není neexistence střední třídy jako v případě Bulharska, ale právě špatná koncentrace bohatství. S tímto souvisí i další problém v podobě obrovských regionálních rozdílů v hustotě zalidnění např. ve střední Anglii připadá na 1 km² až 1000 obyvatel, v případě severního Skotska na 1 km² připadá méně než 10 obyvatel. Tato nerovnost v zalidnění se nejvíce týká venkovských oblastí, kdy na venkově žije přibližně 8 % obyvatelstva, což je nejméně v rámci EU. Dalším problémem je poměrně nízká úroveň sociálních dávek a penzí, což odráží liberální pojetí sociální politiky.

4.2 Kvantitativní analýza chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU

V této podkapitole jsou sledované země analyzovány nejprve pomocí vybraných Laekenských indikátorů, a poté jsou analyzovány prostřednictvím doplňkových ukazatelů.

4.2.1 Vybrané ukazatele v oblasti chudoby a sociálního vyloučení

Jelikož je soubor Laekenských indikátorů rozsáhlý, není v práci věnována pozornost všem ukazatelům, ale pouze vybraným. Je vhodné upozornit také na skutečnost týkající se *odlišnosti v používaných metodikách* pro měření a sledování exkluze. Existují totiž rozdíly v metodice, kterou uvádí Evropský statistický úřad (Eurostat), Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen OECD), další mezinárodní organizace či národní statistiky. Tento problém by mohl být významný zejména v rámci této části práce, proto je nutné věnovat pozornost pramenu a druhu statistiky, která se aktuálně používá.

1) Procentuální vyjádření míry chudoby a vymezení hranice chudoby v eurech/rok

V rámci EU je důraz kladen na chudobu v jejím relativním pojetí tzn. vzhledem k životnímu standardu v dané společnosti, který je vyjádřen jako poměrná část příjmového mediánu. V EU je hranice chudoba dána procentem lidí žijících pod 60 % průměrného (mediánového) příjmu dané země.

Tab. 4.2: Chudoba ve vybraných zemích EU za rok 2008

Země	Chudoba v %	Hranice chudoby v eurech/rok
Bulharsko	14	--- ¹¹
Itálie	20	8 712
Polsko	19	1 872
SRN	13	9 370
Švédsko	12	10 638
Velká Británie	19	9 987

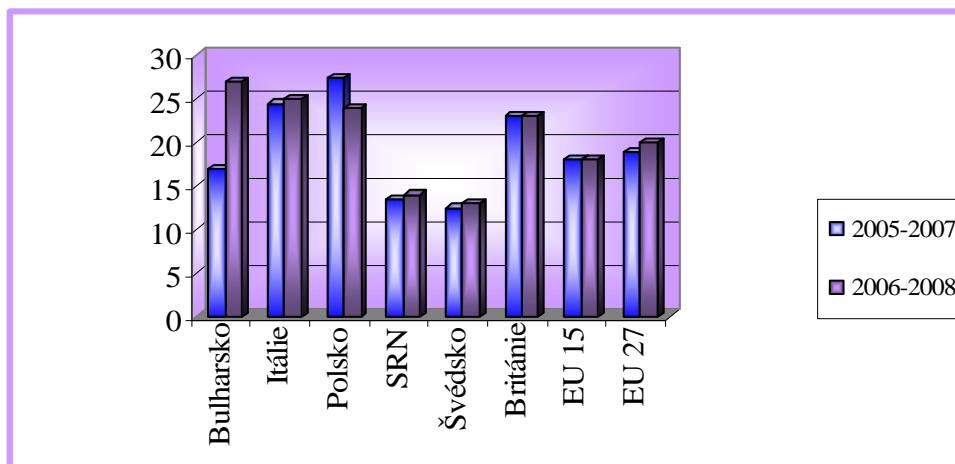
Zdroj: Gola, 2009b; vlastní zpracování

Z tab. 4.2 vyplývá, že nejvyšší míra chudoby je mezi analyzovanými zeměmi v Polsku. V Polsku 19 % populace má příjem nižší než 60 % průměrné polské mzdy, což je příjem na úrovni nebo pod úrovní 1872 eur za rok.

¹¹ údaj není dostupný

2) Míra chudoby po transferech podle věku

Graf 4.1: Míra chudoby po transferech podle věku (0-17 let)

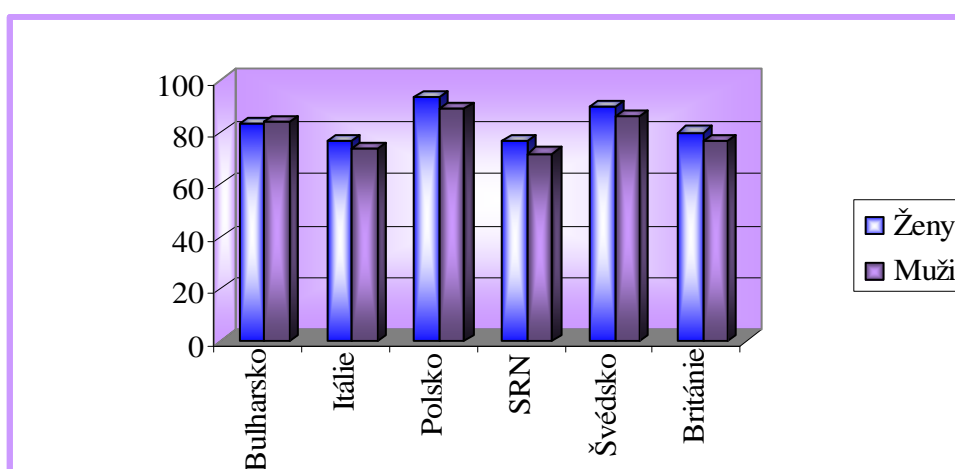
Zdroj: The poverty Sity, 2010b; vlastní zpracování

Z grafu 4.1 vyplývá, že míra chudoby po transferech u dětí mezi lety 2005-2008 nejvíce vzrostla v Bulharsku. Naopak nejvyšší pokles dětské chudoby v letech 2005-2008 byl zaznamenán v Polsku. V rámci analyzovaných zemí však dlouhodobě patří Švédsko a Německo k zemím s velmi nízkým výskytem dětské chudoby.

3) Úroveň dosaženého vzdělání mladých lidí

Český statistický úřad vymezuje tento ukazatel, jako podíl mladých lidí ve věku 20 až 24 let, kteří získali minimálně vyšší sekundární vzdělání.

Graf 4.2: Úroveň dosaženého vzdělání podle pohlaví ve věku 20-24 let 2006-2008

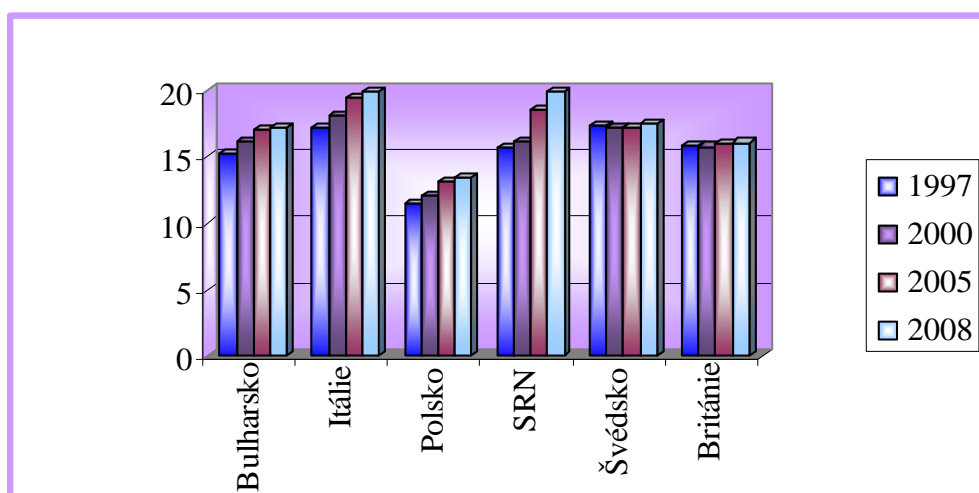

Zdroj: Eurostat, 2009a; vlastní zpracování

Ve sledovaných zemích se podle Eurostatu pohybuje úroveň dosaženého alespoň vyššího sekundárního vzdělání u mladých lidí od 74 % přibližně do 90 %. Nejlépe si vede Polsko, neboť přibližně 90 % mladých lidí má alespoň vyšší sekundární vzdělání, dále Švédsko přibližně 88 %. Naopak nejhůře si vede Německo okolo 74 %, dále Itálie okolo 76 % a Velká Británie 78 %. Hlavním důvodem je, že v těchto zemích nabízejí kvalitní vzdělání zejména soukromé školy, které jsou finančně náročné, a tudíž nejsou pro každého dostupné. Naproti tomu v bývalých komunistických zemích státní školy stále nabízejí vysoce kvalitní vzdělání, které je dostupné víceméně celé společnosti.

4) Podíl populace starší 65 let a více

Graf 4.3: Podíl populace ve věku 65 a více let

Zdroj: Eurostat, 2009b; vlastní zpracování

Tento ukazatel je určen jako procento z celkové populace. Z grafu 4.3 vyplývá, že populace ve všech sledovaných zemích stárne. Nicméně dlouhodobě nejmladší populace je v Polsku, kde osoby starší 65 let v roce 2008 tvořily pouhých 13,5 % celkové populace. Naopak nejstarší populace je v Německu, Itálii a dlouhodobě ve Švédsku. Švédsko patří k nejrychleji stárnoucím státům EU. Je to z toho důvodu, že tempo stárnutí populace se ve Švédsku dlouhodobě udržuje na vysoké úrovni tzn. nevyvíjí se skokově jako v případě ostatních analyzovaných zemích.

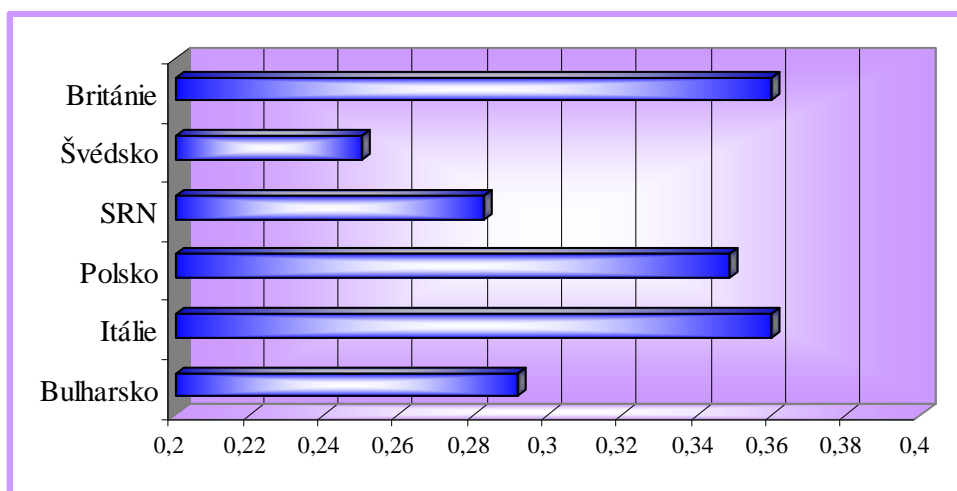
5) Rozdělení příjmů

Podle Baldwina a Wyplosze (2008) je rozdělení příjmů v zemích EU geograficky velmi nerovnoměrné tzn. země s vysokou mírou nerovnosti čelí vysoké míře chudoby.

V tomto pojetí je problém chudoby bezprostředně spojen se způsobem, jak země přerozdělují a následně rozdělují zdroje mezi své občany.

Pro měření míry nerovnosti v distribuci *příjmů a majetku* ve společnosti se nejčastěji používá Giniho koeficient¹². Tento koeficient je hodnota v uzavřeném intervalu $<0;1>$. Přičemž čím více se hodnota blíží 0 tím je rovnoměrněji distribuován sledovaný jev a naopak.

Graf 4.4: Giniho koeficient příjmů ve vybraných zemích EU v letech 1992-2007

Zdroj: UNDP. Human Development Report 2009; vlastní zpracování

Graf 4.4 sleduje nerovnost v distribuci příjmů a vyplývá z něj, že z analyzovaných zemí je nejrovnoměrněji distribuován příjem ve Švédsku s hodnotou 0,25, dále v SRN s hodnotou 0,283 a v Bulharsku s hodnotou 0,292. Naopak největší nerovnost v rozdělení příjmů je v Británii a v Itálii, obě země mají hodnotu koeficientu 0,35. Nicméně o žádné ze sledovaných zemí není možné tvrdit, že by příjem v jejich zemi byl rozdělován vysoce nerovnoměrně, např. pro srovnání v Namibii dosahuje velikost Giniho koeficientu 0,707.

6) Míra nezaměstnanosti

Světová finanční krize zasáhla negativně celý svět a způsobila i nárůst nezaměstnanosti. Růst nezaměstnanosti v rámci analyzovaných zemí byl však značně heterogenní, jak například vyplývá z tab. 4.3.

¹² Giniho koeficient je odvozen z Lorenzovy křivky a spočívá ve výpočtu poměru plochy mezi skutečnou Lorenzovou křivkou a linií absolutní rovnosti (Jurečka, Březinová et al., 2005).

Tab. 4.3: Očekávaný vývoj míry nezaměstnanosti v jednotlivých letech podle OECD (v %)

Země	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Itálie	7,8	6,8	6,2	6,8	7,6	8,5	8,7
Polsko	17,7	13,8	9,6	7,1	8,4	9,6	9,6
SRN	10,5	9,8	8,3	7,2	7,6	9,2	9,7
Švédsko	7,7	7,1	6,1	6,2	8,2	10,3	10,1
Velká Británie	4,8	5,4	5,4	5,7	8	9,3	9,5

Zdroj: Gola, 2009c; vlastní zpracování

Z tab. 4.3 plyne, že nejmenší nárůst nezaměstnanosti ze sledovaných zemí byl v letech 2008-2009 zaznamenán v Německu. Důvodem byla uplatňovaná aktivní politika na trhu práce (Gola, 2009d). Naopak nejvyšší nárůst nezaměstnanosti byl v letech 2008-2009 zaznamenán ze sledovaných zemí v Británii a ve Švédsku.

V tab. 4.3 nejsou uvedeny data pro Bulharsko. Důvodem je, že Bulharsko není členskou zemí OECD. Pro srovnání např. Gola (2010) uvádí, že nezaměstnanost v Bulharsku dosáhla v prosinci 2008 5,4 % a o rok později v prosinci 2009 7,9 %.

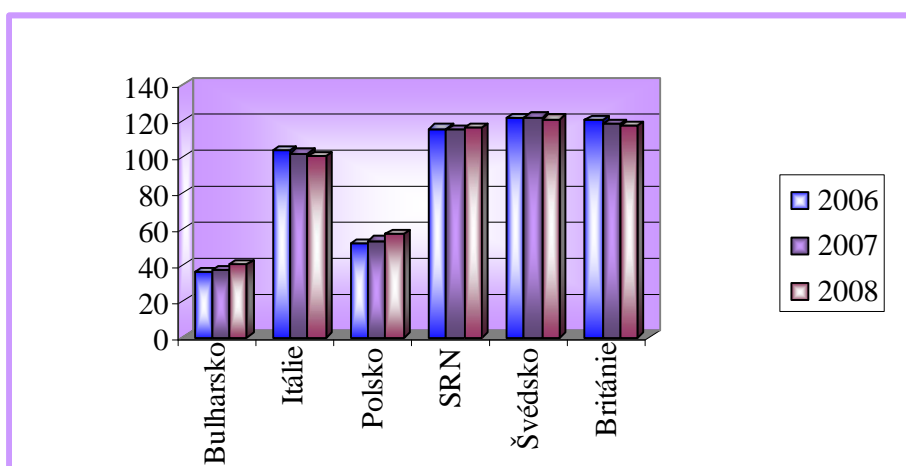
4.2.2 Komplementární ukazatele

V rámci kvantitativní analýzy jsou uvedeny i tzv. doplňkové (komplementární) ukazatele, které odráží životní úroveň, jednak prostřednictvím tradičního ukazatele hrubého domácího produktu a alternativních ukazatelů k HDP, a jednak prostřednictvím ukazatelů, které propojují ekonomickou dimenzi se sociálním rozměrem společnosti. Tyto ukazatele jsou uváděny z důvodu, že Laekenské indikátory opomíjí kvalitativní charakter sociálního vyloučení a zohledňují pouze relativní chudobu.

1) Hrubý domácí produkt (HDP)

HDP v makroekonomii měří celkovou peněžní hodnotu statků a služeb vytvořenou za dané období na určitém území. HDP se používá *pro určování výkonnosti ekonomiky států* tzn. měří úspěšnost a hospodářskou sílu dané země. Pro mezinárodní srovnání se používá HDP vyjádřený v paritě kupní síly (PPP).

Graf 4.5: HDP na obyvatele v PPP ve vybraných zemích EU 2006-2008 (EU27=100)

Zdroj: Eurostat, 2009c; vlastní zpracování

Z grafu 4.5 je patrné, že Bulharsko a Polsko mají nejnižší HDP na obyvatele v PPP ze sledovaných zemí. V případě Bulharska se jedná dokonce o jedno z nejnižších HDP v EU. Velká Británie v roce 2007 vykázala HDP na obyvatele v PPP ve výši 118,5, zatímco vnitřní Londýn 334, jak vyplývá z tab. 4.4. Naproti tomu nejzaostalejší region v Bulharsku v roce 2007 vykazoval 27 HDP na obyvatele (tab. 4.5), zatímco celkový HDP na obyvatele byl v Bulharsku za stejné období 37,5.

Tab. 4.4: Deset nejbohatších regionů v EU za rok 2007

Regionální HDP na obyvatele v EU v roce 2007 (v PPP, EU27 = 100)	
Vnitřní Londýn (Británie)	334
Lucemburk (Lucembursko)	275
Brusel (Belgie)	221
Hamburk (Německo)	192
Praha (Česká republika)	172
Ile de France (Francie)	169
Southern & Eastern (Irsko)	166
Groningen (Nizozemsko)	165
Oberbayern (Německo)	165
Stockholm (Švédsko)	165

Zdroj: Holý, 2010; vlastní zpracování

Tab. 4.5: Deset nejchudších regionů v EU za rok 2007

Regionální HDP na obyvatele v EU v roce 2007 (v PPP, EU27 = 100)	
Severovýchod (Rumunsko)	24
Severozápad (Bulharsko)	27
Jižní Střed (Bulharsko)	27
Severní Střed (Bulharsko)	28
Jih.Oltenia (Rumunsko)	28
Jižní Muntenia (Rumunsko)	29
Severovýchod (Bulharsko)	31
Jihovýchod (Rumunsko)	31
Jihovýchod (Bulharsko)	33
Severozápad (Rumunsko)	34

Zdroj: Zukal, 2008; vlastní zpracování

2) Alternativní ukazatele k HDP

V posledních desetiletích se začal prosazovat názor týkající se omezenosti HDP. Důvodem byla pozornost, která směřovala do oblastí udržitelného rozvoje, blahobytu společnosti, skutečné životní úrovně obyvatelstva apod.

Za stěžejní zápor HDP byla označena jeho nepřesnost z důvodů, že nerozlišuje mezi kladnými a zápornými aktivitami nebo, že některé aktivity vůbec nezohledňuje např. stínovou ekonomiku, lidské štěstí apod. Z těchto důvodů se začaly postupně vyvíjet tzv. *alternativní ukazatele k HDP*, které tyto aktivity měly zahrnout. Vznikl tak např. čistý ekonomický blahobyt, index udržitelného ekonomického blahobytu, index lidského rozvoje, indikátor bohatství, index lidské chudoby, ukazatel skutečného pokroku, indikátor skutečných úspor či čistý zelený národní produkt.

S ohledem na zaměření diplomové práce je pozornost věnována pouze ukazatelům, které kombinují ekonomickou dimenzi se sociálním rozměrem společnosti. Mezinárodní organizace při zohlednění sociálního rozměru udržitelnosti využívají zejména tyto ukazatele, které jsou dále v práci analyzovány:

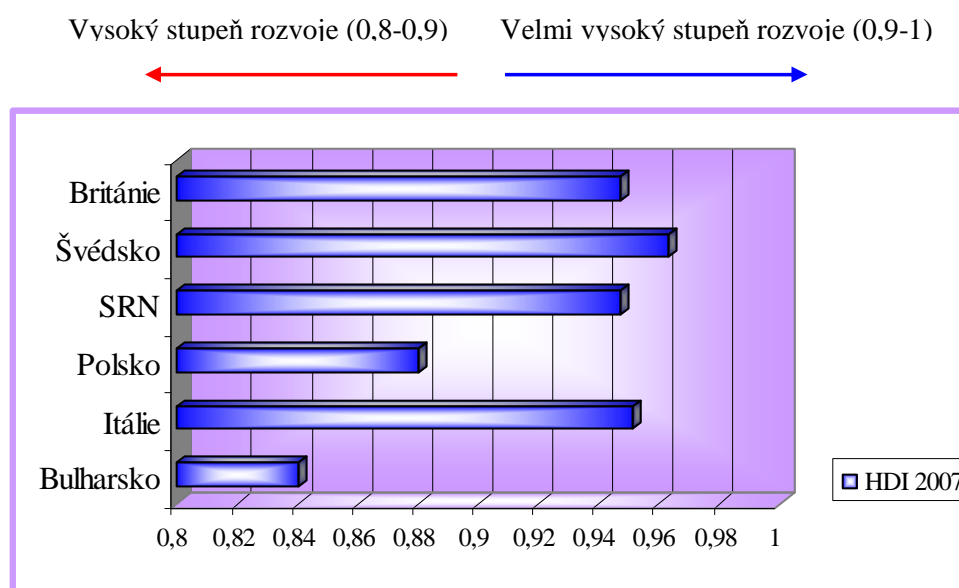
- Rozvojový program OSN (UNDP) vyvinul index lidského rozvoje (HDI), index lidské chudoby (HPI) a genderové indexy.
- Nadace Heritage Foundation vyvinula index ekonomické svobody (EWF).
- Organizace Transparency International vyvinula index vnímání korupce (CPI).

- Poslednímu indexu, kterému je věnována pozornost, pochází z Fondu pro mír (Fund for Peace) a časopisu Foreign Policy, a to index selhávajících států (FSI).

Index lidského rozvoje (HDI)

HDI vznikl v roce 1990 jako ukazatel, který odráží úroveň lidského rozvoje. Skládá se ze tří komponent, a to: *HDP na obyvatele v PPP v USD, úroveň vzdělání a dlouhý a zdravý život* (Antošová, 2007). HDI rozděluje země do tří skupin (vysoký stupeň rozvoje, střední stupeň rozvoje a nízký stupeň rozvoje). Tento index se publikuje s dvouletým zpožděním a v poslední Zprávě o lidském rozvoji z roku 2009 byly původní tři skupiny rozšířeny o čtvrtou skupinu, a to velmi vysoký stupeň rozvoje. Tento index nabývá hodnot $<0,1>$, přičemž čím více se blíží 1, tím je stupeň rozvoje vyšší.

Graf 4.6: Index lidského rozvoje ve vybraných zemích EU za rok 2007

Zdroj: UNDP. Human Development Report 2009; vlastní zpracování

Podle Zprávy o lidském rozvoji z roku 2009 velmi vysokého stupně lidského rozvoje z analyzovaných zemí dosáhlo Švédsko s indexem 0,963, které se umístilo na 7. pozici, Itálie obsadila 18. pozici, Velká Británie 21. pozici a SRN 22. pozici. Vysokého stupně lidského rozvoje dosáhlo Polsko, které se umístilo na 41. pozici a Bulharsko, které obsadilo 61. pozici.

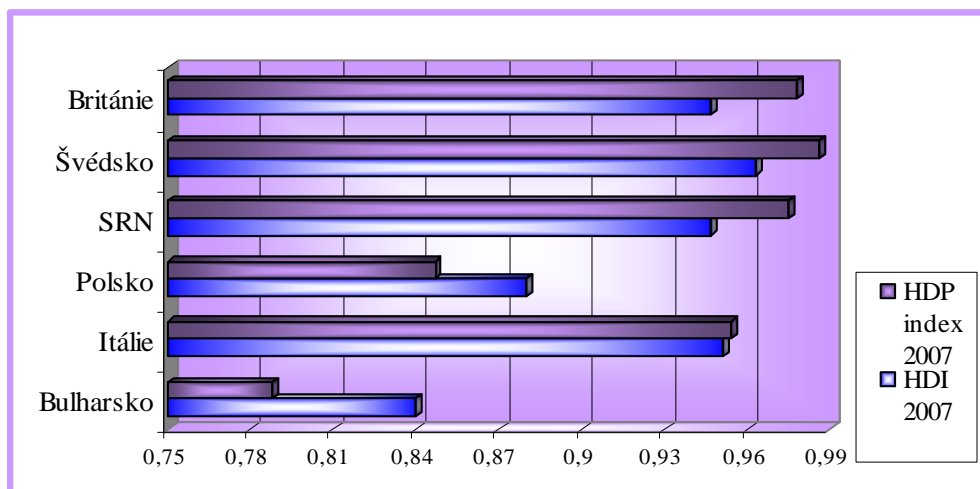
V praxi se velmi často HDI porovnává s dalšími ukazateli. Mezi nejčastěji uváděné patří srovnání HDI s HDP. Aby bylo možné uskutečnit toto srovnání, je nutné HDP upravit. Způsob úpravy spočívá v jeho přepočtu do indexu. Jelikož se u HDP předpokládá, že od určité výše příjmu už není jeho velikost kriticky důležitá, vychází se při jeho výpočtu z logaritmované hodnoty. Obecný vzorec výpočtu HDP vyjádřeného v indexu nebo-li HDI_{HDP} ukazuje vzorec 4.1 (Dlouhý, 2005) a jeho konkrétní podobu ukazuje následně vzorec 4.2.

$$HDI_{HDP} (\text{Index HDP}) = \frac{\log (HDP/obyv. PPP \text{ v USD}) - \log (\text{minimální hodnoty})}{\log (\text{maximální hodnoty}) - \log (\text{minimální hodnoty})} \quad (4.1)$$

$$HDI_{HDP} (\text{Index HDP}) = \frac{\log (HDP/obyv. PPP \text{ v USD}) - \log (100)}{\log (40000) - \log (100)} \quad (4.2)$$

Smyslem porovnání HDP s HDI je objasnění toho, zda jsou země spíše ekonomicky či lidsky rozvinuty. Hodnota HDP totiž vypovídá o tom, jak je daný stát ekonomicky vyspělý či bohatý, zatímco HDI naznačuje, jak je daná země lidsky rozvinuta.

Graf 4.7: Srovnání HDI a HDI_{HDP} za rok 2007 mezi vybranými zeměmi EU

Zdroj: UNDP. Human Development Report 2009; vlastní zpracování

Mezi země s HDI vyšším než HDP patří z analyzovaných zemí pouze Bulharsko a Polsko, jak ukazuje graf 4.7. Tyto země jsou tedy více lidsky než ekonomicky rozvinuty.

Index lidské chudoby (HPI)

HPI byl vytvořen v roce 1997 jako doprovodný ukazatel k HDI. HPI je složený index, který zohledňuje na rozdíl od HDI i nedostatek a deprivaci ve společnosti. HPI je rozlišován pro rozvojové země jako HPI-1 a pro průmyslově vyspělé země (země OECD) jako HPI-2. V HPI-2 v oblasti průměrné životní úrovně je sledováno procento populace žijící pod hranicí bídy (tzn. pod 50 % mediánu disponibilního příjmu) a oblast exkluze prostřednictvím míry dlouhodobé nezaměstnanosti (Antošová, 2007). Jelikož země, které jsou předmětem této analýzy jsou průmyslově vyspělé ekonomiky, je pozornost věnována pouze indexu HPI-2.

Tab. 4.6: Srovnání analyzovaných zemí z hlediska HPI-2

Země	Pořadí podle HPI-2
Švédsko	1. pozice
Německo	6. pozice
Polsko	19. pozice
Velká Británie	21. pozice
Itálie	25. pozice

Zdroj: UNDP. Human Development Report 2009; vlastní zpracování

Z tab. 4.6 vyplývá, že v rámci zemí OECD zaujímá Švédsko 1. pozici z hlediska indexu lidské chudoby. Nejhuře si ze sledovaných zemí vede Itálie s 25. pozicí, což je zároveň i jedna z nejhorších pozic v rámci zemí OECD. Pro Bulharsko nejsou data dostupná, neboť Bulharsko není členem OECD.

V rámci Rozvojového programu OSN (UNDP) byly zformovány i dva genderové indexy, které mají doplňovat HDI. První index sleduje rovnost mezi pohlavími ve vztahu k úrovni rozvoje tzv. *Index rovnosti pohlaví* (GDI)¹³. Druhý index sleduje možnost aktivní účasti žen na ekonomickém a politickém životě volně překládáno jako *Měřítko oprávněnosti žen aktivně se účastnit ekonomického a politického života* nebo-li míra pohlavního zplnomocnění (GEM)¹⁴.

¹³ GDI (Gender-related Development Index)

¹⁴ GEM (Gender Empowerment Measure)

Index rovnosti pohlaví (GDI)

GDI je odvozen z HDI, ale jeho výpočet je upraven tak, aby byly vyzdvíženy nerovnosti mezi muži a ženami zohledňující úroveň jejich rozvoje. HDI totiž nepodává informaci o nerovnosti či rovnosti mezi pohlavími. Je nutné si uvědomit, že právě nerovnost pohlaví velmi úzce souvisí s chudobou. Z toho důvodu otázka lidského rozvoje či chudoby nemůže být vyřešena, pokud nedojde k odstranění právě této nerovnosti mezi pohlavími.

Měřítka oprávněnosti žen aktivně se účastnit ekonomického a politického života (GEM)

GEM je míra zohledňující nerovnosti mezi muži a příležitostmi žen v zemi. GEM zahrnuje nerovnosti ve třech oblastech, a to účast na politickém rozhodování, ekonomické participaci a moc nad ekonomickými zdroji. Podle Rozvojového programu OSN (UNDP) se účast žen na politickém životě dá vyjádřit jako počet křesel držných ženami v Parlamentu. Účast žen na ekonomickém životě společnosti se dá vyjádřit jako procento žen na ministerském postu nebo procento žen působících jako vědečtí či intelektuální pracovníci. Moc nad ekonomickými zdroji jako výše příjmu žen z výdělečné činnosti v PPP v USD.

Tab. 4.7: Srovnání analyzovaných zemí z hlediska jejich pořadí podle GDI a GEM 2007

Země	Pořadí země podle GDI	Pořadí země podle GEM
Bulharsko	50. pozice	45. pozice
Itálie	15. pozice	21. pozice
Polsko	39. pozice	38. pozice
SRN	20. pozice	9. pozice
Švédsko	5. pozice	1. pozice
Velká Británie	17. pozice	15. pozice

Zdroj: UNDP. Human Development Report 2009; vlastní zpracování

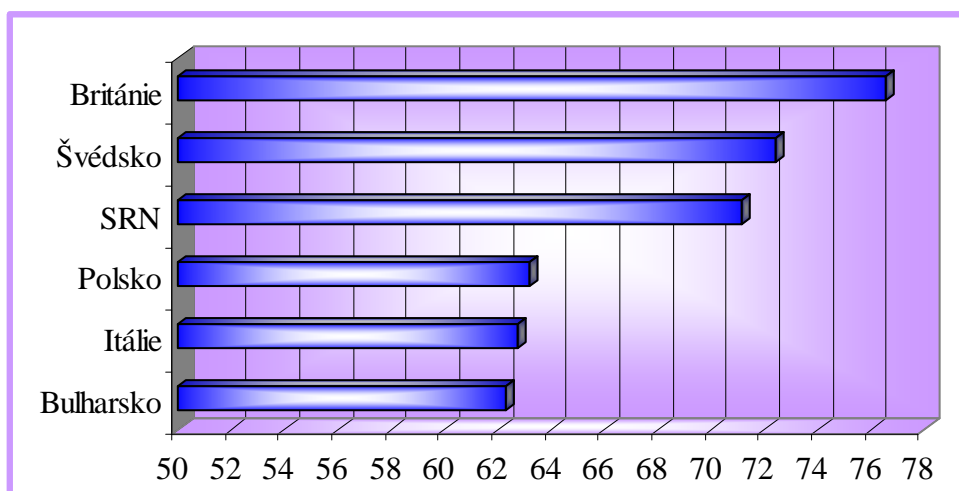
Tab. 4.7 znázorňuje pořadí zemí podle genderových indexů GDI a GEM, které byly uveřejněny v poslední Zprávě o lidském rozvoji v roce 2009. V této Zprávě bylo analyzováno celkem 182 zemí. Obecně platí, že čím nižší pozice země dosáhne v žebříčku podle GDI či GEM, tím je tato země více pohlavně rovnostářská. Z tab. 4.7 vyplývá, že mezi pozorovanými zeměmi existuje značný rozdíl mezi rovností pohlaví a účastí žen na ekonomickém a politickém životě. Nejviditelnější je tento rozdíl v případě Německa, Itálie a Bulharska. Jediné Švédsko z analyzovaných zemí dosahuje nejlepších výsledků, dokonce v rámci EU-27 zaujímá 1. pozici týkající se míry pohlavního zplnomocnění (GEM).

Index ekonomické svobody (EFW)

EFW je index, který zachycuje míru ekonomické svobody. Podle dostupných zdrojů tento index sestavují tři instituce, a to Fraser Institute, Freedom House a Heritage Foundation. Nejčastěji se používá EFW v pojetí nadace Heritage Foundation, proto ostatním dvěma pojetím není v práci věnována další pozornost.

EFW v pojetí Heritage Foundation je sestavován pro 161 zemí od roku 1995. Index je sestavován podle padesáti kritérií rozdělených do deseti skupin např. podle daňového zatížení, zásahů vlády do ekonomiky, vlastnických práv apod. (Fojtíková, 2009). Hodnoty EFW se pohybují od 0 do 100, přičemž 100-80 představuje svobodné země, 79-70 vysoce svobodné, 69-60 mírně svobodné, 59-50 převážně nesvobodné země a 49-0 potlačované země.

Graf 4.8: Index ekonomické svobody zveřejněný The Heritage Foundation

Zdroj: The Heritage Foundation. Index of Economic Freedom, 2010; vlastní zpracování

Z grafu 4.8 vyplývá, že nejvíce svobodnou zemí je Velká Británie, která se umístila na 11. pozici a následně Švédsko s 21. pozicí. Nejhorší si vedou Itálie 74. pozice, Bulharsko 75. pozice a Polsko 71. pozice.

Analyzovat ekonomickou svobodu má svůj význam zejména z toho důvodu, že čím jsou země svobodnější, tím rychleji rostou tzn. v ekonomicky svobodné zemi je možné např. rychleji začít podnikat, protože zde neexistují rozsáhlé byrokratické či administrativní bariéry nebo jsou v této zemi poměrně nízké daně, které motivují na tomto

území realizovat investice. Díky těmto aspektům jsou ekonomicky svobodné země hospodářsky vyspělejší, mají menší hodnotu korupce, mají menší míru chudoby a jejich obyvatelé se dožívají v průměru vyššího věku.

Index vnímání korupce (CPI)

CPI je publikován od roku 1995 mezinárodní organizací Transparency International. Tento index seřazuje země podle stupně vnímání existence korupce ve veřejném sektoru. Index vnímání korupce nabývá hodnot od 0 do 10, přičemž 0 odpovídá tomu, že země je vnímána jako absolutně zkorumpovaná.

Poslední zveřejněný index vnímání korupce je z roku 2009, kdy bylo celkem hodnoceno 180 zemí. CPI z roku 2009 vychází z třinácti různých průzkumů provedených deseti nezávislými institucemi. CPI je index, který je založený pouze na vnímání určité situace v zemi, proto CPI vyjadřuje bodové hodnocení, nikoliv pořadí zemí (Transparency International, 2009).

Tab. 4.8: Index vnímání korupce 2009 ve vybraných zemích EU

Stát	CPI 2009	Pozice
Bulharsko	3,8	71. pozice
Itálie	4,3	63. pozice
Polsko	5	49. pozice
SRN	8	14. pozice
Švédsko	9,2	3. pozice
Velká Británie	7,7	17. pozice

Zdroj: Transparency International. Corruption Perception Index, 2009; vlastní zpracování

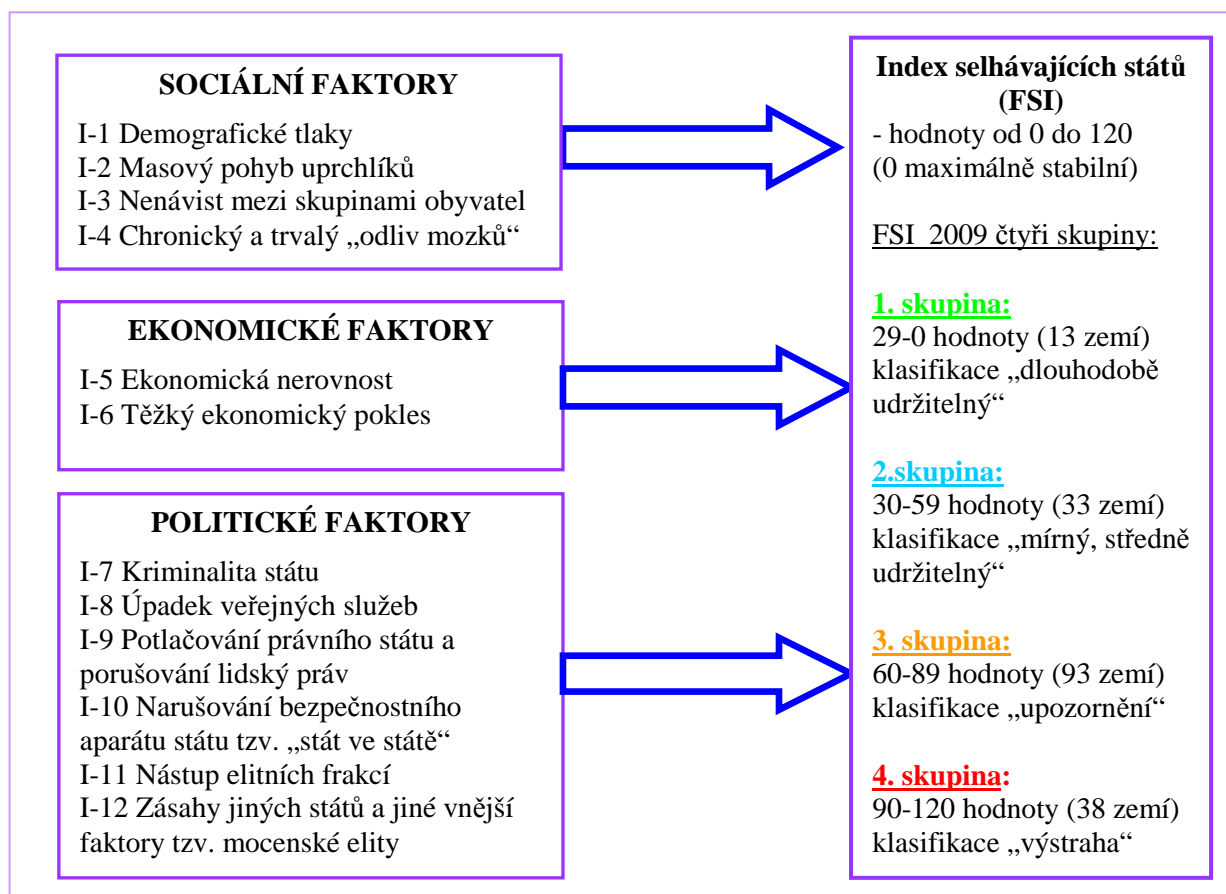
Z tab. 4. 8 vyplývá, že ze sledovaných zemí si nejhůře vede Bulharsko se skóre 3,8 a 71. pozici ze 180. pozic a dále Itálie se skóre 4,3. Švédsko v tomto hodnocení obsadilo 3. pozici a je vnímáno jako země s nejnižším výskytem korupce v rámci EU.

Index nefunkčních (selhávajících) států (FSI)

Závěrečným indexem této doplňující analýzy je index nefunkčních států. FSI je vícekritériálním indexem, který zohledňuje široký rozměr lidského života. Nezaměřuje se pouze na jednu dimenzi jako HDI na lidský rozvoj nebo GDI na rovnost pohlaví, ale zohledňuje takové oblasti jako jsou lidská práva, právní stabilita, organizovaný zločin či subjektivní vztahy mezi různými skupinami obyvatel v jednom státě.

Podle Strejčkové (2009) za nefunkční je možné považovat ten stát, u něhož došlo k rozbití jeho sociální a politické struktury, a jehož vláda ztratila fyzickou kontrolu nad velkou částí jeho území. FSI je sestavován Fondem pro mír (Fund for Peace) a časopisem Foreign Policy od roku 2005. FSI vychází z dvanácti ukazatelů, které se týkají sociální, ekonomické a politické oblasti.

Schéma 4.1: Dimenze indexu selhávajících států v roce 2009

Zdroj: The Fund for Peace. Failed State Index, 2009; vlastní zpracování

Index selhávajících států z roku 2009 analyzoval celkem 177 zemí, které byly seřazeny podle dvanácti sledovaných kritérií, z nichž každé náležela hodnota od 0 do 10. Hodnota 0 znamená nejmenší síla tzn. maximálně stabilní země. Celkové hodnocení se tudíž pohybuje od 0 nejlepší po 120 nejhorší (viz schéma 4.1). Pozice zemí je od 1. do 177., přičemž 177. je nejlepší pozice, zatímco 1. je nejhorší pozice.

Tab. 4.9: Index selhávajících států 2009 ve vybraných zemích EU

Pozic	Stát	I-1	I-2	I-3	I-4	I-5	I-6	I-7	I-8	I-9	I-10	I-11	I-12	Σ FSI
128	Bulharsko	4,7	3,8	4,4	6,0	6,3	5,0	6,0	5,0	4,8	5,3	4,6	5,6	61,5
150	Itálie	3,8	3,7	4,5	3,0	4,7	4,4	4,3	2,8	2,6	4,0	3,7	2,4	43,9
142	Polsko	4,9	3,0	3,2	6,1	4,9	4,8	4,4	3,9	4,0	2,3	3,7	4,4	49,6
157	SRN	3,5	3,9	4,9	2,8	4,9	3,2	2,3	1,9	2,5	2,1	1,8	2,4	36,2
161	Velká Británie	3,2	2,8	4,3	1,9	4,7	2,5	1,8	2,2	2,3	2,6	2,9	2,4	33,6
175	Švédsko	2,8	2,6	1,3	2,0	2,3	1,6	1,0	1,2	1,6	1,1	1,3	1,8	20,6

Zdroj: The Fund for Peace. Failed State Index, 2009; vlastní zpracování

Z tab. 4.9 vyplývá, že ze sledovaných zemí bylo v roce 2009 nejstabilnější Švédsko, s celkovým FSI 20,6. Na základě toho Švédsko patří do první skupiny dlouhodobě udržitelných států.

Do druhé skupiny tzn. mezi středně udržitelné státy podle FSI 2009 patří Velká Británie, SRN, Polsko a Itálie. Z těchto zemí si nejlépe vede Velká Británie s celkovým FSI 33,6. Hned za Velkou Británií následuje SRN s celkovým FSI 36,2. Itálie dosáhla hodnoty FSI 43,9 a hned za ní následuje Polsko s FSI 49,6, a zároveň s touto hodnotou indexu uzavírá druhou skupinu v rámci vybraných zemí EU.

Poslední analyzovanou zemí je Bulharsko, které patří do třetí skupiny mezi země s tzv. upozorněním na rostoucí nestabilitu s celkovým FSI 61,5.

Komplexnější vysvětlení tabulky 4.9 je součástí shrnující podkapitoly 4.3, a to z důvodu, že index selhávajících států v plné šíři vystihl kritické oblasti, které vedou k destabilizaci, zhoršenému sociálnímu klimatu či nerovnoměrnému vývoji ve sledovaných zemích.

4.3 Shrnutí kvalitativní a kvantitativní analýzy ve vybraných zemích EU

Tato závěrečná podkapitola diplomové práce je věnována diskuzi, jejíž hlavním cílem je určit pořadí analyzovaných zemí a určit udržitelnost jejich sociální politiky do budoucna. Toto shrnutí částečně vychází z indexu selhávajících států z roku 2009 a částečně z provedené kvalitativní a kvantitativní analýzy v rámci vybraných zemích EU.

1. pozice: Švédsko

Švédsko zaujímá *první pozici* z analyzovaných zemí a patří tak mezi země s dlouhodobě udržitelným sociálním státem. Švédsko je zemí s nejpropracovanějším sociálním modelem s dlouhodobými historickými kořeny, které odráží např. vysokou zainteresovanost státu při řešení sociálních problémů.

Švédsko patří k vysoce ekonomicky vyspělým zemím s nejvyšším rozvojem lidského faktoru, s nejnižší mírou chudoby a s nejvyšší zaměstnaností. Je to stát, který silně podporuje rovnost pohlaví a zapojení žen do ekonomického a politického života.

Jako jistá negativa vyplývající z FSI z roku 2009 z tab. 4.9 je možné označit oblast demografických trendů (I-1), dále masového pohybu uprchlíků (I-2) zejména ze zemí střední a východní Evropy, oblasti Ruska a zakavkazských republik a nerovnoměrný ekonomický vývoj některých skupin obyvatelstva či území (I-5) tzn. jedná se o problém, který se týká odlehlých oblastí Švédska.

I přesto však Švédsko patří z analyzovaných zemí k nejlepším sociálním státům s vysokou mírou sociální spravedlnosti a solidarity a s nejnižší mírou chudoby a sociálního vyloučení.

2. pozice: Velká Británie a Spolková republika Německo

O druhou pozici se dělí Velká Británie s Německem. *Velká Británie* patří dlouhodobě mezi vysoce ekonomicky vyspělé země s dlouhodobou obchodní tradicí. Nejbohatší oblastí Velké Británie je Londýn jako sídlo vládců, magnátů a významných osobností s nejvyšším HDP na obyvatele v rámci NUTS II v EU. Velká Británie je obchodní a finanční velmocí s vysokou mírou ekonomické svobody a nízkou mírou nezaměstnanosti. Neopomenutelným britským specifíkem je model sociální politiky, který se blíží liberálnímu pojetí, a který klade silný důraz na participaci jednotlivce na trhu práce. V posledních letech prošel výraznými reformami, což odráží snahy o zvýšení sociální spravedlnosti a zajištění stejných sociálních práv pro všechny. Podle indexu selhávajících států z roku 2009 problematickými oblastmi Británie je oblast I-3, která představuje složitý vztah obyvatel vnitřního Londýna a ostatních území Velké Británie.

Model sociální politiky Velké Británie je možné považovat za vysoce udržitelný, neboť pozitivně stimuluje jedince k vysoké míře osobní zodpovědnosti za svou budoucnost. Díky tomu má společnost sklony k vysoké míře předvídatelnosti, obezřetnosti a opatrnosti, což eliminuje riziko vzniku nepříznivých sociálních událostí.

Spolková republika Německo se dělí s Vekou Británií o druhé místo. Na rozdíl od Velké Británie, která patří k finančním a obchodním střediskům, je Německo svým způsobem technologickým a průmyslovým centrem Evropy s rovněž nadprůměrným HDP.

V posledních desetiletích byl však ekonomický růst v mezinárodním porovnání v SRN podprůměrný. Důvodem byly přetrvávající problémy spojené s integrací východních spolkových zemí. Tyto problémy jsou patrné i z FSI z roku 2009, který označil za kritické oblasti I-3 a I-5. I-3 odráží komplikovaný vztah mezi západními a východními spolkami SRN a I-5 představuje nerovnoměrný ekonomický rozvoj východu a západu země.

Neopomenutelným německým specifikem je, že v SRN vznikl konzervativní model sociálního státu, který se začal formovat již v 19. století za vlády kancléře Otta von Bismarcka.

Závěrem k Německu je možné dodat, že SRN je demokratická, vysoce vyspělá, tržní ekonomika s nadstandardní životní úrovní. Jistou sociální komplikací je fakt, že stále existují i po téměř dvaceti letech sjednocení sociální a společenské rozdíly mezi východem a západem země. Tyto rozdíly většinou samotní občané vnímají v podobě diskriminace na základě původu tzv. „Ossi“¹⁵. Snahy západního Německa o vyrovnání životní úrovně v obou částech země, byly spojeny nejen s obrovskými finančními transfery, ale i s úsilím moderně pojet sociální model. Základní zákon SRN dnes obsahuje např. klauzuli, že (Munková, et al., 2004, s. 102): *„povinností státu je zajistit důstojnou existenci každému jedinci, usdlému na jejím území.“* Tyto citlivé reakce na individuální sociální potřeby vedou k závěru, že SRN je skutečně zemí s dlouhodobě udržitelným sociálním modelem.

3. pozice: Itálie

Třetí místo ze sledovaných zemí zaujala Itálie, která je charakterizována jako vyspělá, ale různorodá průmyslová ekonomika. Itálie je totiž pomyslně rozdělena na

¹⁵ „Ossi“ je německé označení pro východní Němce.

rozvinutý sever a sociálně závislý jih, sužovaný vysokou nezaměstnaností, vysokou mírou kriminality a vysokou mírou chudoby. Toto dokazuje i FSI z roku 2009, podle kterého byly v Itálii označeny jako kritické oblasti I-3, I-5, I-6, I-7 a I-10.

The Fund for Peace (2009) označil dokonce jih Itálie za nebezpečnou oblast s vysoce rozvinutou kriminalitou, organizovaným zločinem, rozvojem teroristických skupin a rychlým růstem stínové ekonomiky. Podle dostupných zdrojů je možné toto tvrzení potvrdit dalším faktem, a to, že například slovo „mafie“ má svůj historický původ právě v Itálii.

Špatné sociální klima v Itálii je tedy možné stručně vymezit pomocí *tří italských specifíků*. První se týká roztržitosti země na chudý a nebezpečný jih a bohatý sever. Druhým specifíkem je, že opatření přijatá s cílem eliminovat chudobu jsou nejméně účinná v rámci celé EU, s čímž souvisí třetí specifikum v podobě nedůvěry italských občanů v centrální vládu, představitele státní moci a úředníky veřejné správy.

Pokud tyto tři italská specifika nebudou do budoucna vyřešena, bude i nadále Itálie patřit k zemím s citelnou chudobou a sociálním vyloučením, nabízející nižší kvalitu životní úrovně svým občanům, což může být odrazem do budoucna neudržitelného sociálního modelu země.

4. pozice: Polsko

Čtvrtá pozice patří Polsku. Polsko stejně tak jako ostatní země střední a východní Evropy, prošlo od pádu komunistického režimu pozoruhodným vývojem, který mu umožnil začlenit se do evropských integračních struktur. Co se týká samotné sociální oblasti Polska, tak i v této oblasti došlo k rozsáhlým reformám. Smyslem těchto reforem bylo přeměnit pojetí sociální politiky, která by odpovídala potřebám tržní ekonomiky.

V současnosti je možné model sociální politiky Polska považovat za udržitelný, i když nedosahuje takové výkonnosti a zejména efektivnosti jako v případě předchozích sledovaných zemí. Nicméně podle dostupných informací bylo Polsko označeno za nejúspěšnější zemi v rámci nových členských zemí EU při čerpání prostředků z evropských fondů (EurActiv, 2010). Tyto prostředky směřovaly zejména na rozvoj nejméně rozvinutých oblastí. Dnes se Polsko řadí k zemím, které dosahují vysokého stupně lidského rozvoje, což odráží zejména polské snahy o dosažení vysoké úrovně vzdělání

svých občanů. Podle FSI z roku 2009 nepříznivými sociálními problémy jsou vysoká míra nezaměstnanosti a výrazné postavení polské církve.

5. pozice: *Bulharsko*

Poslední místo obsadilo Bulharsko. Bulharsko patří k nejslabším ekonomikám v rámci EU s nejnižším HDP na obyvatele. V současnosti je stěžejním problémem, který silně narušuje sociální klima země, korupce, organizovaný zločin, slabé soudnictví, rostoucí míra chudoby u osob mimo pracovní trh a nerovný přístup všech skupin obyvatelstva ke vzdělání, kvalitnímu zdravotnictví, dostupnému bydlení apod.

Neopomenutelným specifikem bulharské ekonomiky je absence střední třídy tzn. na jedné straně se v Bulharsku nacházejí nejzaostalejší regiony v rámci EU a na druhé straně v Bulharsku žije nejvíce multimilionářů v rámci východní Evropy.

Podle FSI z roku 2009 patří Bulharsko do třetí skupiny mezi země s tzv. upozorněním na rostoucí nestabilitu. Do této skupiny se zaražují země, které dosahují zvýšených hodnot u všech dílčích indexů celkového FSI. V případě Bulharska jsou těmito kritickými oblastmi vysoká nerovnost ve společnosti, nízký ekonomický rozvoj, hospodářská kriminalita, mimořádně vysoká hodnota korupce, chronický odliv mozků ze země a tím pádem i nízká životní úroveň.

Bulharsko je ze všech sledovaných států, zemí s nejnižší ekonomickou, sociální, pracovní, ale i životní úrovní. Na základě toho by se bulharská vláda měla nejprve zaměřit na odstranění korupce, hospodářské kriminality a na vytvoření tolik chybějící střední třídy. Dále pak by se vládnoucí strany měly zaměřit na přeměnu sociálního modelu, který bohužel dnes neodráží demokratické a solidaristické prvky tolik, jako předchozí analyzované země. Přestavba tohoto modelu by měla vycházet z ideových myšlenek sociální spravedlnosti, solidarity a dodržování lidských práv. Takto postavený sociální model následně umožnění zapojení všech občanů do sociálního systému.

5 Závěr

Pojmům jako je chudoba, sociální vyloučení, sociální začleňování či sociální politika na počátku evropského integračního procesu, nebylo věnováno příliš mnoho pozornosti. Primárním důvodem proč se tyto pojmy neobjevily v zakládajících smlouvách Společenství bylo, že původní představy o evropské integraci vycházely z pojetí, že fungování společného trhu pozitivně ovlivní sociální situaci a sociální podmínky v jednotlivých členských zemích. Až teprve v 90. letech 20. století se sociální problematika dostala do popředí zájmů. Důležitým mezníkem ve vývoji evropské sociální dimenze byl rok 1989, kdy došlo k podepsání Charty základních sociálních práv zaměstnanců. Následné přijímání Maastrichtské smlouvy vedlo na supranacionální úrovni EU k debatám týkající se kapitoly věnované sociální politice. Amsterodamská smlouva následně zařadila Úmluvu o sociální politice do revidované Smlouvy o založení Evropského společenství. Tak došlo po více než čtyřiceti letech fungování EU k vytvoření právní opory v zajišťování spravedlivých příležitostí a rovného zacházení v zaměstnání. Díky tomu se do popředí zájmů dostaly i otázky týkající se chudoby a sociálního vyloučení a zejména jejich potřebnost je celospolečensky řešit.

Co se týká samotného pojetí sociálního vyloučení, tak obdobně jako evropská sociální politika, se na úrovni EU vyvíjelo velmi složitě a zdlouhavě. Dlouhou dobu totiž převažoval koncept chudoby, který představoval pouhý nedostatek peněžních či majetkových zdrojů. Termín sociální vyloučení se začal používat na evropské úrovni přibližně až v 90. letech 20. století, kdy došlo k založení Evropského střediska pro národní politiky boje proti sociálnímu vyloučení. Nicméně podle dostupných informací zrod koncepce sociálního vyloučení byl datován mnohem dříve, a to už v 70. let 20. století ve Francii. Poslední uváděnou zemí, ve které došlo k nahrazení pojmu chudoba pojmem sociální exkluze na institucionální úrovni, byla Velká Británie, a to za vlády Labour Party v roce 1997.

Nicméně samotná problematika chudoby a sociálního vyloučení v rovině EU se dostala do jejího zorného úhlu až na počátku nového tisíciletí, kdy se uskutečnily summity v Nice a v Lisabonu. Zasedáním Evropské rady v Lisabonu a v Nice v roce 2000 byl zahájen *proces sociálního začleňování*, prostřednictvím něhož mělo dojít do roku 2010 k vymýcení chudoby v EU. Summit v Nice navíc stanovil první společné cíle v boji proti

chudobě a sociálnímu vyloučení a jako metodu k dosažení těchto cílů včetně „lisabonského cíle“ ustanovil otevřenou metodu koordinace. Na základě takto definovaných cílů měly následně členské státy EU vypracovávat *Národní akční plány sociálního začleňování* (NAPSI), které jsou dodnes základem sociálního začleňování na národní úrovni. Navíc pro zlepšení účinnosti boje proti chudobě a exkluzi na úrovni EU byl na summitu v Laekenu v roce 2001 ustanoven konzistentní celek indikátorů, prostřednictvím kterých měly členské státy ve svých NAPSI měřit svůj pokrok směrem k vymezeným cílům.

Diplomová práce popisuje boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení až do současnosti. Pozornost je proto věnována i novému programovacímu období 2007–2013, v rámci něhož byly ustanoveny v oblasti sociální dimenze různé komunitární programy jejichž cílem je účinněji řešit problematiku sociálního vyloučení z různých úhlů pohledu. Kromě komunitárních programů se diplomová práce soustředí i na aktuální témata, které ovlivnily současné sociální klima v Evropské unii, například se věnuje světové finanční krizi, Lisabonské smlouvě či Evropskému roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2010.

Smyslem výše uvedeného textu je naznačit, že diplomová práce dodržela celkový cíl, který byl v úvodu práce stanoven. *Celkovým cílem* tedy bylo pomocí dostupných informací popsat roli Evropské unie v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Pozornost v práci měla být věnována zejména období 2000–2010 a následné analýze chudoby a sociálního vyloučení ve vybraných zemích EU. Právě třetí kapitola rozebrala problematiku chudoby a sociálního vyloučení od počátků evropského integračního procesu, přes vývoj strategie sociálního začleňování až po předběžné zhodnocení dosažených výsledků v boji proti chudobě a exkluzi do roku 2010.

Co se týká následné praktické analýzy chudoby a exkluze, tak ta byla demonstrována v šesti zemích EU, a to v Bulharsku, Itálii, Polsku, Spolkové republice Německo, Švédském království a Spojeném království Velké Británie a Severního Irska. Analýza se skládala ze tří částí, a to kvalitativní, kvantitativní a shrnující. Podstatou kvalitativní analýzy bylo vystihnout základní souvislosti, které způsobují chudobu a sociální vyloučení ve sledovaných zemích, dále pak nastítnit současnou sociální situaci a model sociální politiky. Kvantitativní analýza sledovala nejprve analýzu prostřednictvím vybraných Laekenských indikátorů chudoby a sociálního vyloučení a následně analýzu

prostřednictvím komplementárních ukazatelů. V rámci této kapitoly byly využity zejména metody analýzy, dedukce a komparace.

Diplomová práce si stanovila jedinou hypotézu, a to že strategie sociálního začleňování Evropské unie představuje nejkompexnější a v současnosti nejúčinnější metodu v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Potvrdit či vyvrátit tuto hypotézu je čistě analytickou záležitostí, neboť záleží na míře individuálního přesvědčení o tom, zda převažují její klady či zápory. Klíčovými argumenty v její prospěch jsou, že přispěla k rozvoji úzké spolupráce v oblasti sociální inkluze, a to jednak mezi zeměmi EU navzájem a jednak s orgány EU zejména pak s Výborem pro sociální ochranu. Rovněž vedla členské země k pochopení, že demokratická společnost si žádá nejen zdravé ekonomické prostředí a stabilní právní systém, ale také prostředí, které je charakterizované solidaritou, soudržností a příležitostmi pro všechny bez výjimek. Jistou bariérou, která oslabuje funkčnost této strategie je, že chápe sociální vyloučení jako problém individuální nikoliv jako problém celospolečenský. Dalším argumentem, který bezesporu vede k snížené funkčnosti strategie sociálního začleňování je, že sociální politika EU je realizována prostřednictvím sdílených pravomocí tzn. nepatří do výlučných kompetencí EU a tudíž následná úroveň sociálního rozvoje jednotlivých členských zemí je víceméně ovlivněna úrovní jejich hospodářské vyspělosti.

Dle mého názoru evropská strategie sociálního začleňování je prozatím nejúčinnější metodou boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení, neboť umožňuje prostřednictvím Národních akčních plánů sociálního začleňování zveřejňovat pokroky či jistá opoždění členských zemí EU v oblasti sociálního začleňování jednotným, srovnatelným a transparentním způsobem. Díky tomu je možné následně vést diskuse a dialogy o pokrocích či nedostacích jednotlivých zemí, a to jak na národní, tak i nadnárodní úrovni. Následně tyto debaty jednak zvyšují motivaci jednotlivých zemí k dosažení lepších výsledků pro příští období, a jednak umožňují přijímat účinnější a efektivnější opatření, která umožní přehodnotit současný stav, a tak lépe bojovat proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Seznam použité literatury

Knižní publikace

- [1] ANTOŠOVÁ, N. *Globalizace a mezinárodní organizace*. 1. vyd. Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, 2007. 210 s. ISBN 978 – 80 – 248 – 1463 – 6.
- [2] ATKINSON, A. B. *Poverty in Europe. 1st edition*. Oxford: Blackwell Publishers LTD, 1998. 176 s. ISBN 0 – 631 – 21029 – 6.
- [3] BALDWIN, R. WYPLOSZ, CH. *Ekonomie evropské integrace*. Přel. S. Šaroch et al. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 480 s. ISBN 978 – 80 – 247 – 1807 – 1.
- [4] FOJTÍKOVÁ, L. *Hospodářská politika vybraných zemí (I. díl)*. 1. vyd. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava, 2006. 108 s. ISBN 80 – 248 – 1188 – X.
- [5] FOJTÍKOVÁ, L. *Zahraničně obchodní politika ČR. Historie a současnost (1945-2008)*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 246 s. ISBN 978 – 80 – 7400 – 128 – 4.
- [6] JUREČKA, V., BŘEZINOVÁ, O. ET AL. *Mikroekonomie základní kurz*. 1. vyd. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava, 2005. 280 s. ISBN 80 – 70 – 78 – 771 – 6.
- [7] KLIKOVÁ, CH., KOTLÁN, I. *Hospodářská politika*. 1. vyd. Ostrava: Institut vzdělání SOKRATES, 2003. 276 s. ISBN 80 – 86572 – 04 – 8.
- [8] KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 7. vyd., v SPN 2. vyd., rozšířené a doplněné. . Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. 864 s. ISBN 80 – 7235 – 272 – 5.
- [9] KLVAČOVÁ, E. ET AL. *Prohlubování evropské integrace*. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 2004. 212 s. ISBN 80 – 86419 – 78 – 9.

- [10] KUČEROVÁ, I. *Lisabonská strategie a Česká republika*. In. Kotábová, V., Prazová, I., Schneider, O. (ed.). In: Rozvoj české společnosti v Evropské unii. I. vyd. Praha: MatfyzPress, 2004. 423 – 439 s. ISBN 80 – 86732 – 35 – 5.
- [11] KUČEROVÁ, I. *Evropská unie: Hospodářské politiky*. Praha: Karolinum, 2006. 348 s. ISBN 80 – 246 – 1212 – 7.
- [12] KREBS, V. ET. AL. *Sociální politika*. 4. přepracované a aktualizované vyd. Praha: ASPI, 2007. 504 s. ISBN 80 – 7357 – 276 – 1.
- [13] MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha: Sociální nakladatelství SLON, 1999. 248 s. ISBN: 80 – 85850 – 61 – 3.
- [14] MUNKOVÁ, G. ET AL. *Sociální politika v evropských zemích*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. 191 s. ISBN 80 – 246 – 0780 – 8.
- [15] MUSIL, L. *Vývoj sociálního státu v Evropě*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1996. 256 s. ISBN 80 – 85765 – 62 – 4.
- [16] PELTRÁM, A. ET AL. *Evropská integrace a Česká republika*. Praha: Grada Publishing, 2009. 144 s. ISBN 978 – 80 – 247 – 2849 – 0.
- [17] POTŮČEK, M. *Sociální politika*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 142 s. ISBN 80 – 85850 – 01 – X.
- [18] SOJKA, M. *Kdo byl Kdo – světové a čeští ekonomové*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002. 327 s. ISBN 80 – 7277 – 055 – 1.
- [19] TOMEŠ, I. ET AL. *Sociální politika – teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. vyd. Praha: Socioklub, 2001. 262 s. ISBN 80 – 86484 – 00 – 9.
- [20] URBAN, L. *Praktická hospodářská politika*. 1. vyd. Praha: VŠE, 1995. 190 s. ISBN 80 – 70799 – 41 – 2.

- [21] ZLÝ, B. ET AL. *Integrační procesy ve světové ekonomice*. 1. vyd. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava 2006. 234 s. ISBN 80 – 248 – 0592 – 8.
- [22] ŽIŽKOVÁ, J. ET AL. *Blahobyť a chudoba v sociální politice*. In: Durdisová, J., Krebs, V., Žižková J.: Sociální politika. Praha: Codex, Praha, 1997. 327s. ISBN 80 – 85963 – 33 – 7.

Elektronické zdroje

- [23] BROŽ, M. ET AL. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Člověk v tísní, o.p.s. [online]. 2007 [citace 2009 – 09 – 13]. Dostupný z WWW: <http://epolis.cz/download/pdf/materials_83_1.pdf>. ISBN 978-80-86961-27-9.
- [24] BULHARIA GAZETTE *Bulgaria has over 10 000 millionaires*. Bulharia Gazette [online]. 2009, January [citace 2010 – 03 – 22]. Dostupný z WWW: <<http://www.bulgariagazette.com/bulgaria-has-over-10-000-millionaires/>>.
- [25] BUSINESSINFO *Lisabonská strategie*. BusinessInfo, Oficiální portál pro podnikání a export [online]. 2003, říjen [citace 2010 – 01 – 28]. Dostupné z WWW: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/politiky-eu/lisabonska-strategie/1000521/9599/#socialni_pilir>.
- [26] CMAKALOVÁ, K. *Sociální začleňování jako součást evropské sociální politiky*. Karlova Univerzita, Fakulta sociálních věd [online]. 2009 [citace 2010 – 02 – 10]. Dostupné z WWW: <<http://209.85.135.132/search?q=cache:2neHd3WQl9UJ:ies.fsv.cuni.cz/default/file/download/id/10855+soci%C3%A1ln%C3%AD+vylou%C4%8Den%C3%AD+a+Lisabonsk%C3%A1+smlouva&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>>.
- [27] COUNCIL OF MINISTERS OF THE REPUBLIC OF BULGARIA *National Report on Strategies for Social Protection and Social Inclusion*. Council of Ministers of the Republic of Bulgaria [online]. 2008, September [citace 2010 – 02 – 8]. Dostupný z WWW:

<http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2008/nap/bulgaria_en.pdf>.

- [28] DLOUHÝ, J. *Index lidského rozvoje* (Human Development Index - HDI). Praha: Karlova univerzita [online]. 2005, srpen [citace 2010 – 03 – 22]. Dostupný z WWW: <<http://cozp.cuni.cz/COZP-39.html>>.
- [29] EAPN ČR, občanské sdružení, člen Evropské sítě proti chudobě a sociálnímu vyloučení *Co je sociální vyloučení a sociální začleňování*. European Anti – Poverty Network [online]. 2008, květen [citace 2009 – 12 – 27]. Dostupný z WWW: <<http://www.eapncr.org/view.php?navezclanku=co-je-socialni-vyloucenia-socialni-zaclenovani&cislocclanku=2008050005%29>>.
- [30] ENCYCLOPEDIA OF THE NATIONS *Italy – Poverty and wealth*. Encyclopedia of the Nations [online]. 2010 [citace 2010 – 03 – 10]. Dostupný z WWW: <<http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/Italy-POVERTY-AND-WEALTH.html>>.
- [31] EURACTIV *Boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení Komise zasvětila rok 2010*. EurActiv.cz [online]. 2007, prosinec [citace 2010 – 02 – 10]. Dostupný z WWW: <<http://www.euractiv.cz/socialni-politika/clanek/boji-proti-chudobe-a-socialnimu-vyloucenikomise-zasvetila-rok-2010>>.
- [32] EURACTIV *Krize by mohla pomoci „sociální Evropě“ spíš než Lisabon, říká levice*. EurActiv.cz [online]. 2009a, prosinec [citace 2010 – 02 – 10]. Dostupný z WWW: <<http://www.euractiv.cz/socialni-politika/clanek/krize-by-mohla-pomoci-socialni-evrope-spis-nez-lisabon-rika-levice-006823>>.
- [33] EURACTIV *Boj proti korupci bude prioritou nové bulharské vlády*. EurActiv.cz [online]. 2009b, červenec [citace 2009 – 12 – 20]. Dostupný z WWW: <<http://www.euractiv.cz/evropske-volby-2009/clanek/boj-proti-korupci-bude-prioritou-nove-bulharske-vlady-006235>>.

- [34] EURACTIV *Zmražené financování z fondů EU: Bulharsko chce čas*. EuroActiv.cz [online]. 2009c. [citace 2010 – 03 – 12]. Dostupný z WWW: <<http://www.euractiv.cz/regionalni-rozvoj/clanek/bulharsko-zada-vice-casu-aby-mohlo-urovnat-problemy-s-evropskymi-fondy-006439>>.
- [35] EURACTIV *Polsko je prý v čerpání evropských dotací nejúspěšnější*. EurActiv.cz [online]. 2010 [citace 2010 – 03 – 22]. Dostupný z WWW: <<http://www.euractiv.cz/regionalni-rozvoj/clanek/polsko-je-pry-v-cerpani-evropskych-dotaci-nejuspesnejsi-007152>>.
- [36] EUROPA *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2007*. Europa [online]. 2007, únor [citace 2010 – 01 – 10]. Dostupný z WWW: <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/66&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>>.
- [37] EUROPEAN COMMISSION *Eurobarometer survey on Poverty and Social exclusion*. Luxembourg: Publications Office of the European Union [online]. 2009, 8 s. [citace 2010 – 02 – 17]. Dostupný z WWW: <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4059&langId=en>>. ISBN 978-92-79-13668-9
- [38] EUROPEAN COMMISSION *Commission staff working document, Lisbon Strategy evaluation document*. European Commission [online]. 2010, February [citace 2010 – 02 – 10]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf>.
- [39] EUROPE'S INFORMATION SOCIETY *E-Inclusion*. Europe's Information Society – Thematic Portal [online]. 2010a [citace 2010 – 02 – 15]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/information_society/activities/einclusion/index_en.htm>.
- [40] EUROPE'S INFORMATION SOCIETY *Total Conversation and e-Accessible Emergency Services*. Europe's Information Society – Thematic Portal [online]. 2010b [citace 2010 – 02 – 15]. Dostupný z WWW:

<http://ec.europa.eu/information_society/activities/einclusion/events/totalconv_0108/index_en.htm>.

- [41] EUROSTAT *Úroveň dosaženého vzdělání mladých lidí, v členění podle pohlaví*. Eurostat [online]. 2009a, prosinec [citace 2010 – 02 – 23]. Dostupný z WWW: <<http://apl.czso.cz/ode/tab/tsiir110.htm>>.
- [42] EUROSTAT *Podíl populace ve věku 65 a více let*. Eurostat [online]. 2009b, prosinec [citace 2010 – 02 – 23]. Dostupný z WWW: <<http://apl.czso.cz/ode/tab/tps00028.htm>>.
- [43] EUROSTAT *HDP na obyvatele v paritě kupní síly*. Eurostat [online]. 2009c, prosinec [citace 2010 – 02 – 23]. Dostupný z WWW: <<http://apl.czso.cz/ode/tab/tsieb010.htm>>.
- [44] EVROPSKÁ KOMISE *RP7 zítřejší odpovědi se rodí už dnes*. Evropská komise – Výzkum společenství [online]. 2006 [citace 2010 – 01 – 24]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/research/fp7/pdf/fp7-factsheets_cs.pdf>.
- [45] EVROPSKÁ KOMISE *Lisabonská smlouva představuje pro EU nový začátek*. Evropská komise [online]. 2009, prosinec [citace 2010 – 02 – 15]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/news/eu_explained/091201_cs.htm>.
- [46] EVROPSKÁ KOMISE *Program Progress*. Evropská komise – zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti [online]. 2010 [citace 2010 – 02 – 10]. Dostupný z WWW: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=327&langId=cs>>.
- [47] EVROPSKÝ PARLAMENT *Zpráva o podpoře sociálního začlenění a boji s chudobou v EU, včetně dětské chudoby (2008/2034(INI))*. Evropský parlament [online]. 2008, září [citace 2010 – 02 – 15]. Dostupné z WWW: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2008-0364&language=CS#title1>>.

- [48] EXPLORE POLAND *Religion*. Explore poland [online]. 2007, June [citace 2010 – 03 – 03]. Dostupný z WWW: <<http://www.explore-poland.pl/Religion-in-Poland.html>>.
- [49] GOLLA, P. *Jak funguje trh práce u našich sousedů?* Mesec.cz [online]. 2007. [citace 2010 – 03 – 10]. Dostupný z WWW: <<http://www.mesec.cz/clanky/jak-funguje-trh-prace-u-nasich-sousedu/>>.
- [50] GOLLA, P. *Nezaměstnanost – největší starost Evropanů*. Finance.cz [online]. 2009a [citace 2010 – 03 – 10]. Dostupný z WWW: <<http://www.sfinance.cz/zpravy/finance/223676-nezamestnanost-nejvetsi-starost-evropanu/>>.
- [51] GOLLA, P. *Evropská versus světová chudoba*. Práce a mzda [online]. 2009b, říjen [citace 2010 – 03 – 10]. Dostupný z WWW: <[http://www.mzdovapraxe.cz/mp/cs/archiv/dokument/&doc=d5868v8033p1&search_query=*&\\$type%3D12&search_results_page=1](http://www.mzdovapraxe.cz/mp/cs/archiv/dokument/&doc=d5868v8033p1&search_query=*&$type%3D12&search_results_page=1)>.
- [52] GOLLA, P. *Bude příští rok nezaměstnanost klesat?* Finance.cz [online]. 2009c, prosinec [citace 2010 – 03 – 20]. Dostupný z WWW: <<http://www.finance.cz/zpravy/finance/244200/>>.
- [53] GOLLA, P. *Jak jednotlivé vyspělé země „bojují“ s nezaměstnaností?* Finance.cz [online]. 2009d, říjen [citace 2010 – 03 – 20]. Dostupný z WWW: <<http://www.finance.cz/zpravy/finance/236055-jak-jednotlive-vyspele-zeme-bojuji-s-nezamestnanosti-/>>.
- [54] GOLLA, P. *EU – 23 miliónů nezaměstnaných*. FinExpert.cz [online]. 2010, únor [citace 2010 – 03 – 20]. Dostupný z WWW: <<http://www.finexpert.cz/Prace-studium/EU--23-milionu-nezamestnanych/sc-36-sr-1-a-25660/default.aspx>>.
- [55] GUIO, A., C. *The Laeken Indicators: Some Results and Methodological Issues in Acceding and Candidate Countries*. Aligning the European Union Social Inclusion Process and the Millennium Development Goals [online]. 2004, April [citace 2010

- 01 – 13]. Dostupný z WWW: <http://europeandcis.undp.org/files/uploads/MDGR_Vilnius/Eurostat-GUIO-UNDPVilnius-210404.doc>.
- [56] HOLČÁKOVÁ – MASTO, R. *Vítejte v Evropě – v jejím "třetím světě"*. Katolický týdeník [online]. 2010, č. 3. [citace 2010 – 03 – 15]. Dostupný z WWW: <<http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=6990>>.
- [57] HOLÝ, T. *Praha je pátý nejbohatší region v celé EU*. Novinky.cz [online]. 2010, únor [citace 2010 – 03 – 12]. Dostupný z WWW: <<http://www.novinky.cz/ekonomika/192543-praha-je-paty-nejbohatsi-region-v-cele-eu.html>>.
- [58] KLUSÁK, M. *Vliv náboženství na politiku v Polsku*. E-polis.cz [online]. 2009, únor [citace 2010 – 03 – 01]. Dostupný z WWW: <<http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/356-vliv-nabozenstvi-na-politiku-v-polsku.html>>. ISSN 1801 – 1438.
- [59] KOMISE EVROPSKÝCH SPOLEČENSTVÍ *Sdělení komise radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů, „i2010 – evropská informační společnost pro růst a zaměstnanost*. Komise Evropských společenství [online]. 2005, červen [citace 2010 – 02 – 08]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/pdf/com_229_i2010_cs.pdf>.
- [60] KOMISE EVROPSKÝCH SPOLEČENSTVÍ *Pracovní dokument útvarů komise – Konzultace o budoucí strategii „EU 2020“*. Komise Evropských Společenství [online]. 2009, listopad [citace 2010 – 01 – 04]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/eu2020/docs/com_2009_647_cs.pdf>.
- [61] KOŘÍNKOVÁ, D. *Právní a politické dokumenty pro potřebu obhajoby rané péče*. Společnost pro ranou péči [online]. 2008 [citace 2010 – 01 – 13]. Dostupný z WWW: <<http://www.ranapece.cz/dokumenty/Pravni-a-politicke-dokumenty-pro-potreby-rane-pece-20090301.pdf>>.

- [62] KOTÝNKOVÁ, M., LAŇKA, Š. *Národní akční plány boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení členských zemí Evropské unie*. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha [online]. 2002, září [citace 2009 – 10 – 11]. Dostupný z WWW: <<http://praha.vupsv.cz/Fulltext/kotlan.pdf>>.
- [63] MAREŠ, P. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis [online]. 2000, roč. 36, č. 3. 285 – 297 s. [citace 2009 – 12 – 27]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/028583b8ba8110c76a6ae9d260c5c0374e096283_376_285MARES.pdf>. ISSN 0038-0288>.
- [64] MAREŠ, P., RABUŠIC, L. *K měření subjektivní chudoby v české společnosti*. Sociologický časopis [online]. 1996, roč. 32. 297 – 315 s. [citace 2009 – 09 – 03]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/3be1bb3c5a8029f3d271cf095cb426bdb8bb874b_297_297MARAB.pdf>.
- [65] MAREŠ, P. SIROVÁTKA L. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda*. Sociologický časopis [online]. 2008, roč. 44, č. 2. 271 – 294 s. [citace 2009 – 10 – 11]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5a7e11b50109cddb81a6cdce17b39c7c40a4333a_513_2008-2Mares.pdf>.
- [66] MEPCO (Mezinárodní poradenské centrum obcí) *Zpráva výboru pro sociální ochranu k předložení na zasedání rady dne 3. prosince 2002*. Výbor pro sociální ochranu [online]. 2002, prosinec [citace 2010 – 01 – 13]. Dostupný z WWW: <<http://www.mepco.cz/data/cile%20boje%20proti%20chudobe%20a%20socialnimu%20vyloucenimu.pdf>>.
- [67] MF ČR (Ministerstvo financí ČR) *Komunitární programy*. Ministerstvo financí ČR [online]. 2005 [citace 2010 – 02 – 03]. Dostupný z WWW: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/eu_komunitarni_programy.html>.

- [68] MPSV ČR (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR) *Slovník použitých pojmů*. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. 2005, prosinec [citace 2010 – 01 – 13]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/2305>>.
- [69] MPSV ČR (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR) *Metodické pokyny pro přípravu*. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. 2008, září [citace 2010 – 01 – 10]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/5130>>.
- [70] MPSV ČR (Ministerstvo práce a sociálních věcí) *Logo Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2010*. Portál Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. 2010, únor. [citace 2010 – 04 – 02]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/8327/logo_CZ.pdf>.
- [71] ORINIAKOVÁ, P. *Evropský sociální program*. Centrum pro komunitní práci [online]. 2001, květen [citace 2010 – 01 – 15]. Dostupný z WWW: <<http://www.cpkp.cz/jc/esp.html>>.
- [72] POTŮČEK, M ET. AL. *Rozvojové cíle tisíciletí – cesta ke snižování chudoby a sociálního vyloučení*. Slovak Republic: United Nations Development Programme [online]. 2004. [citace 2010 – 03 – 25]. Dostupný z WWW: <http://mdgr.undp.sk/DOCUMENTS/MDG_Czech_CZ.pdf>.
- [73] SEN, A. *The possibility of social choice*. Nobel Lecture [online]. 1998, December [citace 2009 – 08 – 31]. Dostupný z WWW: <http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1998/sen-lecture.pdf>.
- [74] SIROVÁTKA, T. ET AL. *Příjmová chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice a srovnání se zeměmi EU* (výzkumná zpráva z projektu Monitorování chudoby). VÚPSV Praha – výzkumné centrum Brno [online]. 2005 [citace 2010 – 01 – 15]. Dostupný z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_166.pdf>.
- [75] SOCIÁLNÍ REVUE *Rok 2010 vyhlášen Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. Sociální revue – sociální práce a společenské otázky [online].

- 2009, říjen [citace 2010 – 02 – 15]. Dostupný z WWW: <<http://socialnirevue.cz/item/rok-2010-vyhlasen-evropskym-rokem-boje-proti-chudobe-a-socialnimu-vyloucení/category/socialni-politika#commentform>>.
- [76] SONNTAGOVÁ, I., PILÁT, M. *Sociální politika v Evropské unii*. Institut pro evropskou politiku EUROPEUM [online]. 2004, říjen [citace 2010 – 01 – 20]. Dostupný z WWW: <http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=734>.
- [77] STREJČKOVÁ, K. *Je Somálsko failed state?* CEVRO liberálně konzervativní akademie [online]. 2009, č. 1. [citace 2010 – 03 – 14]. Dostupný z WWW: <<http://www.cevro.cz/cs/cevrorevue/aktualni-cislo-on-line/2009/1/211512-somalsko-failed-state.html>>.
- [78] STULÍK, D. *Co změnil jarní summit Evropské rady na strategii sociálního začleňování?* Institut pro evropskou politiku EUROPEUM [online]. 2005, duben [citace 2010 – 01 – 18]. Dostupný z WWW: <http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=828>.
- [79] THE FUND FOR PEACE *Failed State Index 2009*. The Fund for Peace [online]. 2009 [citace 2010 – 03 – 14]. Dostupný z WWW: <http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=391&Itemid=549>.
- [80] THE HERITAGE FOUNDATION. *INDEX OF ECONOMIC FREEDOM Index of Economic Freedom World Rankings*. Index of Economic freedom [online]. 2010 [citace 2010 – 03 – 24]. Dostupný z WWW: <<http://www.heritage.org/index/Ranking.aspx>>.
- [81] THE POVERTY SITY, *European Union (Laeken) indicators*. The Poverty Sity [online]. 2010a [citace 2010 – 01 – 15]. Dostupný z WWW: <<http://www.poverty.org.uk/summary/eu.htm>>.

- [82] THE POVERTY SITY *Low income by age and gender*. The Poverty Sity [online]. 2010b [citace 2010 – 02 – 20]. Dostupný z WWW: <<http://www.poverty.org.uk/e01a/index.shtml>>.
- [83] TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu, Katedra antropologických a historických věd [online]. 2009, červenec [citace 2010 – 01 – 28]. Dostupné z WWW: <http://www.caat.cz/attachments/143_143_Ladislav_Tousek_Socialni_vyloucení_a_prostorova_segregace.pdf>.
- [84] TRANSPARENCY INTERNATIONAL *Corruption Perceptions Index 2009*. Transparency international [online]. 2009 [citace 2010 – 03 – 14]. Dostupný z WWW: <http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table>.
- [85] UNDP – HUMAN DEVELOPMENT REPORTS *Statistics of the Human Development Report*. Human Development reports [online]. 2009 [citace 2010 – 02 – 25]. Dostupný z WWW: <<http://hdr.undp.org/en/statistics/>>.
- [86] UNICEF (UNICEF Innocenti Research Centre) *EU SILC – Statistics on Income and Living Conditions*. [online]. 2010 [citace 2010 – 01 – 18]. Dostupný z WWW: <http://www.unicef-irc.org/datasets/SILC_matrix.pdf>.
- [87] URBAN, L. *Lisabonská strategie*. Evropská komise – Evropská unie v ČR [online]. 2004 [citace 2010 – 01 – 20]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm>.
- [88] VÁVROVÁ, L. *Analýza Fair Trade*. Brno: Masarykova univerzita [online]. 2009, April. 45 s. Bakalářská práce. [citace 2009 – 10 – 8]. Dostupný z WWW: <http://is.muni.cz/th/207051/esf_b/Lucia_Vavrova_-_BP.pdf>.
- [89] ZPRAVODAJ BIVŠ Z EU *Sestava zpravodajství z EU*. Bankovní institut vysoká škola, a.s. [online]. 2010, č. 1. [citace 2010 – 01 – 04]. Dostupný z WWW: <<http://www.bivs.cz/eu?read=77&pdf=1>>. ISSN 1803 – 8565.

- [90] ZUKAL, J. *Bohatá i chudá*. Časopis Veřejná správa [online]. 2008, č. 13. [citace 2010 – 03 – 01]. Dostupný z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/bohata-i-chuda.aspx>>.

Legislativa

- [91] 2007/C 303/01 – Listina základních práv EU. [online]. [citace 2010 – 02 – 15]. Dostupné z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/cs/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303CS.01000101.htm>>.
- [92] Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Seznam zkratek

CPI	Index vnímání korupce
ČR	Česká republika
EAPN	Evropská síť proti chudobě a sociálnímu vyloučení
EHS	Evropské hospodářské společenství
ES	Evropská společenství
EU	Evropská unie
Eurostat	Evropský statistický úřad
EWf	Index ekonomické svobody
FSI	Index nefunkčních (selhávajících) států
GDI	Index rovnosti pohlaví
GEM	Měřítka oprávněnosti žen účastnit se ekonomického a politického života
HDI	Index lidského rozvoje
HDP	Hrubý domácí produkt
HPI	Index lidské chudoby
HPI-1	Index lidské chudoby (rozvojové země)
HPI-2	Index lidské chudoby (vyspělé země)
ICT	Informační a komunikační technologie
MEPCO	Mezinárodní poradenské centrum obcí
MF ČR	Ministerstvo financí České republiky
MPSV ČR	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
NAPSI	Národní akční plán sociálního začleňování
NDR	Německá demokratická republika
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSN	Organizace spojených národů
PPP	Parita kupní síly
Progress	Program Společenství pro zaměstnanost a sociální solidaritu
R-M model	Rehn-Meidnerův model hospodářské politiky
RP7	Sedmý rámcový program pro výzkum a technický rozvoj
SRN	Spolková republika Německo
UNDP	Rozvojový program OSN
USA	Spojené státy americké
USD	Americký dolar

Seznam schémat

Schéma 2.1: Vliv vzdělání na chudobu

Schéma 2.2: Používané míry chudoby

Schéma 2.3: Provázanost jednotlivých hledisek sociálního vyloučení

Schéma 2.4: Multidimenzionální rozměr exkluze na příkladu ekonomického vyloučení

Schéma 2.5: Multidimenzionální rozměr exkluze na příkladu kulturního vyloučení

Schéma 2.6: Dimenze sociálního vyloučení/začleňování a oblasti sociální politiky

Schéma 4.1: Dimenze indexu selhávajících států v roce 2009

Seznam tabulek

Tab. 3.1: Důležité mezníky sociálního vývoje evropské integrace

Tab. 4.1: Příklady příjmové nivelizace ve Švédsku v roce 1992

Tab. 4.2: Chudoba ve vybraných zemích EU za rok 2008

Tab. 4.3: Očekávaný vývoj míry nezaměstnanosti v jednotlivých letech podle OECD (v %)

Tab. 4.4: Deset nejbohatších regionů v EU za rok 2007

Tab. 4.5: Deset nejchudších regionů v EU za rok 2007

Tab. 4.6: Srovnání analyzovaných zemí z hlediska HPI-2

Tab. 4.7: Srovnání analyzovaných zemí z hlediska jejich pořadí podle GDI a GEM 2007

Tab. 4.8: Index vnímání korupce 2009 ve vybraných zemích EU

Tab. 4.9: Index selhávajících států 2009 ve vybraných zemích EU

Seznam grafů

Graf 4.1: Míra chudoby po transferech podle věku (0-17 let)

Graf 4.2: Úroveň dosaženého vzdělání podle pohlaví ve věku 20-24 let 2006-2008

Graf 4.3: Podíl populace ve věku 65 a více let

Graf 4.4: Giniho koeficient příjmů ve vybraných zemích EU v letech 1992-2007

Graf 4.5: HDP na obyvatele v PPP ve vybraných zemích EU 2006-2008 (EU27=100)

Graf 4.6: Index lidského rozvoje ve vybraných zemích EU za rok 2007

Graf 4.7: Srovnání HDI a HDI_{HDP} za rok 2007 mezi vybranými zeměmi EU

Graf 4.8: Index ekonomické svobody zveřejněný The Heritage Foundation

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová (bakalářská) práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou (bakalářskou) práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 30. dubna 2010

.....
jméno a příjmení studenta

Adresa trvalého pobytu studenta: Ratiboř 547, 756 21 Ratiboř

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ukazatele v oblasti chudoby a sociálního vyloučování – „Laekenské indikátory chudoby a sociálního vyloučení“

Příloha č. 2: Logo Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2010

Příloha č. 3: Profily jednotlivých zemí světa podle indexu selhávajících států (FSI) 2009